

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

891.99

14-98

Lucy

728

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

Լսւ
728

ԴՐԱԽՏԻ

ս.մ. Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

Գ Ր Ն Ց

ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

4010 / 41424

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Հրամանաւ Կրթական Տեսչութեան

A 3739

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Գ. ՊԱՆՏԱՏԼԵԱՆ
(Արամեան)

1887

ՎԶՎԱԴԻ

ԳԳՏՄՁՏԳ

ԿԿԳՍՆ ԴՍՅԱԴՄ

ՃԿԳՈՒՄԱՅ ԴՈՂԴՆ

ՊԵՐՏԵՐԻ ՄԵՐՈՒՄԻ ՄԵՐՈՒՄԻ

ՄԱՅԻՍԻԱՆ ԴՈՂԴՆ

728-2009

ԼԼ 825

Ի ՅԻՇԱՏԱԿ

ԱՌԱՔԻՆԻ ՄՕՐ ՀԱՆԳՈՒՅԵԼՈՅ

Մաքրուիի Տիկնոջ,

ԱՍՏՈՒԱԾԱՍԷՐ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԳԱՓԱՄԱՃԵԱՆ

ՆՈՒՐԻ

ԶԱՅԱ ՄԱՀԱՐԶԱՆ

ԻՍԿՈՒՀԻ ՏԻԿԻՆ

Կ. ՓԱՓԱԶԵԱՆ

ԱՌ

ՈՂՈՐՄԱԾ ՀՈԳԻՆ

ՈՐ ՓՈԽԵՑԱԻ

Ի ՀԱՆԳԻՍՏ ԵՐԿՆԻՑ

Արժանի ես, ով հանգուցեալ Հոգի, որ քո անմահ յիշատակին ես էլ մի զբաղան արձան կանգնեմ գերեզմանիդ մարմար քարէ անշարժ արձանին հետ. որ իւր թղթէ ազատ թեւերով տանի հռչակէ առաքինութեանդ գործոց համբաւ Հայոց ընտանիքներուն: Յոյց տալով թէ առաքինւոյն մահը՝ միշտ անմահ է և կը գործէ միշտ իւր յիշատակաւ նոյն իսկ գերեզմանէն յետոյ:

Մեռար դու, այլ անունդ կը մնայ, քո թաղման հանգիսին ես հանդիսագիր եղայ, փառաւոր յուզարկաւորութեամբ տարինք թաղեցինք զքեզ Ղալաթիոյ Սուրբ Լուսաւորիչ Եկեղեցւոյ հովանւոյն տակ. ուր կանխաւ մեծահաւատ և երկիւղած ամուսինդ հանգչեր էր ի ծոց տապանին:

Արժան էր, որ դուք ևս նորա առ ընթեր

ննջէիք, բաժանակից լինելով նորա առաքինութեան. վասն զի երկու ընկիցներդ ի կենդանութեան կը մրցէիք հաւասար առաքինութեամբ, երկու սիրտ միենոյն զգացումով լի էին, գորովոյ և զթասիրութեան: Նա վաղ աւարտեց իւր Գրիստոնէական կեանքն ու պարտիք. սորա համար տէր վաղագոյն կանչեց իւր հաւատարիմ ծառայն ի հանդիստ երկնից:

Իսկ դու ողջ մնալով՝ շարունակեցիր քոյդ և ամուսնոյդ քեզ ժառանգ թողուած առաքինութիւնը, որպէս զի քեզմով մխիթարուին որբեր, այրիներ և կարօտեալ ընտանիք և այսուքս վարձք բազմապատիկ լինի երկնից մէջ:

Եւ ի՞նչ էր քո հռչակեալ առաքինութիւն. ես կը թողումներքին ողւոյդ երկիւղած աստուածպաշտութիւն և կը յիշեմ միայն զթասիրութիւնդ առ քորս և եղբարս. որոց միշտ տալ ու բարերարել սովորած էր ձեռքդ: Չեմ մոռնար, կը յիշեմ նա և պարզ և անպաճոյճ կեանքդ. աշխարհի հաճոյքներ վայելելու կարող էիր դու. այլ առաւել կը սիրէիր զրկումն անձինդ. և կատէիր դու կանացի նորասիրութեան ընդունայն պերճանքներ. զիտես թէ Նահապետաց դարուն ծնած դու մի կին էիր:

Հազարոսի քոյր Մարիամին պէս դու եւս մասն բարի ընտրեցիր այս աշխարհէն. զոր աշ-

խարհ քեզմէ չի կրցաւ բառնալ: Թէ ունէիր աղամանդ և այլ ստացուած, այն ամէն թողիր աշխարհին. բայց ողորմածութեանդ գանձեր երկնից մէջ դրէր էիր. ուր չկարեն հասնիլ աշխարհիս զողերուն ձեռք:

Երանի քեզ, ինչ որ ցանեցիր կարօտեալներուն դողը, զայն կը հնձես ու կը վայելես այժմ երկնից մէջ: Որչափ մխիթարութիւն կը լինէր մեզ, եթէ քո կեանքին և օրինակին նախանձաւոր լինէին մեր Հայոց տիկնայք. եւ քո նմաններ բազմանալով՝ մխիթարէին թշուառներ և սրբէին նոցա արտասուք:

Իսկ դու հանդուցելոյն բարեյիշատակ դուստր, Իսկուհի Տիկին. Կ. Էֆէսոսի Փափազեան, որ սիրայօժարութեամբ յանձն առիր օժանդակել Դրախտի Ընթանեաց երկրորդ տըպագրութեան և այսու կամեցար դու Մայրիկիդ քաղցր յիշատակ յաւերժապէս արձանագրել տալ Մատենիս ճակատը, ցոյց տալով թէ դու զաւակ երախտագէտ և ծնողասէր ես: Եւ ես կը փափագիմ քեզ համար, որ դու միայն նիւթականին ժառանգորդ չը լինիս, այլ առաւել մօրդ անուագութիւն ողին ժառանգելով՝ մայրաբար ինամես նորա պաշտպանեալ անտերունչ որբերը:

Որչափ պիտի հրճուի Մօրդ հոգին յերկնս

երբ նորա կեանքն ու վարք յանձինդ օրինա-
կելով՝ միշտ անմահ պահես նորա առաքինու-
թեան յիշատակ: Յայնժամ կը հաւատամ թէ
ազնիւ զաւակներդ եւ քո օրինակին հետեւե-
լով ժառանգէ առ ժառանգ կենդանի մնայ
հանգուցելոյն բարի յիշատակ, եւ այսպէս ի-
րարու յաջորդեն գթութեան մայրեր:

Ն Ա Խ Ա Ր Ա Ն

Ա Ռ Ը Ն Թ Ե Ր Տ Ո Ղ Ս

Բարեկամ ժողովուրդ Հայոց, Ձեզ կը նուիրեմ դուզնա-
քեայ երկասիրութիւնս, որոյ մակագիրն է ԴՐԱՆՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ:
Այս անուն քաղցր ու ժողովրդական է. թերեւս զարմանայք
եւ մեղադրէք զիս, զի գրքիս առարկայներն առաւել աշ-
խարհիս առարկայից վերայ են քան թէ երկնից արքայութեան:
Զիս պիտի դատէ՞ք արդեօք, երբ եկեղեցւոյ վարդապետ, Աւե-
սարանի աշակերտ, կենաց Հացին տեսնես, Պողոս իւր բարձ-
րագոյն պաշտօն, Պօղոսի քարոզած երկնից անձառ դրախտը,
եւ երկրի ընտանեկան Դրախտի համար ծառէ:

Ճշմարիտ կը լինէր քո այդ դատաստան, եթէ երկնից դրախտ
մոռնայի, ու չը կապէի զայն երկրիս դրախտի հետը, որ իս-
կապէս երկնից դրախտին հիմն է: Ես եկեղեցւոյ համար կը
խօսիմ, որ Քրիստոսի տնկած դրախտն է, եւ նորա սուրբ ըն-
տանիքն են նոր եկեղեցւոյ զաւակները: Ահաւասիկ այդ նոր
Դրախտի ընտանեաց համար է դոյզն վաստակս, յոր ջրնեցայ,
որպէսզի Դրախտի ընտանեաց կեանք բարւոքի:

Գիտնալ ու հաւատալ պէտք է, որ աշխարհիս ընտանեկան
դրախտին մեղապարտ եւ անհնազանդ զաւակներն՝ երկնից
դրախտը կարող չ'են ժառանգել:

Ուստի այս ընտանեկան կեանքի սեղանին վրայ ես միայն
ստուկ հաց չ'պատրաստեցի. եւ թէ պատրաստէի եւս՝ Յիսուս
հրաման կուտար, ինչպէս տուաւ իւր աշակերտաց, երբ անա-
պատի մէջ ժողովուրդ քաղցած հաց կը խնդրէր՝ ասաց Յիսուս
«Դուք տուք դոքա ուտել:» Աստի յայտ է թէ, կենաց բանին
հետք մերթ եւս ժողովուրդին հաց մատակարարել. Աւեսարանին
հակառակ տեսնուածին չէ:

Ժողովուրդ Հայոց, քեզ համար նկարեցի Դրախտի Ընտա-
նիքը. կ'աղաչեմ, որ իբրեւ հայելի դնես աչքիդ հանդէպ.

հայիս ու սեանա հիւանդ եւ հիւծեալ կերպարանքդ : Կարկի բերանս . թէ չարագուշակ լինիմ քեզ համար . մահդ ինքնին կը կոչես , ու պիտի մեռնիս , եթէ չվաղվաղես դարման սանել այդ համաճարակ ու մաշող մահաբեր ավախդ . որ թէ կանուխ թէ անազան զրեզ դէպ ի թշուառութեան գերեզման կը ճանի :

Կը խոստիս թերեւս երբ խիստ կը խօսիմ եւ խստութեամբ կը դատեմ զքեզ , եւ միթէ կը կարծես թէ ես միայն եմ եւ դու ինքնին զրեզ չես դատեր : Հապա ի՞նչ է այն , որ զօրհանապազ տեսունջ կը բառնաս , կաղաղակես , թէ ահաւասիկ կը կորընչիմք : Հրէամիս մի լինիր , զայլ որ պատճառ մի դնեմ , ո՛չ , ոչ որ զքեզ կը կորուսանէ . կորուստ քո ի քէն է . քո տէն է , եւ քո ընտանիքէն . Ուրեմն եթէ սոցոյ է եւ կզգաս դու թէ կը կորընչիս . եւ թէ թշուառութեան օրերը մօտալուտ են , պիտի հասնին քեզ , եւ դու ամէն օր աչքիդ առաջ կը տեսնաս անկեալ ընտանեաց վշտազին տառապանքն : Այո՛ , կը տեսնաս եւ տակաւին չես խելաբերիր . թողեր ես զքեզ արեւմտեան հովին եւ հոսանքին առաջ որ աչքախաբ հաճայից գեղձմունքները զքեզ վարեն ու ճանին , եւ ո՛ր , դու գիտես . ես կանխաւ ասացի քեզ , թէ ուր կը ճանին :

Յո՛ւշ , յո՛ւշ , յես դարձիր . թող տուր , մահ է , մի հպիր , ձեռներդ թօթափէ այդ գեղձմանց փոշիներէն . ընտանեկան սրահիդ սեմոց վրայ այս առած գրէ ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ : Այդ իմաստուն առածը մի՛ մոռնաւ , կարդա միշտ , չափ ու սահման դիր տեսնական կառավարութեանդ , հացդ չափով կեր , ջուրդ չափով խմէ , հանդերձդ չափով հագիր . թող Հայոց տիկնայք քառասուն կանգուն հազար թերթիկ շրջագրեսք զսան կանգունի փոխեն . որ բաւ եւ շատ է այնչափ մարդոյ հասակի վախճանութեան . զոր Արարիչը՝ չափով ստեղծեր է : Թող այր մարդիկ իրենց այն սպրկիկ նեղ ձեռն հանդերձը փոքր ինչ ընդլայնեն , որ անձկութենէն չ'պատռուի : Թող չափ դնեն դարձեալ ընտանեկան այն ամէն պէտքերուն . գիտնալով թէ պէտքերն անսպառ են , զորս օր ըստ օրէ կը հնարէ եւրոպիոյ ձեռարուեստ հանճարը . եւ մարդոյն ցանկութիւն եւ հաճոյքը անդուն անսահման են , եթէ չափ չ'դնենք՝ մարդ մի անգէտ մանուկ է , կը վազէ միշտ դէպ ի սիրուն խաղալիքները :

Ուրեմն պէտք է խոհական ու կատարեալ մարդ լինիր .

սանձ դնենք մեր մանկամտութեան . փորձառութեամբ եւ մեծամեծ տոժերով տեսնեմք եւ կը տեսնամք մեր ընտանեկան բիրաւոր աղէտները թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս :

Ժամ հասաւ , խոստովանիմ քեզ , ով ազգ Հայոց . չորս տարուան Պատերազմութեան շրջանին մէջ , քո ընտանեկան բազմապատիւ աղէտները ես ինքնին տեսայ . եւ այդ աղէտներուն մէջ՝ առաւել աղէտաւոր էին ամուսնական խնդիրները . որք թէ ո՛րչափ եւ քանիպատիկ ծանրալուր են . ես կը ծածկեմ այդ թուանշանը եւ խնդրոց պատմութիւնը չեմ յայտնեք : Եթէ կը դժուարիս հաւատալ՝ ինձ վկայ եւ ապացոյց կը կոչեմ աստ Պատերազմութեան Դատաստանական Խորհրդոց արձանագիրը : Սակայն մեր ընտանեկան գեղձմունքներու բովանդակ ցանկը պէտք չէ . որ միայն այդ արձանագրէն կշռենք , վասնզի մեր այս աւուր իւրաքանչիւրին ընտանեկան կեանքը կենդանի արձանագրութիւն է . մարդ որ աչք ունի՝ կարող է զայն կարդալ առնին եւ հրապարակաց մէջ . ուր ցուցամուշտալով իր կը շրջի նազելով իբրեւ Անգղիացի լորտ եւ թագուհի , կարծելով թէ իւր հարստութիւնն՝ Անգղիոյ անսպառ ոսկին է :

Ո՛չ , ո՛չ : Այնպէս մի՛ կարծէք , ով Հայոց ընտանիք , ճանչցէք Ձեր չափն ու վիճակը . դուք շատ աղքատ էք ոսկով ու մքրով . աղքատ էք դատարարութեամբ եւ ազատութեամբ . աղքատ էք գործունեայ աշխատասիրութեամբ . աղքատ էք արուեստական հանճարով . աղքատ էք իմաստուն տեսնող ազգութեամբ : Առանց մտաւոր եւ նիւթական հարստութեան՝ դու միթէ արժանի կը համարի՞ս զքեզ նոյն եւրոպական ժողովրդոց ճոխ կեանքը վալել : Ծանի՛ր , այդ կեանքը , այդ յառաջդիմութիւնը՝ ճակատի անխոնջ քրտնոքով բազմակերպ արեան զոհերով , հարիւրաւոր տարիներու մէջ հազիւ հազ կազմուած է . եւ դու դեռ նրէկ սկսեցիր նոր երախայի պէս բերական կարդալ . կը կարծես ու կը հաւատաս թէ ուտեալ եւ քաղաքակիրթ եւրոպացի դարձար :

Ես կը գովեմ քո եռանդը , որ կը ձգտիս դէպ ի յառաջդիմութիւն եւ քաղաքակրթութիւն . միայն թէ սխալ ըմբռնած ես , որպէս թէ գեղիւթութիւն , գեղձմունք , նորասիրութեան բուն տեսնանք , ճշմարիտ քաղաքակրթութեան նմանողութիւն

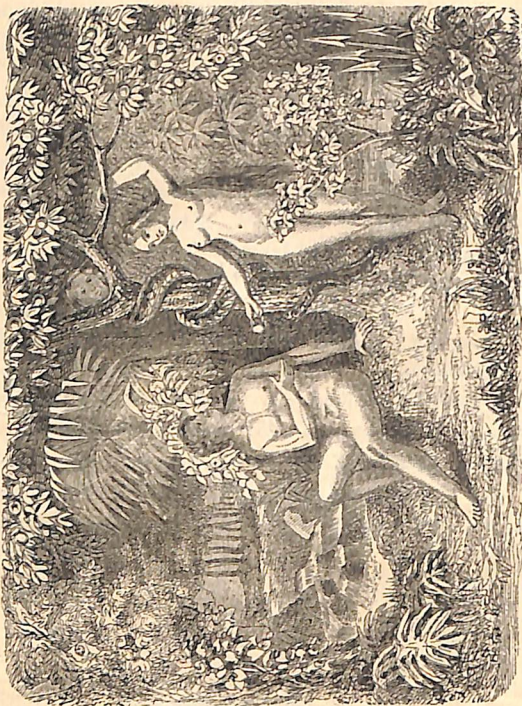
է : Այդ նոյն իսկ քաղաքակիրթ ժողովրդոց մէջ սինլքոր մասին կարծիքն է եւ վարք : Դու ազնիւ եղիր ու ազնիւ ժողովրդոց բարի ու պարկեշտ օրինակին հետեւի՛ր . որոց ամենայն ինչ կշռով ու չափով է . որոց ընթանեկան կեանքին լոյս եւ առաջնորդ՝ ուսումն , դաստիարակութիւն եւ ճանաչողութիւնն է : Քաղաքակիրթ ժողովուրդ այս երեք բառերով կը վարէ իւր ընթանեկան կեանք , այս երեք բառերն են , որով նորա բարեբաստիկ եւ երջանիկ կ'ապրին աշխարհիս վերայ . վասնզի ուսման լուսով հաց կը գտնեն , դաստիարակութեամբ հոգին եւ սիրտ կրթելով բարի ընթանիք կը կազմեն , իսկ ճանաչողութեամբ հացին սեղանն եւ այլ կեանքի պիտոյքները չափով ու կշռով կը մատակարարեն միշտ հոգալով ապագայի անսոյգ օրերն . որ անշուշտ կը պատահասեն մարդոյն համար կամ երջանիկ բաղդ կամ թշուառ կեանք : Բայց մարդ իւր ներկային մէջ կամ զգաստութեամբ կամ ապշուածեամբ իւր ապագայ օրերն ինքին ձեռօք կը պատահասէ . զի ներկայն ապագային հիմն է եւ ապագայն ներկային յաջորդութիւնն եւ շէնք :

Բովանդակենք մեր յորդորական ճառը , ով դուք ընթանիք Հայոց , ուղղեցէ՛ք ձեր ներկայն , որ ապագայն ուղիղ լինի . ճանաչեցէ՛ք ձեր ներկայն , որ ապագային հացը չը պակսի : Մի մոռնաք վերոյիշեալ երեք պայմանները որ մեր թշուառ կեանքը կը բարւոքեն . եւ այս է՝ լուսով հաց գտէք ; դաստիարակութեամբ բարի ընթանիք կազմեցէք . իսկ իմաստուն ճանաչողութեամբ հոգացէք միանգամայն ձեր ներկայն եւ ապագայն :

Դ Ր Ա Խ Տ Ի

Ը Ն Տ Ա Ն Ի Ք

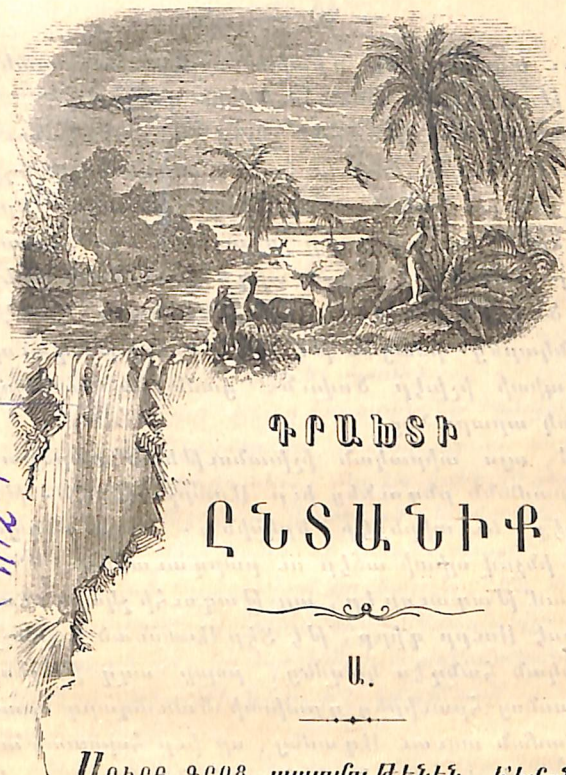

1/2
20

7010
41424

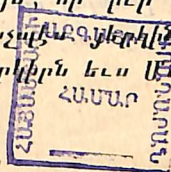
728-2009

ԳՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

Ա.

ՍՈՒՐԲ ԳՐՈՅ պատմութենէն կ'իմանանք թէ՛ Տէր Աստուած տիեզերաց ճարտարապետ երբ մեր բնական աշխարհին շէքը ու հրաշալի զարդերը բովանդակեց. նախապէս պատրաստելով զայն իբրեւ բնակութիւն եւ սահման թաղաւորութեան Մարդոյն. Աստուած, որ բանիւ միայն կ'արարչագործէր, եղեմական դրախտը իւր ձեռքով տնկեց, եւ իբրեւ արքայական պալատ զարդարեց զայն ի պատիւ առաջնաստեղծ Մարդոյն, որ իւր տիրական պատկեր կը կրէր, եւ ինչպէս յերկիրս իւր պետական աթոռ դրած էր, երկիրն եւս Մարդոյն

պարգեւ տուաւ, եւ դրախտին մէջ հաստատեց Սդամ թագաւորին անմահութեան գահը:

Զգիտեմ, երբ կենդանի չնշով ու բանականութեամբ հոգիացաւ հողն ու կաւն, ու յանկարծ աչք բացաւ տեսաւ նախ իւր ստեղծող Արարիչն. երկինք, երկիր եւ իւր բոլոր շրջապատը՝ զարմանազան արարածները. զգաց արդեօք ու համբուրեց այն մեծագործ ձեռք, որ զինքն յանարգ կաւէն մարդ նկարեց. իմացաւ թէ ինքն երկրի թագաւոր էր եւ պիտի իշխէր ծովուն, ցամաքին ու բոլոր հպատակ արարածոց:

Այո՛, այս տիրական իշխանութեան բարձրագոյն հրամանն ընդունեց իւր Արարչապետէն. թէ « Աճեցէք, եւ տիրեցէք երկրին »: Բայց անզոյգ մարդն ինչով պիտի աճէր ու բարգաւաճէր:

Սդամ թագաւոր էր, այլ թագուհի չկար. ուստի, կըսէ Սուրբ գիրք, թէ Տէր Աստուած համաշխարհական հանդէս կազմեց, բոլոր աղգ թռչնոց ու անասնոց հրաւիրեց դրախտի ծառազարդ սրահը. հրաման տուաւ Ադամայ, որ իւր հպատակ արարածոց վայելուչ անունները ինքն դնէ. յորմէ յայտ է թէ մեր մանուկ Նախահայր դրախտի դըպրոցի մէջ բնագէտ իմաստուն էր. զի վարժապետն Աստուած էր, որ փչեց նորա երեսը ու ճառագայթեց գիտութեան լուսով: Երբ կը տեսնէր ու կը դիտէր Սդամ կենդանեաց բոլոր աղգը՝ զոյգ զոյգ իւր առաջ կեցած, կը հնազանդին իրեն համրոյր եւ ընտանի բնաւորութեամբ, թերեւս ինքնին մտախորհ լինելով պահ մի տիրեցաւ իւր միայնութեանը վրայ, ու երանի տուաւ անբան կենդան-

եաց. որ զուգակից ընտանութեամբ քան զինքն երջանիկ էին: Մանաւանդ երբ կը տեսնար որ սոխակ իւր վարդն ունէր, տատրակ իւր ամուսին, արօրիկ իւր սիրանուէր ընկերը. առաւել եւս վարանեցաւ բանաւոր մարդն Սդամ. եւ այն ինչ նորապսակ թագաւորի մը պէս թագ կապած կ'իշխէր. հրամայեց Տէր Աստուած, որ ընդհանուր կենդանեաց ազգէն իւր ազատ ընտրութեամբ հաւանելով իրեն համար կենակից ընկեր՝ հարսն ու թագուհի ընտրէ, զոր եւ կամի:

Քանի՞ ծանր եւ դժուարին էր անզուգական մարդոյն համար, որ նա խոնարհէր ու ստրկանար անբանաւոր կենդանեաց սեռէն իրեն ընկեր ընտրէր: Եւ միթէ Տէր Աստուած կը փորձէր զինքն տեսնել թէ՛ իւր բանաւոր նախապատիւ մարդն, որ տիրական պատկերով կը փայլէր, եւ որ պատուով ու փառքով բոլոր ձեռակերտաց վրայ իշխան կարգուած էր, կը ճանչնայ իւր ազնուականութեան շնորհ ու մեծութիւն. եւ թէ կը զիջանի՞ հաւասարիլ անասնոց:

Մեծանձն եւ հանճարեղ էր մեր Նախահայր. համայն կենդանեաց սեռին մէջ չգտաւ համեմատ ինչ, որ իւր պատուոյն ու ընկերութեան արժանի լինէր: Թող այս, երբ սահմանադիր Արարչապետ բոլոր կենդանեաց սեռը զոյգ զոյգ ստեղծէր էր. զրկանք եւ յափշտակութիւն չէր արդեօք եթէ հաճէր Սդամ մինն առնուլ եւ միւսն թողուլ: Նա կը տեսնար թէ սիրուն երգիչ էր սոխակ, եթէ զայն խէր վարդի թփէն, անշուշտ վարդն կը թողմէր ու կը մեռնէր. թէ տատրակն առնուր, նորա

ամուսնասէր ընկերն այլեւս ամուսին չընտրելով՝
այնպէս միայնակ զօրհանապազ կը սգար ու կը հա-
ռաչէր։ Զո՞վ ընտրէր Ադամ, զօրաւոր առի՞ւծը,
որ կենդանեաց թագաւոր էր եւ անտառ կը սի-
րէր։ զարծիւն, որ բարձրաթուիչ լինելով ձեռք
չէր հասնէր։ կապիկն եւս դիմաց կեցած հտպտան-
քով կը խաղար ու կը շողքօրթէր, իբրու թէ ինքն
մերձաւոր ազգակից է Մարդոյն։ զայդ եւս թո-
ղուց Ադամ, որ երթայ վերջի դարուն իւր բնա-
գէտ ու իմաստակ զաւակներուն հետ ամուսնանայ,
որք արհամարհելով մարդոյն տիրական պատիւը,
բանականութեան գերազոյն շնորհն։ եւ դիմաց
հրաշագեղ տիպարը, անմտացան կարծել թէ մարդն
կապիկ սերունդ է, եւ կապիկն է մարդոյն նա-
խահաւն։

Այսպէս անընկեր միաց խեղճ Ադամ ու սկսաւ
հոգալ ու տխրիլ։ Բոլոր Դրախտի գեղազան վա-
յելչութիւնք չկրցին զինքն սփոփել, նա միայնակ
էր։ ուստի, Տէր Աստուած փութաց նորա տխրու-
թիւնն փարատել, թանձր քուն թափեց նորա աչ-
քին վրայ, եւ նորա կողերուն մի ոսկորն առնելով
հրաշապէս նորաստեղծեց եւան կենդանի հողէն նո-
րահրաչ կենդանի մարդ կերտելով։ Զարթեաւ Ա-
դամ քնաթաթախ աչքով, տեսաւ առնթեր իւր
կեցած իւր համատիպ պատկերը, հիացաւ, հաւնե-
ցաւ, ու խայտալով գոչեց. «Ահա այժմ ոսկր յոս-
կերաց իմոց, եւ մարմին՝ ի մարմնոյ իմից»։ եւ այլն։

Ադամ, որ բոլոր կենդանեաց անունները վա-
յելչապէս յորջորջեց, առանց վարանման գտաւ իւր
ընկերին անունը. Աստուած զայն Օգնական կո-

չեց. իսկ Ադամ՝ կին. զոր բացատրելով կը մեկնէ
իբր իսկական մասն իւր անձէն առնուած. որով
մեղմով իմն կ'ազգարարէ իւր արարչին, թէ ինչ-
պէ՞ս հնար էր, որ ինքն օտար մարմին եւ օտար
ոսկր իւր համար ընկեր ընդունէր, եւ կցէր պա-
տուաստէր զայն իւր մարմնոյն միութեան հետը,
որ անբնական էր։

Այսպէս աւարտեցաւ Դրախտին հարսանիքը.
որոյ պսակադիր Քահանայն Աստուած էր, Եկեղե-
ցին Դրախտն էր, իյաչ ու Աւետարան կենաց ծառն
էր. Շարական երգող Տիրացուն Սոխակն էր, վկա-
յող ժողովուրդը բոլոր կենդանեաց սեռն էր.
Հարսնարանին խնձոյք կազմող մատակարարն ու
մատուակ՝ հրեշտակաց դասն էր. անմահ անու-
շահամ գինին՝ Դրախտի չորս գետերն էին. սուրբ
եւ մաքուր առաքաստ՝ հովանաւոր ծառաստանն էր։

Ահա այսպէս կազմեց Տէր Աստուած առաջին ըն-
տանիքը. իւր արարչական աջով օրհնեց նորապսակ
ամուսինները. եւ սիրոյ անխզելի կապով կապեց
զիրենք, այնչափ ամուր եւ անբաժանելի, մինչեւ
թողուլ հայր ու մայրը եւ ամուսնոյն ետեւէն եր-
թալ. որ կը յայտարարէ դրախտին Քահանայապետն
թէ, «Զոր Աստուած զուգեաց, մարդ մի մեկնեա-
ցէ»։ այսինքն թէ պսակին խորհուրդը վեհ է. եւ
թէ զայն Արարչին հօր ձեռք կապեց. թող ստեղ-
ծուած մարդը իւր տկար ձեռքով չկալի յանդգնու-
թեամբ քակել զայն։

Բայց աւանդ, դրախտի ընտանեաց մէջ ուրիշ
երկպառակիչ մարդ չմտաւ, զի դեռ չկար. միայն
խորամանկ օձը կը նախանձէր երկու սիրելեաց եր-

ջանկութեան վերայ. ուստի նենգութեամբ խորհեցաւ երկու անխորձ ամուսինները ապերջանիկ վիճակի մէջ դնել. եւ դրախտին մէջ մահ բերելով, անեղծ մարդոյն անմահ կեանքը մեռուցանել: Կեղծաւոր ու ստախօս կենդանին իւր պատերազմի ձեռնարկութեան գաղտնի յատակագիծը պատրաստելով՝ յարձակեցաւ նախ տկար կնոջ վերայ այն պահուն, երբ նա միայնակ էր ու առանց իւր մեծ թիկնապահին կը շրջէր. գիտութեան ծառին տակ իւր դարանը լարեց կնոջ նորազգաց ցանկութիւնը գրգռեց դէպ ի գեղեցիկ պտուղը, գեղեցկովը՝ գեղեցիկը որսաց: Նա քաջ մտաբերեց թէ երբ զին խաբեմ հանեմ դրախտէն, անշուշտ Ագամ անոր ետեւէն կերթայ: Արարիչն այնպէս պատուիրեց. կարելի չէ որ նա բաժնուի իւր կենակցէն. եւ թէ չերթայ եւս, դարձեալ ես կը չափմ. զի ամուսնութիւն առանց աման կմնայ եւ Աստուծոյ օրհնութեան նպատակը ի դերեւ կը հանեմ:

Ի՞ժ օճն այսպէս յաղթանակեց. եւ իւր յաղթանակ տեւեց ցվեց հազար տարի. մինչեւ հասաւ Աստուածորդին, իյաչի ոտքի տակ ճմլեց դարանակալ օճը, եւ գոչեց՝ «Ո՛ր է, մահ, խայթոց քո:»

Անխելամուտ մարդիկը դրախտի ընտանեաց եւ արդի Ագամորդւոց վիճակին վերայ կարեկցելով՝ զԱստուած կը դատեն. թէ նա խստութեամբ պատժեց իւր սիրելի ձեռակերտները, մահով եւ արիւնով գրեց նոցա վճռագիրը. փանաքի պտղոյն համար մահ սահմանեց. զոր իբրեւ ծաղր ու կատակ ի դէմս կը բերէր կոյր Յազկերտը՝ Հայոց նախարարաց առաջը:

Ափիբերան պէտք է լռէ աստ մարդոց կեղաւարձ դատաստանը. զի անհուն անտակ է Աստուծոյ նախատեսութեան խորը. ո՛վ գիտէ, գերագոյն եւ բարերար դատաւորը՝ դրախտի յանցաւոր ընտանիքը պատժելով առաւել եւս բարերարեց. վասնզի մեր նախածնողը՝ Գիտութեան բարւոյ եւ չարի պտուղ ճաշակելէն յետոյ եթէ յաջողէին Կենաց ծառէն եւս ճաշակել, աներկբայ էր որ այնուհետեւ մեղաց մէջ անմահ կը մնային. որով իրենք եւ իրենց բոլոր սերունդները անիծեալ եւ տատանեալ կեանք պիտի վարէին աշխարհիս վերայ, եւ մահու ցանկանալով չգտնէին դայն:

Խնամակալն Աստուած մահով հանգոյց հողին մէջ իւր պատժապարտ ծառաները, մինչեւ իւր միածին որդին եւս ի գերեզման այցելելու ղրկեց. նա մահով քաւեց իւր նախահօր յանցանքը. կրկին անգամ մեղապարտ ծառայն հողէն հանելով գրկեց վերբերեց տարաւ երկնից դրախտը:

Դրախտի տարաբախտ ընտանիքէն պէտք է օրինակ ու խրատ քաղենք նոր դրախտի որդիքներս, զգուշանաք չարանախանձ օճին հրապուրիչ թոյնէն. եթէ նա ջանաց, մահ մոտոյց հին դրախտը ու մեր նախածնողը մահացոյց, պիտի ջանայ նաեւ նոր դրախտի մէջ Ագամայ հաւատացեալ որդիքները երկնից դրախտէն հանել: Հոն տեսանք. որ բարեխնամն Աստուած թէպէտ մեծագործով, այլ արդարութիւն ի գործ դնելով չխնայեց երբէք իւր նոր ձեռատունկներուն, զոր վաղ խամրացոյց խորամանկ օճին շունչ:

Արժան է խելամուղ անցելոյն աղէտներով, դի-

տել ու տեսնալ նենգաւոր օձին դարանամուտ հետ-
քերը, թէ նա ինչպէս կը շրջի ու կը սողայ մեր
մէջ. նա աշխարհիս չար մշակն է, որոմնացան թըշ-
նամին է, նա ատելութիւն կը սերմանէ, նա մի-
ութիւն կ'երկպառակէ, ու վեր ի վար կը խռովէ
ընտանեկան կեանքը: Բայց հզօր մանուկն Յիսուս
բռնեց ու կապեց յաւիտենական շղթայով այդ մա-
հաշունչ վիշապը, եւ խրախոյս կարդաց Եկեղեցւոյն
ընտանեաց, որ զօրանան, քաջալերուին, կոխեն
աւ ջախջախեն նորա գլուխը, որ դրախտի օրէն
սկսեալ դարանակալ օձը թշնամի դարձաւ մար-
դոյն, ու միշտ կ'սպասէ հարկանել նորա գարշա-
պարը եւ թունաւորել մարդոյն կեանք:

Բ.

ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

ԱՐՏԱՔՈՅ ԳՐԱԽՏԻՆ

ՈՒՐԲ ԳԻՐԲԸ կը պատմէ թէ՛ երբ Տէր
Աստուած դրախտի յանցաւոր ընտա-
նիքը զրկելով անմահ եւ ազատ վի-
ճակէն, դուրս վարեց Եդեմի դռնէն.
ու դրաւ զիրենք յանդիման դրախ-
տին. այն ապերձանիկ թշուառութեան
մէջ, ով կարող է նկարագրել մեր նա-
խածնողաց սուգն, ապաշաւ եւ ցա-
ւագին ողբ, զոր ոմն հայ երգիչ կը
յօրինէ պարզ ու սրտառուչ.

« Աղամ նստէր դուռն Դրախտին ,

« Լայր եւ ձայնէր ողորմագին .

« Երէկ էի ի մէջ դրախտին ,

« Լցեալ լուսով Աստուածային » . եւ այլն :

Այո՛, պէտք էր լային ու անմխիթար ողբային
փառաց վայելչութենէն տարամերժեալ ընտանիքը ,

որք միմիայն պահ մի դրախտի երջանիկ կեանք համբուրելէն յետոյ՝ աշխարհի թշուառութեան փուլը գրկեցին, եւ այն առաւել եւս կսկիծ էր, որ աչքով մօտ կը տեսնային մի կողմ դրախտ երկնաւէտ, մի կողմ երկիր անիծեալ. մի կողմ բիւրազան ծաղկունք հոտանոյշ, մի կողմ քստմեկի տատասկ փուշ. մի կողմ ազատութիւն՝ Արարչին ազատ դաւադանին տակ, մի կողմ ստրկութիւն՝ աշխարհի բռնաւոր ձեռքին տակ. մի կողմ հանգիստ անաշխատ կեանք, մի կողմ քրտինք երեսաց տաժանելի վաստակ. միով բանիւ, մի կողմ անմահ կեանք եւ յաւերժական փառք, մի կողմ մահ, հող, գերեզման եւ դժոխք:

Բայց իսպառ անմխիթար չէին տիրոջ ապերջանիկ ծառաները, բաւ է թէ հանդէպ դրախտին կը բնակէին, վասնզի մարդոյն խնամատար Արարիչը՝ խորհրդով տնօրինեց այս վիճակը. որպէս զի իւր հէք ծառաները սփոփուին, որ կենաց ծառի անմահութեան ճաշակէն զրկուած էին. գոնէ յուսով մխիթարուին տեսնալով մօտէն ազատարար կեանքը, որ կենաց ծառի բարձրածայր ճիւղերէն կախուած էր, խաչանման բազուկները տարածուած յոյս կը ցոլար աչքերէն, կը հայէր առ նախածնողն Եւայ, եւ այս բան կաւետէր նմա. «Ես ձեր հանդերձեալ փրկիչ եւ բարեկամն եմ, պիտի գամ ու փրկեմ զձեզ. աներկբայ հաւատով սպասեցէք ինձ Երկրովի ճանապարհին վրայ, ես հոն կը գտնեմ զձեզ: Դուք կը ցանկայիք Աստուած լինել, ես էլ այժմէն կը ցանկամ մարդ լինել: Դու ինձ համար կոյս մի պիտի ծնանիս, Եւայ, եւ ես այն կուսէն պիտի

գամ ու ծնանիմ իմմանուէլ Աստուած. քեզ նշան կուտամ, ճանչցիր այն կոյս. նորա անունը Մարիամ է, եւ նա միայն պիտի լուծէ քո վրէժը քո թշնամի ոխերիմ օձէն:»

Դրախտի ժառանգորդները թէպէտ զրկուեցան հայրենի անփուշ կեանքէն. բայց իրենց անկապտելի ժառանգութիւնն էր այն օրհնութիւնը, որով Աստուած օրհնեց իրենց ամուսնական պսակը թէ՛ «Աճեցէք... ու լցէք երկիրը»: Ուստի առաջին երկուքն սկսեց նախամօր Եւային, անդրանիկ որդի ծնաւ Կայէն. եւ հետզհետէ նահապետական առաջին ընտանիքը կազմեց Ադամայ տուն՝ ուրիշ շատ զաւակները ծնելով:

Ադամայ տունէն եւ ընտանիքէն տարածելով բարգաւաճեցան բոլոր աշխարհիս սերունդք, եւ մի ընտանիք՝ բովանդակ երկրագունդը այլեւայլ աղբերով լցուց ու զարդարեց:

Չարկամ թշնամին բանսարկու օձը, մարդն ուր երթար՝ նա ետեւէն կը սողար, դրախտէն ելաւ, Ադամայ տունը մօտաւ. եւ իւր բնածին չարութեան նպատակն էր խաղաղ ընտանիքը խռովել, նախանձ եւ ատելութիւն փչել նոցա սիրտը՝ թէ հնար լինէր. նա կը կամէր ամբողջ Ադամայ տուն եւ ընտանիքը կռուով սպանութեամբ սպառել: Նա թոյն թափեց նախ Կայենի ոխակալ սիրտը՝ հարազատը հարազատին դէմը զինեց, նախաձեռն սպանութեան ոճիրը. առաջին ընտանեկան սուգ, առաջին մահն ու գերեզման, առաջին անգամ մտոյց Ադամայ տունը, Մեր նախածնողք կոծելով լացին, անմեղ Աբելին վերայ, իրենց ձեռքով փորեցին

դժոխքին փոսը, ու իրենց աչքով տեսան առաջին նուազ չարաշուք մահուան սեւ դէմքը եւ գերեզմանին սոսկալի ստուերը:

Լացին միանգամայն կայէնի ապիրատութեան վերայ, մինչեւ Ղամեքայ նետը Աբելի անպարտ մահուան վրէժ լուծեց:

Ագամայ տուն եւ ընտանիքը անմխիթար սըրտով ու սգով կանցնէին դառնաբեր օրերը, մինչեւ ծնաւ մխիթարութեան որդին Սէթ նահապետը. որ իսկական նախատիպար էր Աստուածորդւոյն. եւ ինչպէս Սէթայ սերունդը Աստուծոյ որդիք կոչուեցան. Գրիստոս եւս իւր հաւատացեալ որդիքները այդ բարձր անունով կոչեց: Աստանօր նկատել արժան է կայենի տան ընտանիք եւ Սէթայ տան ընտանիքը: Երկիւղած եւ աստուածապաշտ Սէթը իւր սերնդոց առաքինութեան օրինակ եւ դաստիարակ կը հանդիտանայ. իսկ կայէն, ագահ ինքնասէր ու վայրագ մշակը՝ չարութիւնը կը սերմանէ ընտանեկան անդաստանին մէջ, մեծամեծ հսկաները կը բռնեն, որք աճելով զօրանալով, հեղձուցին Սէթ նահապետի բարբոյս ծաղիկները. եւ նորա ընտանեկան անխառն անդաստանը՝ խառնազնաց անառակութեամբ ապականեցին: Աստուծոյ որդիքները խնամութեան խառնուելով Մարդկան որդւոց հետը՝ գայթակղութեան չարութիւնը զբարին յաղթահարեց. որով այս երկու սերնդոց խառնածնունդ զաւակները միահամուռ մոլորեցան Աստուածապաշտ նահապետաց ուղիղ ճանապարհէն:

Սէթայ եւ կայենի ցեղերուն այս նշանաւոր

դէպքը ճշգրիտ ու անվրէպ օրինակ կ'ընծայէ մեզ չարերուն հետը չընտանեանալ, եւ ոչ իսկ խնամութեամբ ազգակցութիւն կապել: Չարերը միշտ մարդկային ընկերութեան գայթակղութիւն են, եւ միշտ կան ու կուգան մեր կենաց ճանապարհին վրայ. յորմէ խուսափել անկարելի է. զի ասաց Քրիստոս. «Ոչ է մարթ չգալ գայթակղութեան»: Ուստի ամենայն խնամով զգուշանալ պէտք է, մանաւանդ ընտանեկան կապակցութեան մէջ: Մովսէս Աստուածախօս օրէնքներով պատուէր կուտար իսրայէլի որդիքներուն չխառնակել հեթանոսաց հետը. նոյնպէս եւ Յիսուս իւր Աւետարանով անդադար կը քարոզէ Եկեղեցւոյ որդւոց զգուշանալ չարերու գայթակղութենէն:

Աստուած երբեմն չարերու մէջէն եւս բարին կը հրաշագործէ, եւ նա է, որ կը հանէ պատուական յանարգէն. վասնզի Սէթայ ցեղի մոլորուած զաւակներէն Ենովս նահապետ իբրեւ բարի շառւիղ կը հանդիսանայ Սէթ նախահօր Աստուածապաշտութեան արմատին վերայ. եւ մինչդեռ նախադարուն զեղծեալ մարդիկ Աստուծոյ տեսչութենէն յուսահատեալ անտէրունչ եւ առանց օրինաց կը շրջէին՝ օրըստօրէ վատթարանալով ամբարշտ գործոց մէջ, Ենովս միայն յուսացաւ կոչել զԱստուած. ինչպէս կը վկայէ Սուրբ գիրք: Մարդիկ իրենց թանձր մոլութեան մէջ մոռցէր էին Աստուծոյ սուրբ անունը եւ նորա արարչական խնամք՝ երբ տալաւին ողջ էին Ագամ, Սէթ եւ Ենովս նահապետները. որք իբրեւ կենդանի քարոզ եւ օրինակ բաւական չեղան Աստուածապաշ-

տութեան յիշատակը անմոռաց պահել ընտանեկան կեանքին մէջ։ Շատ զարմանք է որ Սուրբ գիրքը առանց յիշատակութեան անցած է եւ բնաւ չի յիշեր կնոջ մի անունը, որ երկիւղած բարեպաշտութեամբ հանդիսացած լինէր նա ընտանեկան կեանքին մէջ ինչպէս Աստուածահաճոյ նահապետները։

Ենովսէն յետոյ չնաշխարհիկ առաքինութեամբ բարձրացաւ ենովք նահապետ․ որուն համար Սուրբ Հարց կարծիքն է, թէ նա ժուժկալութեան մէջ գերազանցելով հաճոյացաւ Աստուծոյ եւ իր անժուժկալ նախածնողաց պարտքը վճարեց լիովին։ Ուստի վերին նախախնամութիւնը փոխեց զինքն յերկնային Դրախտն․ հանելով անբարիչտ մարդոց կարգէն արդարոյն կեանքը․ որպէս զի մարդկանց չարութիւնը նորա լուսաւոր վարքը չաղարտէ։

Սուրբ Գիրք՝ առաջի դարուն վերջի նահապետ եւ երկրորդին սկզբնահայր Նոյ վկայութեամբ կը հռչակէ, արդար ու կատարեալ կոչելով զինքն իւր ազգատոհմին մէջ։ Նոյին ժամանակը երկիրն ամբողջ ապականուած էր չարութեամբ․ այլեւս չկարաց հանդուրժել Տէր Աստուած, հաւաոր աչքով դիտեց երկնքէն՝ երկրի ամբարշտութեան վերայ․ մարդոց ապիրատ գործքերը չափելով՝ ասաց թէ «Ժամանակ ամենայն մարդոյ հասեալ է առաջի իմ»․ որով ցոյց կուտայ թէ առ հասարակ մարդկային ընտանիքը, հաւատք եւ Աստուծոյ ոգին մերժելով չաղախուած էին մարմնապաշտ մոլութեանց մէջ․ երկնից արդարութիւնը պատուհասած ելով պիտի ջնջէր ու բառնար իրենց կեանքը։

Ուստի Նոյ նահապետ եւ իւր ընտանիքը միայն որոշելով ապականեալ մարդոց ընտանիքներէն․ փակեց զինքն հրաշակերտ տապանին մէջ, ջրահեղձ առնելով կորոյս մարդկութեան սերունդը աշխարհիս երեսէն, միայնակ արդար Նահապետին տունը պահելով՝ բաւական համարեց զայն․ որ երկրորդ դարուն սկիզբն մարդկային նոր սերնդոց նախահայր անուանեցաւ։

Նոյայ տապանին նաւապետ Աստուածային տեսչութիւնն էր, որ վարելով զայն առանց ղեկի բերաւ հասոյց Սյրարատայ լեռանց վերայ Մասիսին բարձր գլուխ նաւահանգիստ կազմեց։ Ծովացեալ ջրհեղեղ կը ցամքի երկրիս երեսէն, ջրասոյզ կը ջնջուին նաեւ իսպառ մարդիկ եւ իրենց ամբարըտ տութեան գործքերը։

Սուրհանդակ Աղաւնին ձիթենիի կանանչ ճըղիկ մի նշան բերելով կ'աւետէ թէ պատուհասի ձմեռն անցեր է, գարուն եկել է աշխարհ։ Նոյ նահապետ իւր ողջ ընտանեօք տապանէն դուրս կելնէ, եւ կիջեւանի նախ նոյն Մասիսի կողերուն վերայ․ յորում իւր վաղեմի ուխտին հաճոյական զոհ մատուցանելով՝ կ'ողոքէ զԱստուած 'ի հաշտութիւն։ Եւ ահա Ծիրանի գօտին կամար կը կապէ Սյրարատայ աշխարհին վերայ, ձգելով մէկ ծայրն 'ի Մասիս եւ միւսն յԱրագած։

Աստուած Արդարոյն հետը յաւիտենական ուխտ կը կնքէ այլ եւս չապականել երկիրը ջրհեղեղի պատուհասով։ Վաստակաւոր նահապետ յիշելով իւր արդար մշակութեան արուեստը, Մասեաց արեգդէմ դարեւանդին վերայ մի այգի կը տնկէ իւր

ձեռքով, եւ օր մի կարբենայ գինւով, համեստ ծերունին գլուխ Մասեաց թեւին վերայ դնելով կը ննջէ եւ հովը կը հոլանէ նորա հանդերձը: Քամ կրտսեր որդին կը տեսնայ զայն, ծանակելով կը ծիծաղի. Սէմ ու Յարեթ պատկառանօք կը ծածկեն իրենց հօր առականքը. ծեր Նահապետը կը զարթնու եւ կզգայ. կանիծէ Քանան մանուկը, եւ կօրհնէ Սէմ ու Յարեթ:

Նահապետական ընտանեաց մէջ շատ նշանաւոր էր ծնողաց յարգանք ու որդւոց պատկառանք. երանի թէ այս վսեմ առաքինութեան օրինակը եւ յիշատակը Յարեթի տան անցեալ եւ ներկայ որդիքներ անմուռաց պահէին միշտ ընկերական կեանքին մէջ, զոր չի մոռնար Մովսէս պատմել Սուրբ Գրոց կարգին հետը. ցոյց տալով թէ քանի՞ պատկառանաց ու համեստութեան շնորհ կը փայլէր Նահապետաց ընտանեկան կեանքին մէջ:

Գ.

ՀԱՅՈՑ ՆԱՀԱՊԵՏԱԿԱՆ ՏՈՒՆ

ԵՒ

ԸՆՏԱՆԻՔ

ՐԱԽՏԻ նախաստեղծ ընտանիքէն սկսելով միայն մի համառօտ նկարագրով յիշատակեցինք քանի մի Աստուածահաճոյ նահապետաց կեանքն, զոր կը պահանջէր գրոյս նպատակը:

Եւ թէպէտ նոյէն յետոյ առաւել եւս կը փայլին հաւատացեալ ընտանիքով Աբրահամ Իսահակ եւ Յակօբ նահապետները, որոց վարք եւ ընտանեկան կեանքը սքանչելի է, եւ մարդ կը հիանայ երբ ուշադիր մտքով կը կարդայ Ծննդոց գիրքը:

Բայց չարագրածիս կարգ եւ առարկայն երբ պահանջեն, անշուշտ իրրեւ օրինակ յառաջ պիտի բերեմ, հին աշխարհի առաքինութեան այդ չքնաղ տիպարները, որոց ընտանեկան կեանքը զարմանալի է, ուր ոչ գիր, ոչ դպրոց, ոչ ուսումն կար. միայն խիղճ, երկիւղածութիւն եւ Աստուած պաշ-

տութիւն կառաջնորդէր եւ կը դաստիարակէր զիրենք. արդի լուսաւոր եւ քաղաքակիրթ աշխարհի որդիքները պէտք է պատկառին նահապետաց պատկառելի շուքէն:

Մեր ազգին եւ Հայոց աշխարհին ընտանեկան կազմութեան առաջին հիմնադիր հայր՝ Նոյ նահապետն է, ինչպէս եւ ջրհեղեղէն յետոյ հանուր մարդկութեան նախահաւն է. ուստի մեք Հայկայ անունով՝ Հայ կը կոչուինք, Արամայ անունով՝ Արմէնեան. եւ երբեմն եւս թորգոմական կամ Ասքանազեան. բայց այս նահապետները բոլորն եւս Նոյի կրտսեր որդի Յաբեթի սկզբնական սերունդէն են, սորա համար մերթ եւս Յաբեթական ազգ կը կոչուինք:

Ինչպէս որ կը կարծուի, դրախտը Հայաստանի մէջն էր, եւ մարդկութեան նախահայրը իւր ընտանեկան կեանքն այդ աշխարհէն սկսեց. նախախնամ տեսչութիւն այնպէս կամեցաւ. որ դարձեալ մարդկութեան սերունդին աճումն՝ դրախտի մօտէն սկսի: Ուստի Հայոց Արարատեան աշխարհը մարդկային ազգի նոր խանձարուր եղեւ. Նոյ նահապետ իւր բարեճոխ ընտանիքը Մասիսի հովանեաց եւ թեւին տակ հաստատեց, որ այժմ՝ Նախիջեւան կ'ըսուի. գրեթէ հինգ հազար տարիէն աւելի է այս աւանդական անունը անկորուստ պահելով մինչեւ ցայսօր նոյն անունով կը կոչուի:

Երբ Նոյի տան ընտանիքը, ինչպէս կը կարծուի չորս հարիւր տարուան միջոցը, այնչափ աճեցաւ ու բազմացաւ մինչեւ Արարատեան լայնատարած աշխարհը այլ եւս ընակութեան տեղ չի մնալով,

գաղթականութիւն սկսեց սփռել աշխարհիս ամէն կողմը, առաջին ընտանեկան գաղթականութիւնը դէպ 'ի Բաբելոնի Սէնարայ դաշտ չուեց. չը գիտեմ թէ ինչպէս այս գաղթական ընտանիքը վաղ եւ շուտ մուտացան Նոյ նահապետի արդար ծերոյն յիշատակը եւ նորա հաւատք ու Աստուածապաշտութեան երկիւղածութիւնը. եւ սկսան նանրախորհուրդ մտօք երկնից ցասման դէմ մի հզօր ամբարտակ կանգնել. թերեւս յաւանդութենէ յուշի պահելով թէ ինչպէս բարձրագագաթ Մասիս Նոյայ տապանին ասպնջական եղեւ, այդ մեծագործ ամբարտակն եւս կարող է զիրենք ազատել, եթէ կրկին անգամ ջրհեղեղ գայ աշխարհ: Իսկ հաւատացեալ Նոյին սիրելի պաշտեցեալ Աստուած՝ որ հաշտութիւն ուխտեր էր, պահ մի ծածկեց իւր հաշտութեան աղեղն, եւ մասիսի գլխէն իջաւ 'ի Բաբելոն. մի շնչով խորտակեց ամբարտակն ու խառնակեց միաբարբառ մարդկանց լեզուները, եւ ցըրուեց չարաժողով միաբանութիւնը. որպէս զի ճանչնան Բաբելոնի ամբարիշտ ընտանիքը թէ իրենց մեծամիտ խորհուրդ եւ գործն ընդունայն եւ Աստուծոյ ընդդէմ էր. եւ այնուհետեւ այլ եւս չժպըրհին երկնից Բարձրելոյն դէմ թումբ կանգնել:

Մինչդեռ Բաբելոն կը խառնակէր, Բէլ կը տիրապետէր, Արարատեան աշխարհ խաղաղութիւն էր: Հոն ազատութիւն եւ աստուածապաշտութիւն կը թագաւորէր, իւրաքանչիւր տոհմական նահապետները իրենց ընտանեաց վերայ կիշխէին տանուտէրական իրաւունքով: Իսկ արդար Նոյ՝ նահապետաց նահապետն, որ դեռ ողջ էր, Մասիսի մեծաշէն

պալատին դուռը իւր աթոռը դրած կը հովուէր Հայոց մտերիմ ժողովուրդը, որ իրենց բնակատեղիէն հայրենիքը սիրելով երբէք չբաժնուեցան. որով իրենք անմասն մնացին Բաբելոնի պատուհասէն, անարատ պահելով հայրենի նախնական լեզուն, կրօն եւ երկիրը՝ Աստուածապաշտութիւնը: Քանզի Նոյ նահապետ, որ պահապան էր աշխարհին, ինքն կենդանի օրինակ եւ քարոզ էր, արդարութեան լոյս կը ծաւալէր բոլոր ժողովուրդի կեանքին եւ ընտանեաց վերայ. որ բաւական կը լինէր մէկ արդար մարդ աշխարհին լոյս տալ, եւ ազգը մոլեկրօն ամբարշտութենէն ազատ պահել: Նոյն արդարութեան լուսով գինուեցաւ մեր Հայկ նահապետ աշխարհակալ Բէլին դէմ, եւ զայն նշկահելով Բաբելոնէն կրկին դարձաւ իւր հայրենիքը. եկաւ համբուրեց հինաւուրց ալեւորեալ ծերոյն տապանաչէն աջը. եւ ես կը հաւատամ թէ նորա զօրավիգ օրհնութեամբ զօրանալով, յաղթանակ անկեց Հայոց ձորին մէջ եւ կործանեց այն հսկայ որսորդը, որ կը խիզախէր Աստուծոյ առաջ եւ եղջիւր կ'ածէր երկնից դէմը:

Աստի կըսկսի Հայկատուն եւ ընտանիքը, եւ հետզհետէ տանուտէրական իշխանութեամբ կը կառավարի ժողովուրդը:

Հայկայ կեանքէն եւ թուականէն սկսեալ մինչեւ ցայսօր գրեթէ չորս հազար այսքան տարի կը հաշուեն. օրհնեալ է Նախախնամութեան անունը, որ դեռ Հայոց ազգը եւ իւր յիշատակը կենդանի պահուած է: Այսչափ ժամանակի ընդարձակ միջոցի մէջ. կան ուրիշ ազգերը, որ հայրենիքէն

զաղթականութեամբ ելած են, կան որ սպառած ու նուազած են, ինչպէս Հայոց դրացի Ասորին: Հայոց ազգը եւ իւր ընտանիքը, որ մեծագոյն մասամբ իւր հին հայրենեաց մէջ մնաց, պահպանեց ու կը պահպանէ դեռ իւր նախեաց հոլն ու դերեզմանը: Ամէն վիշտ ու տառապանք կրեց, աշխատեց միշտ Նոյա տնէն, Մասիսի սարէն չհեռանալ, ուր Քրիստոս Հայաստանեայց եկեղեցւոյ կաթողիկէն բարձրացուց:

Չգիտենք, եւ կը տարակուսինք թէ արդեօք Հայոց ազգը իւր Նահապետին տուն եւ հայրենիքը չի թողլով՝ նոյն նախնի նահապետաց ընտանեկան կեանքին ճշաշխարհիկ առաքինութիւններն ողջ ու անարատ պահեց: Այդ ինքնին յայտնի է. եւ պատմութիւնը մեզ կուսուցանէ. երբ ազգ մի այլ եւ այլ ազգաց տիրապետութեան տակը կը նուաճի, անշուշտ նա կ'ստիպուի օտարի կենաքին ու սովորութեանց հետեւիլ: Սորա համար Աստուծոյ պատգամախօս Մովսէս օրէնքով կարգելէր Իսրայէլի ժողովուրդին, որ զգուշանան եւ չխառնակին հեթանոսաց հետը, որպէս զի չստովին նոցա անարժան գործերը: Հայոց ազգը եւ իւր Նահապետական ընտանիք այդ խառնակութենէն ազատ չմնացին, ոչ հեթանոսութեան դարուն մէջ եւ ոչ քրիստոնէութեան: Պարթեական Արշակունիք, Բագրատունիք, Ասորիք, Պարսիկք, Մարք, Յոյնք, Թաթարք, եւ այլ փոքր ու մեծ ազգերը, կոխեցին մեր հայրենեաց հողը. մերթ խառնուեցան ու ձուլուեցան, մերթ տիրեցին ու զօրացան, մերթ գերեցին ու կռիւեցին. ո՛վ կը տարակուսի թէ

այսքան խառնակութեանց մէջ ո եւ իցէ ազգ մի կա-
րող չէ իւր հին ընտանեկան կեանքը, ողջ ու անեղծ
պահել: Երբ այնչափ յեղափոխութիւնք մեր ազ-
գային կեանքը իւր նախնի պարզութենէն հանե-
լով այլափոխեր են. շատ դժուարին է ստոյգ եւ
անխառն նկարագիրը հանել մեր ժողովուրդի կեան-
քին: Մանաւանդ մեր ազգի հնութեան պատմիչ-
ները դուռն ուրեք ժողովուրդին կեանքն ու բարք
չօչափելով կանցնին, միտ դնելով միայն նկարագ-
րել պատերազմի դաշտ, քաջաց գործը. եւ շատ
եւս ողբ եւ կոծ ժողովուրդի աղէտներու համար.
ուստի քննասէր ու բանասէր միտքը շատ դժուա-
րութեամբ կարող է իրաց պարագաներէն գուշա-
կել մեր նախնի ժողովուրդոց բուն ընտանեկան
կեանքն եւ աւանդական սովորութիւնները: Եթէ
կան տակաւին մեր հին կեանքին մնացորդ նշխար-
ները, դորա հաւատարիմ աւանդապահը մեր հայ-
րենեաց ժողովուրդն է. վասն զի գաղթական հայոց
մասն, ուր որ գնաց՝ հոն իւր մեռելոց հետը թա-
ղեց նաեւ իւր հայրենեաց հին ու պատուական ա-
ւանդները. Մասիսին հնութեան ու փառաց հետը՝
մոռցաւ նա եւ իջմիածնի բարձրագոյն կաթուղիկէն,
իսկ դուք, ո՛վ որդիք Հայոց, որ մեր հին Նա-
հապետական տան ժառանգորդ զաւակներն էք.
հոն հայրենի տունը կացէք, մի՛ հեռանայք, սիրե-
ցէք Մասիսը, իւր տապան եւ սուրբ Գրիգորի
կաթուղիկէն. մշակեցէք Նոյայ ձեռատունկ այգին՝
Արարատայ դաշտը, մի՛ թողուք յաւիտեան Նա-
հապետական տունն եւ ընտանիքը. դուք Մասիսին
հարազատ որդիքներն էք, Մասիսը ձեր հայրենի

սեպհական տունն է. թող չէն մնայ ձեր տունը,
չէն մնայ Նոյայ գերդաստանը, բարգաւաճին օրհ-
նեալ Յարէթի որդիքները, արդար Նահապետին
գերեզմանին աղերս եւ զոհին ծուխ մինչեւ երկին-
քը ելնէ, երկինք հաշտուի, եօթնագունեան աղեղն
կամար կապէ դրախտի աշխարհին վերայ եւ դրախ-
տի բնիկ որդիքներ ցնծան թէ Աստուած ընդ մեզ
է, իւր հզօր աջով կ'օրհնէ եւ կը պահպանէ Նոյայ
տունն եւ նորա տարամերժեալ ընտանիք:

դ.

ՄԱՐԴ

Ե Ի

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՐԴՈՅՆ Արարիչը ամուսնութիւնը միայն մարդոյն համար սահմաներ է. եւ ամուսնութիւն Աստուծոյ խորհրդաւոր, ձեռագործ եւ բնական օրէնքն է: Մովսիսին օրէնքները Տէր Աստուած Սինայի սարէն տուաւ, իսկ ամուսնական օրէնքը դրախտէն կըսկսի: Անդրանիկ մարդն Ադամ եւ նորա ամուսին Եւայ երբ արարչութեամբ աշխարհ եկան, այս բնական օրէնքը իրենց գոյութեան հետն էր: Եւ ի՞նչ է այս արարչագիր օրինաց զօրութիւն եւ նպատակը: Այդ ինքնին յայտնի է, զօրութիւն բնական սէրն է եւ նպատակը մարդկային սեռին բարգաւաճումն ի փառս իւր Արարչին:

Այո՛, ամուսնութեան բուն օրէնքը բնական սէրն է, որ մարդոյն բնութենէն անբաժանելի է: Բնա-

կան սէրն հաւասար է նաեւ ամեն թռչնոց եւ անասնոց առանց ամուսնական պայմանին՝ որ միմիայն ազատ մարդոյն համար է: Բնական սէրն է միայն բոլոր բնութեանց կենդանատու հոգին եւ զօրութիւն. եթէ չը կենդանածնէ սէրը՝ բնութիւնը կը մեռնի, ոչ մայր կը ծնանի եւ իւր զաւկին կաթ կուտայ, ոչ հաւ, ոչ ճնճղուկ ձագեր կը հանեն եւ կուտ տալով կը սնուցանեն:

Ուստի, արժան է, որ ամենայն իրաւամբ ընդունիմք, թէ ամուսնական օրէնքը աշխարհի մարդկութեան հիմն է, բնութեան մէջ խորապէս հաստատեալ. եւ ոչ ձեռք մի կարէ խախտել զայն, եւ եթէ խախտի՝ մարդն իւր կեանքով կը չքանայ, եւ այլ եւս չեն պէտք աշխարհ եւ իւր համայն զարդերը, որ տիրական մարդոյն սպաս տանելուն համար պատրաստուած են:

Ամուսնական օրէնքը՝ յետ Աստուծոյ, մեր կեանքը շարունակող ստեղծագործ ձեռքն է, վասն զի արարչապետն միանգամ եւ եթ երկու նորաստեղծ ամուսինները ի գոյ ածելով բաւ համարեց, թող տուաւ այնուհետեւ որ ամուսնութիւն արարչագործ է եւ մարդիկ զիրեար ստեղծեն:

Այլ թող չի պարծին մարդիկ թէ ունին այդ արարչական շնորհը, որ չկարեն մազ մի սպիտակ կամ թուխ փոխել, եւ թող հաւատան թէ մանուկը իւր մօր արգանդին մէջ պահող Նախախնամութիւնն է. մանուկ կը ծնանի, կաճի կը զարգանայ. եւ մենք զարմանալով կը տեսնամք թէ մարդն զմարդ ծնաւ յաշխարհ: Ամենայն պատկառանք խոստովանիլ պէտք է թէ Նախախնամող ձեռքն է մարդոյն կե-

նաց բուն սնուցիչ մատակարար, զի « ով կարէ յաւելուլ 'ի հասակ իւր կանգուն մի » ասաց Գրիստոս :

Ամուսնական կենաց արգասիքն է մեր բնական աշխարհի շինութիւն եւ բարգաւաճումն, եթէ այսօր մեր լայնատարած երկրագունդը լի է մարդկային սերնդով, այդ եւս ամուսնական կենաց սլողարեութեան անսպառելի հրաշքն է. զի դրախտին մէկ ծառը՝ բովանդակ աշխարհը ծառազարդեց : Եթէ մարդոյն նախատես Սրարիչն կինը իրեւ կեանք եւ օգնական չտար մեր նախահօրը, թէ որ չօրհնէր իւր բերանով թէ « Ահեցէք ու լցէք երկիրը », եւ այլն, ի՞նչ կը լինէր Ադամ իւր միայնութեան վիճակին մէջ : Նա կը մնար առանց կենակից ամուսնութեան, անձին, անծնունդ եւ անկեանք. զի Ադամայ եւ Հանուր մարդկութեան կեանքը կինն էր, որուն համար կ'ասէ սուրբ Գիրք թէ « Նա է մայր ամենայն կենդանեաց », այսինքն մարդկային սեռին :

Հին դրախտին մէջ եւան որ կեանք էր, մահ ծնաւ, մարդոյն կեանքը մահացոյց. նոր դրախտին եկեղեցւոյ մէջ Սուրբ Կուսին զաւակ Յիսուս՝ հին մահացեալ կեանքը վերանորոգեց. եւ իւր Աւետարանին ազատ ու շնորհական օրինօք սրբազործեց ամուսնական խորհուրդը, եւ վերստին պընդեց նորա կապը. զոր կը խզէր միշտ հրէական խտտասրտութիւն :

Սուրբն Պօղոս, որ Գրիստոսի հոգւով կը խօսէր, պատուական կը կոչէ ամուսնութիւն, եւ սուրբ կը համարի նոցա առաքատը : Այնչափ մեծ նշանակութիւն կուտայ, մինչեւ կը համեմատէ զայն եկե-

ղեցւոյ բարձր խորհրդոյն հետը. Յիսուս փեսային եւ իւր հարսին հետը :

Եւ մերթ եւս անձնուրաց Առաքեալը խաչակրութեան ազատ պաշտօնին եւ Աւետարանի քառողութեան համար կամաւ ներքինի կը լինի, որպէս զի Եկեղեցւոյ հաւատացեալ ընտանեաց համար միայն հոգայ. վասն զի Աւետարան եւ Եկեղեցին խաչաբարձ խմբին առաջ վերագոյն համարուած էր : Նոքա քաջ սորված էին Աւետարանի այս դասը, թէ « Որ ոչ առցէ զխաչ իւր եւ եկեցցէ զինի իմ, չէ ինձ արժանի » : Յիսուս խաչն ի յուս դէպ 'ի Գողգոթայ գնաց, զոհեց զինքն մարդկային սիրոյն համար. նոյն կը պահանջէր իւր ուխտադիր աշակերտներէն : Յայտ իսկ է թէ սոյն անձնուէր խաչակրաց առաջ որչափ որ կը խոնարհի ու կը լռէ ամուսնական իրաւունքը, այլ երբէք չի եղծանիր, զի Աստուածային ձեռք եւ դրախտի օրհնութիւնը զայն անեղծ դրօշմեր են : Թող ոչ ոք այնպէս կարծէ թէ ուրեմն Յիսուս եւ Պօղոս ընդդիմախօս են սոյն Աստուածական վճռոյն, մին իւր սիրոյն եւ Աւետարանին համար ընտանիք եւ աշխարհ թողուլ դաս կուտայ. եւ միւսն կը ցանկայ, որ ամէն մարդ իրեն պէս անամուսին կոյս լինի. եւ կամ թէ Կորնթնթացի հաւատացելոց կարծեաց կը հաւանի Պօղոս, որք կը գրէին թէ « Բարեւք է մարդոյ 'ի կին մարդ չը մերձենալ » : յորում այնպէս կը թուի, թէ սոյն կարծիքը ուղղակի դիմախօսութիւն է դրախտի Աստուածային այն վճռոյն, թէ « Ոչ է բարեւք մարդոյդ միայն լինել » : Եւ այլն : Պօղոս Ա. Կորնթացւոց եօթներորդ գլուխն ամբողջ ամուսնու-

Թեան եւ կուսութեան վիճակի վերայ կը խօսի, եւ խիստ ազատութեամբ կը վարդապետէ, պատասխան տալով Կորնթացի ժողովրդոց դրոյն: Մարդ կարող է ինքնին խորհրդածել, որ դրախտի վճռոյն եւ Պօղոսի վարդապետութեան մէջ անշուշտ մեծ խորհուրդ եւ նպատակներ կան: Վասն զի մարդոյն արարչութեան օր՝ Արարչին խորհուրդ եւ նպատակն էր, որ իւր պատրաստած ամայի երկիրը ամուսնական օրհնութեամբ լցնէր, եւ մարդն իւր անեցեալ սերնդով փառաւորէր զԱստուած: Իսկ Պօղոսին նպատակն էր, որ եկեղեցւոյ որդիքները՝ նոքա որ կարող են իրեն պէս առաքինանալ, թողուն աշխարհ եւ ամէն բան, միայն Աստուած եւ Եկեղեցին հոգան, ազատ մնալով ընտանեկան զբաղմունքէն: Պօղոսի վեհ հոգին ըղձակերտ կը լինէր, որ Աւետարանի պաշտօնեայք ազատ զինուորներ լինին. սկսեալ Երուսաղէմէն անարգել երթան մինչեւ աշխարհին ծագը Աւետարան եւ հաւատքը ծաւալեն: Թող այս, Պօղոս երբեմն վերանալով տեսաւ երկնից դրախտն եւ Աստուծոյ սիրելեաց համար պատրաստուած փառքըն, ասլեցաւ հիացաւ թէ անձառ է եւ անպատում. ուստի զարմանալով կը պատմէ եւ ՚ի նոյն կը յորդորէ որ վերաթեւին եկեղեցւոյ զաւակները, ու կը խօսի այսպէս. «Եթէ ժամանակս կարճեալ է այսուհետեւ, զի որ ունիցին կանայս, որպէս թէ չունիցին . . . եւ որ վարեն զաշխարհս, որպէս թէ չը վայելիցեն, զի անցեալ է վայելչութիւն աշխարհիս»:

Երանելի Պօղոս, թող իւր տեսած դրախտէն

նայի այժմ, թէ աշխարհիս վայելչութիւնը եւ կեանքը ո՞ւր հասած է, եւ թէ՛ երկրասէր մարդիկը կը հասկնան իւր խօսքը, կամ կը հաւատան թէ իւր տեսած դրախտը Փարիզի դրախտէն գերազանց եւ վայելուչ է:

Այո՛, Պօղոսին յափշտակեալ միտքը երազ չէ, այլ ճշմարիտ իրողութիւն է՝ միայն ճշմարիտ հաւատացեցող համար. զի երբ երկնից արքայութիւնը յայանուեցաւ, եւ երբ Յիսուս քարոզեց Աւետարանի որդւոց, թէ՛ Դուք այս աշխարհէն չէք», այնուհետեւ աշխարհիս դրախտը կը քանդուի եւ երկնից դրախտը կը բացուի մարդոյն առաջը:

Այլ թէ այսպէս եւ թէ այնպէս, ոչ Աստուած, ոչ Յիսուս, ոչ Պօղոս եւ ոչ եկեղեցին բացարձակ վճիռ կուտան որ մարդիկը անժխտելի օրէնքով պէտք է ամուսնանան առանց երբեք բացառութեան. եւ կամ կուսական կեանք վարեն առանց երբեք ամուսնութեան: Եթէ այդպէս լինէր, ամեն մարդ Պօղոսին հետեւէր, եկեղեցին ամուլ եւ անծընունդ մնալով՝ վաղ ուրեմն սպառած էին իւր որդիքները. եւ կամ թէ Պօղոսի նման կամաւ ներքինիք եւ Աւետարանին անձնանուէր պաշտօնեայք չը լինէին, ո՞վ կ'աւետարանէր անմախաղ, անցուպ այն բարբարոս հեթանոսաց մէջ. ո՞վ կը շինէր Գրիսայն բարբարոս հեթանոսաց մէջ. ո՞վ կը թափէր արիւն հաւատոյ վկայութեան համար: Մեք չենք ժխտեր թէ շատ ամուսնաւորք եւս առաքինացան այդ ասպապարէզին մէջ. բայց Աւետարանի խաչակրաց խմբին գերազանցութիւն միշտ անհամեմատ է:

Ուրեմն յայտ է եւ պէտք է խոստովանիմք. որ

մարդոյն երկու վիճակի կեանքն եւս իւր ազատ ընտրութեան ու կամաց թողուած է. իւրաքանչիւր մարդ իւր առանձին շնորհն ունի, ոմն այսպէս եւ ոմն այնպէս: Քանզի եկեղեցւոյ դրախտի ծաղիկները մշակող հայրն՝ զանազան տնկեր է, եւ իւրաքանչիւրն՝ իրենց վայելուչ տեսքն եւ անուշ հոտն ունին: Թէ եւ Աւետարանի ազատ մշակները իրաւունք ունենան պարծենալ թէ իրենք առաւել վաստակեցին եւ կը վաստակեն. այլ ոչ երբէք իրաւունք ունին նոքա փարիսեցւոց աչքով նայել ամուսնական կեանքին վերայ, եւ այնպէս դատել որպէս թէ այդ կեանքը մեծ եւ հաճոյական չէ երկնից առաջ: Սուրբ Դիրք եւ եկեղեցւոյ պատմութիւն ամուսնաւոր եւ չամուսնաւոր մարդոց նկարագիրը միանգամայն կը հանէ մեր առաջը. որուն վերայ եթէ մարդ ողջամիտ աչքով նայի, կը տեսնայ որ երկու դասի մէջն եւս առաքինեաց հանդէսը սքանչելի եւ հաճոյ է երկնից առաջը: Արահամ իւր ընտանեկան վրանին տակ, աղօթաւորն Անտօն իւր խցին մէջ: Ենովք եւ Եղիաս կենդանւոյն կարժանանան երկնից դրախտին, մին ընտանեաց Հայր եւ Նահապետ, եւ միւսն իբրեւ կոյս մարգարէ եւ այր Աստուծոյ: Մեծ է Յովնանէս Մկրտիչ կանանցածին ծննդոց մէջ, այլ ո՛վ է երկնից արքայութեան այն փոքրիկ հաւատացեալ արքարն, զոր Յիսուս աեսնելով՝ մեծ կը համարի, եւ մեր աչքէն կը վրիպի իբրեւ աննշան եւ փոքրիկ. չգիտենք նա կո՞յս է թէ ամուսնացեալ:

Ուստի կը պարտաւորիմք մեր կեղակարծ դատաստանը ուղղել, թէ այդ երկու դասն Աստու-

ծահաճոյ առաքինիքը դարձեալ մի եւ նոյն ամուսնական ծառի բարի պտուղներն են, քանի որ աշխարհ կայ՝ միշտ պէտք է կանաչազարդ մնայ այդ ծառը, զի Աստուծոյ օրհնեալ ձեռաց տունն է. նորա սահմանադիր օրէնք եւ օրհնութիւն կը դարմանեն զայն, չարունակ աճելով իւր ընտանեկան ճիւղերը արձակելով միշտ բազմապատիկ պտղաբերէ, թէ աշխարհիս եւ թէ երկնից արքայութեան համար:

Սակայն թէ հեթանոսութեան եւ թէ Գրիստոնէութեան այլ եւ այլ դարերու մէջ այնպիսի չարածնունդ աղանդաւորները եկան աշխարհ, գրեցին ու քարոզեցին. յորոց ոմանք Շնական փիլիսոփայութեամբ ուղեցին հանել մարդոց անձնէն ամօթոյ ու պատկառանաց հանդերձը, ու թող տալ, որ նա չամաչէ աշխարհի հրապարակի մէջ, արեւու առաջ անամնոց նման խառնագնաց լինելով, ծաղր ու ծանակ առնելով եւ քամահրելով սուրբ ամուսնութեան եւ մարդոյն բանաւորութեան պատիւը:

Ոմանք եւս ծայրահեղ մոլեռանդութեամբ վարդապետեցին թէ նոյն իսկ ամուսնական կեանքը չար անառակութիւն է, եւ լաւ է որ մարդիկ հրաժարին ամուսնութենէն, կիներէն խորշին իբրեւ չար արարածներէ, Դիոգենէսի նման անինչ, անտուն, անընտանի կարասաբնակ լինին այր մարդիկ՝ խոտելով միանգամայն մարդկային բանաւոր կեանքն եւ ընկերութիւնը: Այսպիսի անլուր, այլանդակ եւ անօրինակ հայհոյութիւն մտաբերեցին այդ մոլորամիտ մարդիկը, եղծելով նաեւ մարդոյն սիրտն, զգացումն, բնական սէրն եւ բանաւորութեան լոյսն:

Իսկ Գրիստոնէական կրօն եւ եկեղեցին նզովիւք

կը հերքէ այդպիսի աղանդաւորաց մոլորութեան հոգին ու վարդապետութիւնը: Եւ Յիսուս երկնից վարդապետը Մովսիսէն առաւել կը նուիրագործէ սուրբ ամուսնութեան անեղծ իրաւունքն. բազմակնութիւն բոլորովին ջնջելով, եկեղեցւոյ նոր դրախտով հին դրախտ կը վերանորոգէ, մի Ադամին համար՝ միայն մի Եւայ բաւ համարելով:

Ուստի իբրեւ եկեղեցւոյ իշխանութեան ճշմարիտ եւ հարազատ հպատակ պարտաւոր են եկեղեցւոյ օրինաց թէ նախանձաւոր հայրերն եւ հովիւները եւ թէ Աստուծոյ տան ընտանեաց ճշմարիտ զաւակները ամենայն պատկառանք պահել սուրբ ամուսնութեան օրէնք եւ իրաւունքը, արթուն աչքով հսկել այդ օրինաց ցանկին վերայ, զոր օրինադիր Սրարչին ձեռք խնամով հիւսեր է. թող չըժպրհի հետտու եւ ստահակ մարդը խրամատել անցընել Աստուծոյ պարսպած ցանկէն: Եթէ միանգամ քակվի այդ ցանկը, ընդարձակ ասպարէզ կը բացվի խտապարանոց մարդիկներուն առաջ. այնուհետեւ ոտնակոխ լինելով ամուսնական օրէնքը. կը խախտի ընտանեկան կեանքին այն յաւիտենական ու հաստատուն հիմն. որով եւ վեր ի վայր կը շրջին մարդկային ընկերութեան ամբողջ շէնքը. մարդիկ անանակենցաղ լինելով՝ կեանք կը վաթթարանայ ակարհիս վերայ, եւ վաթթարանալով կը մեռնի դրախտի եօթն հազար տարուան ընտանիքը իւր ամէն սերնդով:

Ե.

ՏՈՒՆ

ԵԻ

ԸՆՏԱՆԻՔ

ՆՁՊԷՍ որ երկու պսակաւոր լծակիցներէն ամուսնական միութիւն կը կազմուի, այսպէս նաեւ նոյն զուգակից միութենէն կը ծնի եւ կաճի ամբողջ ընտանիքը, որոյ նախածնող անդամներն են հայր եւ մայր. իսկ ծընեալ անդամներն են արու եւ էգ զաւակները քոյր, եղբայր. որք երբ ամուսնանան՝ փեսաներով հարսներով եւ թոռներով կը յաւելուն ընտանեաց թիւը:

Ուստի ընտանեկան կեանքին եւ տան շինութեան հիմնաքարեր կը համարուին հայր եւ մայր: Ո՞րչափ սքանչելի զարմանալի են ամուսնական պարտիզին մէջ այս երկու մանանիսի փոքրիկ հատիկները, որ ըստ Աւետարանի առաւելն՝ երթալով աճելով մեծ ծառ կը լինին եւ իրենց բազմապատիկ ճիւղերը կը հա-

մասիւնէն բոլոր աշխարհը: Վասնզի, ամուսնական արմատէն ընտանիքը կը հաստատուի, ընտանիքէն ժողովուրդ, ժողովուրդէն այլ եւ այլ ազգերը, ազգերէն իշխանական պետութիւնները, եւ պետութիւններէն ընդհանուր մարդկային համաշխարհական ընկերութիւն: Յորմէ դիւրաւ կիմաստասիրեմք թէ մեր ընկերական աշխարհին բովանդակ չէնքը ամուսնական եւ ընտանեկան պատուանդանին վերայ հաստատուած է: Ժողովրդոց ոտքը եւ պետութեանց գահերը նորա վրայ դրուած են: Եթէ քանդուի այս պատուանդանը՝ ժողովուրդ եւ գահերը ի միասին կը տապալին: այնուհետեւ ոչ եւս կայ, ոչ աշխարհ, ոչ ադամորդի ոչ կեանք, եւ երկիր կը դառնայ նոյն առաջին վիճակը, «Երկիր աներեւոյթ եւ անպատրաստ»: »

Ոչ ոք կարէ ժխտել թէ այս այսպէս չէ. աշխարհիս հին ազգաց պատմութիւն, արդի ընկերական վիճակը՝ այս ընդհանուր ազգաց կեանքը ամէն կապացուցանեն թէ ոչ միայն մարդկային աճումն, այլեւ ժողովրդոց, ազգաց, հայրենեաց եւ թագաւորութեանց բաղդը ընտանեկան կեանքէն կախումն ունի: Թէեւ մեր ընկերական երջանկութեան եւ թշուառութեան կան արտաքին ուրիշ այլ եւ այլ պատճառները, բայց իմաստուն խելամըտութեամբ նկատելով աշխարհիս իրողութեանց սկիզբն, միջոց եւ վախճանը. կը տեսնամք որ աշխարհիս չարեաց ու բարեաց սկզբնածնունդ մայր ընտանիքն է: Հապա ընտանեկան կենաց թէ չարութեան եւ թէ բարութեան պատճառն ո՞վ է. դորա պատճառն եւս շատ մօտ եւ յայտնի է. այ-

սինքն ծնողք՝ հայր ու մայր, որոց հպատակութեան տակ կապրի ամբողջ ընտանեկան գերդաստանը:

Տուն եւ ընտանիք մի փոքրիկ թագաւորութեան երկիր ու սահման է. որոյ նահապետական աթոռին վերայ կը նստին ծնողք. հայրն իբրեւ թագաւոր, եւ մայրն իբրեւ թագուհի. եւ կը կառավարեն հպատակ ընտանիքը: Սոյն ընտանեկան պալատին ու թագաւորութեան մէջ, ոչ ոստիկան կայ, ոչ սուր, ոչ բռնութիւն, ոչ գաւազան այլ ամենուն տեղ հայրական սէր եւ մայրական գորովն է. դաստիարակ եւ խրատ՝ ծնողաց կենդանի օրինակն է: Այս օրինակը այնչափ բարի ու տպաւորիչ է, որ գիտես թէ լուսարուեստին պէս թափանցիկ կերպով ծնողաց պատկերը նոյնատիպ կը հանէ իւր զաւակաց վերայ եւ զաւակները այդ սկզբնական տիպարն առնելով կը մոնեն ժողովուրդին եւ ընկերութեան մէջ: Այնուհետեւ տարածել կսկսի օրինակէ առ օրինակ, եւ այսպէս ընտանեկան կենաց բարի եւ չար օրինակներէն, ժողովուրդին կեանքը կը բարւոքի կամ կը զեղծանի, կը չինուի կամ գայթակղութեամբ կը փլչի. կենդանի կը մնայ աշխարհիս վերայ կամ կենդանւոյն կը մեռնի, եւ իւր յիշատակ կը բարձուի աշխարհէս:

Ժողովուրդ եւ ազգերը միայն հացով չեն ապրիր. թագաւորութեամբ եւ ազատութեամբ չեն բարձրանար, այլ առաւել բարոյական կեանքով. եւ այդ կենսական կեանք տուողը ընտանիքն է: Ուշադիր եղիր, եւ ես նկարագրմ քեզ:

Ժողովուրդը եթէ կը յառաջադիմէ՝ իւր առաջին քայլը ընտանեաց սրահէն կառնու. եթէ կը լուսաւորի, իւր լոյսը ընտանեկան ճրագէն է. եթէ կը միանայ, իւր ոգին եւ կապն ընտանիքն է. եթէ կը զօրանայ, իւր ուժ եւ բազուկն ընտանիքն է. եթէ կը հարստանայ, իւր գանձարան եւ գանձապետն ընտանիքն է. եթէ իւր տուն եւ սեղան բարեկից եւ առատ է, արդիւնաբեր անդաստանը ընտանիքն է. եթէ դրախտի գետերը կը վազեն իւր հրապարակը, աղբիւրը դրախտի ընտանիքն է. եթէ իւր կարասները լի են գինեով՝ կը խմէ կուրախանայ, խաղողաբեր այգին ընտանիքն է. եթէ բարեժընտենդ զաւակներով օր ըստ օրէ բերապատիկ կաճի, իւր նախածնող խնամատար ընտանիքն է. եթէ իւր զաւակները բարեկիրթ քաղաքացի պատրաստել կուզէ, իւր բարեկիրթութեան առաջին համալսարան ընտանիքն է. եթէ այս աշխարհիս վերայ երջանիկ ապրիլ կուզէ, թող հաւատայ, որ երջանկութեան կեանք բոլոր աղբիւր ընտանիքն է. եթէ երկրէս յետոյ երկինքն եւս ժառանգել կուզէ՝ պահելով իւր հայրենի կրօն, հաւատ եւ եկեղեցին, այո՛ այդ սուրբ աւանդները անեղծ անկորուստ պահելու խորանն ընտանիքն է։ Զի այդ գանձը եւ Աւետարանի անգիւտ մարգարիտը աշխարհիս շահավաճառութեան հրապարակին մէջ, կառավարութեանց դահլիճներու մէջ, գիտութեանց ճեմարանաց մէջ անկորուստ չեն պահուիր, այլ միայն դորա հաւատարիմ աւանդապահն ընտանիքն է։

Տեսար, մտադիր ընթերցող, այս նկարագրին մէջ քեզ յանդիման բերի. թէ ու եւ իցէ Ժողովուրդը

իւր բարոյական կենաց ախարը ուղղակի ընտանիքէն կառնու, եւ պարծանօք ցոյց կուտայ աշխարհի թէ ինքն բարեկիրթ ընտանեաց զաւակ եւ Ժողովուրդ է։

Տեսանք նաեւ սորա հակադիր պատկերը, եւ աւագ աչքով նկատենք. որ չարաբաստ ապերջանիկ Ժողովուրդը իւր կեանքի զեղծումները դարձեալ նոյն ընտանեկան պատկերէն կընդօրինակէ եւ ի տես կը հանէ աշխարհին հրապարակը. եւ ահաւասիկ ցուցնեմ քեզ։

Ժողովուրդ եթէ կը զեղծանի՝ ներքին իւր զեղծմանց սկզբնաւորութիւնը ընտանիքէն է. եթէ բարոյական կենդանի կեանք չունի՝ մեռելութիւն ընտանիքէն է. եթէ դէպ ի կորուստ կը դիմէ, իւր կորստեան ճամբայ բացող ընտանիքն է. եթէ ծունկեր կ'իջնու են, իւր քայլերը յառաջ չեն երթար, լքումն ու կաղութիւն ընտանիքէն է. եթէ երկու ձեռքով կը հարստահարուի՝ մէկ ձեռքն ընտանիքին է. եթէ արտաքին թշնամիներէն պաշարուելով ապշած է, իւր ներքին մերձաւոր ու բարեկամ թշնամի իւր տան ընտանիքն է. եթէ աշխարհիս կեանքի ճանապարհին մէջ ուղղութիւն չունի, յոռութիւն ընտանիքէն է. եթէ եւրոպիոյ կախարդիչ նորասիրութիւնք զինքը պիտի կողոպտեն անխընայ, թող զգաստ լինի ու տեսնայ որ մեծ կողոպտիչ ձեռք իւր ընտանիքն է. եթէ իւր զաւակներ օր ըստ օրէ հացի կարօտ թշուառ կը լինին, այդ քաջ յայտնի է որ ընտանեկան մէակները աշխարհու հեղզ եւ անհոգացող են. եթէ առանց անտեսութեան առանց նախատեսութեան կը վատ-

նէ իւր վաստակ եւ գանձը, ո՞վ չի գիտեր թէ շուայլութեան տնտեսապետն ընտանիքն է. եթէ իւր զաւակները առոյգ ազնուածնունդ չեն, ուրեմն ընտանեկան սերունդն հիւծելով ստրկացած է. եթէ իւր օրիորդք եւ երիտասարդք վարակած են մաշողական ախտով, ո՞հ, դոցա մահ եւ գերեզման փորող ընտանիքն է: Ի վերջոյ եթէ ժողովուրդ, կրօն, հաւատ, եկեղեցին կը թողու, Աստուածապաշտութեան պարտիքները սրտէն կը հանէ եւ կը դառնայ դէպ ի ջրհեղեղին դարը, ամբարիշտ կեանք կը վարէ, գիտցիր այդ ապականութիւնը կայենի դատերաց հետեւող ընտանիքէն է:

Տակաւին շատ ու բազում է զեղծեալ ժողովուրդի մի նկարագիրը, որ իւր սկզբնատիպ գաղափար իւր բնական տան ընտանիքէն կառնու. մեք միայն այսքան բաւ համարեցինք, թող մնացորդ եւ ժամանակի նոր բերած զեղծմունքները հայրեր ու մայրեր ինքնին իմաստասիրեն, եւ ուշաբերելով ճանչնան թէ առանց բարի ընտանիք կազմելու, առանց հայրական ու մայրական դաստիարակութեան անհնարին է բարեկեցիկ ազգ, ժողովուրդ կազմել: Վասնզի ինչ որ շինենք, ինչ որ կազմենք, պէտք է գիտնաք, որ այդ կազմող առաջին տարերք ընտանիքն է: Իսկ այդ ազնիւ ու պատուական տարերքը ո՞վ կը ստեղծէ, ո՞վ կը կազմէ, եւ ո՞վ կը պատրաստէ զայն ժողովուրդին եւ ազգին համար. ես խօսիմ քեզ, այդ պատրաստող ձեռք՝ ուսումն եւ դաստիարակութիւնն է, որ պէտք է ցարածի նախ այն ամեն յարկերուն տակ, ուր կը բնակի ընտանիքը: Ծնարիտ է, որ ժողովրդական

դպրոցները լոյս եւ գիտութիւն կը սփռեն. սակայն բարի դաստիարակութեան տուրքը՝ միայն ծնողաց սեպհական է. զի առտնին դպրոցին ծայրագոյն եւ բնական վարժապետ նոքա են. ուրիշ ոչ ոք այդ վեհ պաշտօն չունի: Ընտանեկան դաստիարակութեան մասին դարձեալ երկարօրէն պիտի խօսինք իւր տեղը. այժմ սկսինք խորհրդածել ընտանեկան միութեան եւ բաժանման, զարգացման եւ նուազման ներքին եւ արտաքին պատճառներու վերայ:

Ընտանեկան միութիւնը բուն նահապետական կեանքին օրինակն է, որով ընտանեկան ճիւղերը մի արմատէն շառաւիղելով՝ նոյն հայրենի տան արմատէն անբաժան կը մնան սիրելով միշտ մի ընտանիք կազմել եւ մի տան յարկի տակ բնակիլ. զոր կը դուռատէ Դաւիթը թէ «Զի՞ բարի կամ զի՞ վայելուչ, զի բնակին եղբարք ի միասին»:

Այս միութեան կեանքը առաւել գիւղացի ժողովրդոց համար փափաքելի եւ օգտակար համարուած է. վասն զի տան մի երկրագործ աշխատաւորները որչափ շատ լինին, այնչափ աւելի կ'ընդարձակեն իրենց վարուցան. եւ արդեանց մեծ շահեկանութիւն կ'ըստանան:

Շինական ընտանիքը շատ ցաւ կ'զգան, եւ տան աւերումն եւ քանդումն կը գուշակեն եթէ ընտանեաց բաժանումն պատահի. եւ բաղդ մեծ կը համարին, յորժամ տան ծերունի նահապետ ողջ է, ու կը կառավարէ որդիքները եւ թոռները, նմանապէս մայր տանտիկին իւր հարսները եւ աղջիկները. որչափ փառք եւ պարծանք կը համարին, երբ նորածին մանուկներու օրօրոցներով կը լեց-

ուի եւ կը ցնծայ տունը : Դեռ մանուկ էի , աստի իբր 50 տարի յառաջ կը պատմէր հայրս . որ իւր ուղեւորութեան մէջ Մշոյ Հացեաց գաւառը մի գիւղական մեծ ընտանիքի հիւր եղած է եւ զարմացեր է երբ քսանի չափ նորածին տղոց օրօրոցները համրած է . թերեւս ամբողջ ընտանեաց թիւը Յակովբ նահապետի ընտանիքէն աւելի եղած են :

Սակայն նկատել պէտք է , որ ամէն բաժանումն ընտանեկան բարգաւաճման արգելք չէ . անշուշտ կարեւոր է , որ ընտանեաց ճիւղերը բաժանուելով նոր նոր ընտանիքներ կազմեն : Ինչպէս եւրոպիոյ քաղաքակիրթ աշխարհ աւելի բարւոք դատած է . որ չափահաս զաւակները բաժանուելով ուրիշ ընտանիքները կազմեն : Այլ այս դրութիւնը միայն յարմար եւ օգտակար է այն ազգաց ու քաղաքացի ժողովրդոց , ուր դաստիարակութիւնն յառաջ գնացած է . եւ ուր բաժանեալ զաւակները հայրենի տնէն միայն ստացուածոց ժառանգութեան բաժին առնելով՝ դուրս չեն ելներ : այլ եւ միանգամայն գիտութիւն , արուեստ եւ դաստիարակութիւն . որոց ժառանգութիւնը՝ առաւել անկորուստ եւ մեծայարգի է :

Իսկ մեր հայրենի աշխարհին եւ նոյն իսկ գաղթական Հայոց համար ընտանեկան անդէպ բաժանումն միշտ միասակար է . մանաւանդ երկրագործ ժողովրդոց համար , որոց ուժ՝ արդիւնքը՝ ընտանեկան միութեան ու միաբան աշխատութեան մէջն է . եթէ բաժանուին՝ միացեալ զօրութիւնը կը ջլատի եւ իսպառ ուժաթափ կը լինին : Ընտանեկան նահապետները միութեան հրաշքը՝ նոյայ դարէն ի

վեր փորձառութեամբ ճանչցած են : Ուստի այդ առաքինի տան ծերունիք իրենց մահուան օրը վերջին կտակը միշտ այս կաւանդեն ողջ ընտանեաց . որ նոքա սիրով ապրին , միաբան կենան , եւ չբաժնուին , չէն տուն չաւերեն : Թերեւս փորձառութեան հետ Աւետարանէն եւս սորված են այդ միութեան բարձրագոյն դաս , թէ «Ամենայն թագաւորութիւն բաժանեալ յանձն՝ կործանի , եւ տուն բաժանեալ յանձն՝ աւերի » :

Թողունք արտաքին պատճառները , որ պատահար են , ի՞նչ է արդեօք ներքին պատճառը , որ կը խռովէ տունը եւ ընտանիքը կը բաժանէ . այդ ինքնին յայտնի է՝ ատելութիւն , նախանձ ու վայելմանց անհաւասարութիւն . խստութիւն , աջառութիւն , անհաւատարմութիւն , անվստահութիւն . ի վերջոյ մեծերու անխոհեմ ու յոռի ընթացք եւ փոքրերու ստահակութիւն եւայլն : Այս եւ սոյնպիսի առիթներով կը խռովի տունը , եւ կը բաժնուին զաւակներ ծնողքէն , եղբայր եղբօրմէն եւ մերթ եւս երկու ամուսինք իրարմէ :

Արդեօք ի՞նչ է հնար եւ դարման , որ ապրին եւ վարին միշտ սիրակապ միութեան եւ խաղաղութեան մէջ : Նոր աշխարհ կուսուցանէ որ դորա միակ դարմանն է՝ մարդոց կատարեալ կրթութիւն տալ . չէ թէ միակողմանի կրթութիւնը , այսինքն մարդոյն կէսը կրթել , կէս մասին ըյս տալ , եւ նորա միւս կէս մասն թողուլ կոյր , խեղճ , ստրուկ եւ ապուշ : Իմացնել կուզեմ մարդոց երկու սեռին առանց խտրութեան կրթութիւն տալ իւրաքանչիւրին իւր կոչման պատշաճ . որպէս զի ընտանեաց

մէն մի անգամը, իւր իրաւունքը, իւր պարտիքը ճանչնայ, իրարու խօսքը հասկնան, միաբան խորհին, միաբան ընթանան առանց կաղալոյ. այր կամ կին, ծնողք կամ զաւակները, հարսն կամ սկեսուրն:

Այսպէս երբ նոր աշխարհի մէջ հաւասար կըլթութիւն պէտք է ընտանեկան միութիւնը պահելու համար. մարդ կը զարմանայ թէ, հապա ի՞նչ բան էր եւ ի՞նչ զօրութիւն, որ հին աշխարհի նահապետական կեանքի մէջ անխզելի կը պահէր ընտանեկան միութեան կապը:

Զարմանալ պէտք չէ, այդ միութիւնը պահելու համար, բաւական էր տան կառավար նահապետին հայրական պատկառանք. մեծ տանտիկնոջ ժրագործ տնտեսութիւնն, զաւակաց ակնածութիւն եւ մեծարանք առ ծնողս, հարսներաց հլու հնազանդութիւն, եւ քան զամէն աւելի՝ կրօնի երկիւղածութիւն եւ աստուածապաշտութեան հաւատքը:

Այս կամայական եւ ազատ առաքինութիւնք նահապետական ընտանեաց համար իբրեւ բնական օրէնք եւ նախնական վարուց բարի ժառանգութիւն համարուած էր. որ աւանդաբար յորդուոց յորդիս կը ձգէր ու միշտ կը ջանային անեղծ եւ անարատ պահել. որոց մնացորդ նշխարները դեռ հայկական աշխարհին մէջ կ'երեւին. մանաւանդ հողագործ ժողովրդոց մէջ:

Սակայն աշխարհ եւ ժամանակը ամեն բանը կը յեղաշրջեն. արեւմտեան նոր քաղաքակրթութեան կեանքը դէպ արեւելք կուգայ հեղեղի պէս. կոստանդնուպոլսոյ եւ ծովեզերեայ քաղաքաց ընտանեկան հին կեանքը ողողեց. ո՛վ կարող է թումբ

քաշել այս հեղեղին դէմ. անշուշտ այս հեղեղը պիտի երթայ հասնի մինչեւ Մասեաց ոտն՝ Նոյին գերդաստանը եւս ողողելով պիտի քչէ հետ տանի առ հասարակ բոլոր ազգերու հին կեանքը: Երանի թէ մեր կեանքի միայն յոռի մասն տանէր, ոչ, պարզ եւ ուղիղն եւս ի միասին կը տանի. շատ քաջ է այն ազգ եւ ընտանիքը, որ յոռին կը թողու եւ իւր նախնական կեանքին լաւ եւ ուղիղ մասն պինդ կը բռնէ: Նկատել արժան է, որ արեւմտեան քաղաքակրթութեան այս հեղեղին ջուրը շատ խառնուրդ ու պղտոր է. չարն ու բարին, լոյսն ու խաւար, անկրօն գիտութիւնը՝ իւր հետ զուգընթաց է: Ուստի Հայոց ընտանիքը պէտք է այժմէն իրենց աչքը բանան գիտութեան լուսով եւ բարի դաստիարակութեամբ պատրաստուին. միայն այսու կարելի է քաղաքակրթութեան խառնուրդէն բարի մասն ընտրել: Իսկ եթէ լոյս եւ դաստիարակութիւն թողու, ապուշ ու տգէտ լինելով բարի մասն ընտրել չգիտնայ, իւր բերան բանայ հեղեղին դէմ, ամէն ամէն ասեմ քեզ, մտադիր ընթերցող, Հայոց ընտանեկան կեանքը պիտի խեղդուի. աւա՛ղ կարգամ այն ընտանեաց, որ փոխանակ ի մի կողմ փախչելու, հեղեղի հոսանքին առաջ կեցած փորձ կը փորձեն. կը տեսնան իսկ իրենց աչքով որ շատ ընտանիք խեղդուելով իրենց դիակները դեռ այսօր վոսփորի ծովուն երեսը կը տատանին. որով ջնջեցաւ իսպառ իրենց ընտանեկան սեռն ու ճեռն:

Այսպէս չըկարծենք թէ այդ արեւմտեան հեղեղը՝ միայն արեւելեան ընտանիքները կը խեղդէ

իւր զեղխութեան հոսանաց մէջը, ոչ, այդպէս չը
խորհինք՝ հաւաստի լինելով, որ նոյն իսկ Եւրոպիոյ
քաղաքակիրթ աշխարհին մէջ շատ ընտանիքները
կը խեղդուին ու կը ջնջուին, միայն նոքա կապրին
ապահով, որոց փրկութեան տախտակը միայն ըն-
տանեկան կրթութիւնն է:

Հետեւինք ու հաւատանք ուրեմն թէ այդ է
միայն Հայոց ընտանեաց ապաւէն, թող ամէն ըն-
տանիքը գրկէ այդ կրթութեան փայտը, որ Քրիս-
տոսի կենաց փայտին պէս պիտի պատսպարէ զինքն:

Զ.

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆ

ԿԱՄ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ

ԽԱՓԱՆԱՐԱՐ ԶԵՂԵՄՈՒՆՔՆԵՐ

ԱՐԴԻԿ, որ ամուսնութեան պտուղ
եւ արգասիքն են ի բնութենէ, եւ
բնապէս կը սիրեն ամուսնութիւնը.
ի բաց թողլով այն բացառութիւնք,
որով մարդն իւր ազատ կամաց իրա-
ւամբ կամ ուխտիւ կամ ուրիշ ար-
դարացի առիթներով՝ խոյս կուտայ
ամուսնութենէն:

Ուստի երբ աշխարհիս մարդոց ա-
մենամեծ մասն կը սիրեն եւ կը պատ-
ուեն ամուսնական կեանքը եւ կը խայ-
տան իրենց նախահօր պէս երբ առն-
թեր տեսնան իրենց նախատիպ պատկերը. զոր Աստ-
ուած մենաւոր մարդոյն իբրեւ ընկեր, օգնական
եւ զուգակից տուաւ: Առ այս վկայ է աշխարհիս
ընդհանուր ամուսնական եւ ընտանեկան կեանքն.
Թէ մարդիկ ընդհանրապէս կը ցանկան ամուսնա-

նալ, որդիս ծնանեւ, ընտանիքը կազմել, միշտ կենդանի պահելով իրենց տան փառքն եւ տոհմական յիշատակն:

Իսկ արդ եթէ այս այսպէս է ինչպէս որ է ճշմարիտ. այլ եւս ի՞նչ կան մարդոյն առաջ խափանարար առիթները:

Ընդարձակ մտքով եթէ քննենք շատ բազմապատիկ են, որք առ հասարակ մարդոյն հնարած զեղծմունքներն են թէ ներքին եւ թէ արտաքին. որոց գլխաւորները թուեմք եւ, դու ինքնին խելամուտ եղիր, եւ ահաւասիկ: Սանձակոտոր ազատութիւն անառակ կեանք, զեղխութեան պերճանք, չքաւորութիւն, ստրկութիւն, ծառայական վիճակ, պանդխտութիւն, քաղաքային օրէնք եւ երկրին հանգամանքները եւայլն. որոց վերայ ես միայն համառօտ պիտի խօսիմ, մնացեալը կը թողում որ դու ինքնին ժողովուրդի կեանքի մէջ տեսնաս եւ իմաստասիրես:

Մեր ժամանակը վկայ է, թէ ինչպէս ոմանք սանձակոտոր ազատութեան մէջ ցանկասիրութեան ընդարձակ ասպարէզ գտնելով, այլ եւս հարկ չեն տեսնար համեստ ամուսնութեան սուրբ կապով միայն մի ամուսնոյ հետ կապուիլ. այլ առանց ուխտի եւ դաշին, առանց եկեղեցւոյ օրհնութեան, սուրբ եւ ողջախոհ առաքաստէն դուրս ամենուրեք կը գտնեն իրենց ցանկութեան կրից յագուրդ ու ճարակը. եւ այնուհետեւ մարդկային ամօթն արհամարհելով՝ արձակ ու համարձակ վարիլ կուզեն աշխարհիս օրինակարգ ընկերութեան մէջ. որպէս թէ չը լինէին մարդոց համար պարտք եւ իրա-

ւունք, չը լինէին ամօթ եւ պատուոյ զգացումն. մարդիկ մոլի սիրով ընկերանային առանց տիրապէս հայր ու մայր կոչուելու, եւ այն դժբաղդ անծին կամ ծնած մանկիկները դատապարտուէին իրենց ապօրէն ու մեղապարտ ծնողաց պատճառաւ կամ արեւ չտեսնալով չքանալ, եւ կամ իբրեւ անհայր անմայր անծանօթ որբերը՝ աշխարհիս հրապարակին վերայ անտէրունչ մնալով՝ եկեղեցին միայն գլխար ու հոգար զիրենք: Վասնզի սանձակոտոր ազատութեան կեանք ընտանեկան չէ. ոչ համեստութեան մէջ պատասպարուած է եւ ոչ եւս ամուսնութեան վկայագիր ունի. կամ այն սպիտակ անմեղութեան ծածկոյթը, որ կը ծածկէ մարդոյն առականք: Նա մերկ կը շրջի հրապարակի մէջ. թէ գիտուն եւ միանգամայն իմաստակ է: Շնական փիլիսոփայութեամբ կը համոզէ իւր միտքը, եւ թոյլ կուտայ որ իւր անժուժկալ կիրքը ազատօրէն վարի. եթէ նուաստ ու սինլքոր է, նա իւր ռամկութեամբ ոչինչ չզգար իւր պատուոյ եւ անուան համար. թէ հարուստ է, ազնուական է, կը կարծէ թէ մամոնային զօրութիւնը կամ անուան փառքն ու վարկը կարող են ծածկել իւր առականքն. մարդ ու վարկը կարող են ծածկել իւր առականքն. մանաւանդ կային ականածութիւնը եւ մեղադրանքն. մանաւանդ նոքա, որք կը համարին զիրենք Եւրոպիոյ քաղաքակրթութեան հետեւող զաւակները, եւ իրենց մեծ ուսմունք, կեանքն ու զբաղանքն են սիրաւառ վիպասանութիւնը եւ այլն: Այսպէս ահա սանձակոտոր ազատութիւն եւ անառակութիւնը՝ խափանարար կը լինին ամուսնութեան:

Ազգայնութեան մոլութիւնը թէպէտ անառակ

եւ անհամեստ կեանքին ճարակելի նիւթն է, սակայն այս նիւթն սոսկ արտաքին անառակութեան համար չի ճարակիր. այլ նոյն իսկ ընտանեկան կեանքին մէջ աւելի եւս կը ճարակի կեանքի ու տնտեսական պիտոյից համար. որ այնչափ բազմապատիկ շատցած են. որոց մէջ գրեթէ խեղդուած է ամուսնութեան պէտք ու կարիք: Միթէ չեն հաւատար ընթերցող, թէ Հայ ընտանիքներէն շատերը պերճ ու փառասէր զեղխութեան մէջ պարանոցաթաղ եղած են: Եւ ինչ է նոցա սրտի ու սիրոյ հաճոյք. գիտե՞ս, չքեղ տուն, թանկագին կահ կարասիք, կառք ու սիգածեմ ձիերը, անբաւ զարդ, անհուն նորասիրութեան ձեւերը, սնապարծ ցուցամուրթիւն, զբօսասիրութիւն, ունայնամիտ տենչանք եւ այլն: Այս ամեն պերճանք՝ մի մեծ բանակ կազմելով կը զինուորին պարզ կեանքին դէմ եւ կը յաղթահարեն ամուսնական սէրը. ինչպէս մարտիս բանակը ցորենի արտերը կսպառէ. նոյնպէս այդ պերճանքն է, որ կուտէ կսպառէ ամուսնութեան բաժին սեղանին հացն. ոչ հարսին օժիտ կը թողու եւ ոչ փեսային վաստակ, եւ ինչ պէտք է երբ այս կարգի մարդիկ զեղխ ու մեղի կեանքը աւելի նախադաս ու հաճոյական կը համարին քան ամուսնութիւն եւ ընտանիք:

Դու չե՞ս տեսնար, ընթերցող, այն ընտանիքը, որ առանց խնայելոյ ամենայն շոյլութեամբ կը հոգան զեղխութեան անպէտ պէտքերը եւ կը մոռնան ամուսնութեան կենաց պէտքն ու պարտիքը. զարդարասիրութեան բուռն տենչ՝ ամուսնասիրութիւնը մեռուցեր է: Զգիտեմ զժողով առաւել մեղադրեմք.

անիեսայ օրիորդն թէ անամուսին երիտասարդն. որոց միւսն կը պատասխանէ թէ ես հաճոյանալու համար զարդ կը սիրեմ. կամ թէ ես կին եմ, ի բնութենէ զարդն իմ վայելչութիւնս է. իսկ միւսն եւս իբրեւ իրաւացի փաստ յառաջ կը բերէ թէ նոյն իսկ ես ալ այդ զարդին համար կը խորչիմ ամուսնութենէն, նախատեսելով թէ ամուսնութենէն յետոյ ինչպէ՞ս հոգամ ընտանիքը եւ ինչպէ՞ս կարենամ փայտ հասցունել զեղխութեան կրակին. որ շատ ընտանեաց տուն վառեց մոխիր դարձուց. դեռ աւերակները կը մխան, ծուխ կելլէ. ես կը տեսնամ եւ այդ փորձերէն իրաւունք չունիմ խելաբերիլ եւ զգուշանալ ամուսնական վիճակէն եւայլն:

Թող չարդարանան, երկուքն եւս հաւասար մեղադրանաց արժանի են. որոց դատաստան ու վճիռը գիտեն որոշել մեր ընտանեկան կեանքը դատող իմաստուն դատաւորները:

Շատ զարմանալի է որ երբ զեղխ մարդիկ ամուսնութենէն կը խորչին, ընդհակառակն չքաւոր ժողովուրդ, մանաւանդ գիւղացի ընտանիքը ամուսնութիւն կը սիրեն. ոչ նախատեսել կուզեն եւ ոչ ապագայի հոգ ու հաշիւը կընեն, իբրեւ հասարակ առած կը խօսին իրենց մէջ, «Ամուսնանանք, հացն Աստուած կուտայ». եւ հարսանեաց սեղանին վերայ դարձեալ այս օրհնութիւն կուտան. «Աստուած շատ հաց տայ մեր փեսային ու հարսին:» Գիւղացի հողագործ ժողովուրդը անխորհուրդ չէ, իւր անուս վիճակի մէջ նախատեսութիւն ունի: Նա ամուսնութիւն կը սիրէ, որպէս զի ընտանեաց մէջ աշխատաւոր մշակները շատնան. նորա համար շատ

պէտք են մանչեր ու աղջիկներ։ Նա միշտ այնպէս կը դատի, որ ընտանեկան հարստութեան աղբիւրը՝ ժրաջան զաւակներն են։ սորա համար է, որ հարկաւոր ու կանոնաւոր ամուսնութիւնը աւելի հասարակ ու շինական ժողովրդոց մէջ ընդհանրացած է քան թէ քաղաքակիրթ կարծուած ժողովրդոց ու ազնուականաց մէջ։

Սակայն աշխարհիս անտեսագիտաց կարծիքին հետեւելով՝ պէտք է համոզուիմք թէ չքաւորութիւն միշտ խափանարար է ամուսնութեան. վասնզի չքաւոր ընտանիքները թէ եւ սիրեն ու բաղձան ամուսնութեան, այլ կարող չեն բարգաւաճել կամ ամուսնութիւնը արգասաւորել։ փորձառապէս կը տեսնամք ահա մեր հայրենեաց ժողովուրդի կեանքին վերայ. որոց չքաւորութիւն ու տառապանքը միանգամայն խափանարար եղեր են ամուսնութեան եւ բարգաւաճման։ Ա՛հ, թէ որ հաց չըլինի՝ մայրերը անօթի կը մնան, եւ երբ մայրերը անօթի մնան, նորածին մանուկներու կաթ կը ցամբի։ Երանի՜ թէ այս լինէր միայն չքաւորութեան արկածն. թող աղքատութիւն տառապէր զիրենք, միայն թէ երկու ամուսինք իրարու հետ անբաժան ապրէին։ Ոչ, չքաւորութիւն չի խնայէր, նորապսակ ամուսիններն անգամ քաղցր հայրենիքէ, սիրոյ գիրկերէն հանելով ի պանդըլտութիւն կը վարէ. այսօր քսան հազարէն աւելի մեր հայրենեաց պանդըլտ զաւակները կը տառապին մայրաքաղաքիս մէջ, հինգ, տասն, տասնեակինգ եւ մինչեւ քսան երեսուն տարի օտարութեան մէջ տառապելով՝ որոց շատերն եւս հայրենի հողէն եւ ի-

րենց նախնեաց գերեզմանէն զրկուելով՝ օտար երկրին ու հողին տակ կը թաղուին. ով կը անկէ նոցա վերայ մի խաչքար եւ կը գրէ նոցա յիշատակը։ Եթէ ստուգիւ վիճակագրեմք Հայոց ժողովուրդին այս պանդըլտութեան չարչարանաց վիճակը, շատ ողբալի է. վասն զի տիրապետող չքաւորութենէն կը սպառին ու կը չքանան ընտանիքը ու հետեւապէս կը նուազի Հայոց հին ու բազմաճոխ ազգը։

Չքաւորութեան հետ մեծապէս խափանարար են ամուսնութեան ու բարգաւաճման նաեւ երկրին հանգամանքներ թէ բնական եւ թէ պատահական. այսինքն հող, ջուր, օդ, ժողովուրդին բարոյական եւ նիւթական կեանք, եւայլն։ Սոսկ հաւատալով չենք խօսիր, ահաւասիկ կը տեսնամք, որ գիտութիւն եւ քաղաքավարութիւնը մարդոց ընտանեկան կեանքը կը բարուղէ. ժողովուրդին զաւակները օր ըստ օրէ կը բազմապատկին. ամեն տարի եւրոպիոյ ամեն ազգերէն հարիւր հազար ընտանիքները գաղթական կ'երթան դէպ յԱմերիկա։ Իսկ Ասիական աշխարհը կը թափուրանայ ժողովուրդէն. պէտք չէ երբեք զարմանանք ու հետազօտենք, քանզի սորա պատճառները խիստ յայտնի են։ Աշխարհ, որոյ ժողովուրդը դեռ տգէտ է, անուս է, անարուեստ է, կեանքն՝ իւր հնութեան մէջն է, յառաջդիմութեան տարերք չունի, կը ճնշուի կը հարստահարուի թէ իւր ձեռքով թէ օտարին, իւր հացը դառնութեան հաց է, իւր ջուրը՝ կարօտանաց, իւր օրերը վտրմբեր են, իւր կեանքն ապերջանիկ. նա կը դողայ միշտ այն ամեն արհաւիրքէն, որ զինքն չըջապատեր են. ինչպէս

կարելի է յուսալ թէ այդպիսի ժողովուրդը. հարսանեաց թմբուկ զարնէ, պար խաղայ, ամուսնանայ, ընտանեաց հայր լինի, ժողովուրդին թիւ յաւելլու, ազգ, Հայկայ սերունդ բարգաւաճի ու բարձրանայ:

Հայ ժողովուրդին այս անյուսալի վիճակը, որ մեծապէս արգելք ու խափանարար է իւր ամուսնական կեանքին եւ բարգաւաճման համար, այլ եւս տակաւին կը մոտիկարուի մեր հայրենի ժողովրդոց ընտանեկան կեանքին վերայ, որ թէպէտ տառապեալ է, աղքատ է թէ՛ հայրենեաց եւ թէ՛ պանդխտութեան մէջ. սակայն որչափ քաղցր ու նուիրական պարտիք է նոցա համար ամուսնասիրութիւն եւ ընտանիք: Նոյ նահապետի հարազատ թոռները նոքա են տիրապէս, որ չեն մոռնար իրենց մեծ պապուն այն սուրբ յիշատակները, որ նահապետական կեանքը ժառանգութիւն թողած է իւր մնացորդ զաւակաց: Այդ ժառանգութիւն ինչ է, գիտե՞ս. գանձ չէ, ոսկի եւ արծաթ չէ, ագամանդ չէ, այլ դրախտի ամուսնական օրհնութիւնը, որ ագամէն սկսեալ նահապետէ առ նահապետ անցնելով հասաւ մինչեւ Յաբեթի ու Հայկայ տունը. որոյ մնացորդ զաւակները այդ Աստուածապարգեւ հարստութեան տէր եւ ժառանգորդ են:

Դու չե՞ս զարմանար, մտախոհ ընթերցող, թէ ինչպէս այլ եւ այլ պատճառներէ եւ սյնչափ ժամանակ ժամանակ գաղթականութեանց երեսէն, տակաւին չեն մնաց Հայկայ տուն. թէեւ իւր փառաց չուքը կողոպուտ տուաւ, բայց շատ պինտ

պահեց այս օրհնութիւնը, որով մնաց ու դարձեալ պիտի անջնջ մնայ Հայկայ տուն եւ ընտանեաց յիշատակ Հայոց աշխարհէն:

Ո՛վ դուք անմահ ընտանիք հայրենեաց. խնամով պահեցէ՛ք այդ սուրբ օրհնութեան աւանդը, որպէս զի աճի կենդանի մնայ Հայկայ տան նահապետական սերունդը:

Ինչպէս տեսանք թէ դառն չքաւորութիւն եւ պանդխտութիւնը ստուգիւ մեծապէս խափանարար են Հայ ժողովրդոց ամուսնական կեանքին. այլ այս կեանքին հետ նկատել արժան է նաեւ գաղթական Հայոց վիճակը, թէ արդեօք նոցա համար ինչ են խափանարար առիթները. որ հայրենիքէն դուրս մեծ մասամբ մայրաքաղաքիս մէջ կը բնակին: Այս կարեւոր կէտն իբրեւ վիճակագրական խնդիր պէտք է ուղարկութեան առնուիք:

Պատմութիւն կաւանդէ թէ Կոստանդնուպոլսոյ գաղթական Հայոց թուականը Յովակիմ Պատրիարքին օրէն կըսկսի. որ հինգ հարիւր տարուան դրեթէ կը մօտենայ: Այս միջոցը հինգ դար է ամբողջ. Կայսերական քաղաքին մէջ բնակող Հայոց աճումն մինչեւ ո՛ւր հասած է: Ես այնպէս կը կարծեմ տասն եւ հինգ կամ շատ շատ աւելի քսան հազար ընտանիք, հազիւ կը կազմեն. որ պէտք էր կրկնապատիկէն եւս աւելի լինէր: Եւ ինչ է այս նուազական թուոյն պատճառը. պատճառներ շատ ու բազմադիմի են, թէ անցելոյն եւ թէ ներկայ ժամանակիս մէջ:

Եթէ պատմութեան միտ դնենք, Պոլսոյ գաղթական Հայոց անցեալ կեանքը ոչինչ տարբերու-

Թիւն չունէր բուն հայրենեաց ժողովուրդի կեանքէն. որովհետեւ ասոնք եւս միշտ քաղաքական փոփոխութեանց ենթարկուելով՝ բարուք վիճակ չունեցան եւ իրենց ընտանեկան կեանքն առանց բարգաւաճելոյ մնաց :

Ներկայ ժամանակիս մէջ թէպէտ հին խափանարար առիթները վերջացած են, սակայն նոր աշխարհը ուրիշ խափանարար առիթներ հանեց երեւան, որ քան զհինն դառն ու դժուարին է : Եւ ի՞նչ է այս, դարձեալ կրկնեմ քեզ, ընթերցող, պերճանք եւ զեղխութիւնն է, որ իւր անողոր արշաւանքներով քանդեց եւ դեռ պիտի քանդէ գաղթական Հայոց տուն եւ ընտանիք : Երբ պերճանք եւ զեղխութիւն կը քանդեն, հապա ի՞նչ բան կարող է շինել եւ վերջացնել միանգամայն այդ խափանարար պատճառները . եւ բուժիչ դարմանն ի՞նչ է այս աղէտալի հիւանդութեանն : Շատ խօսեցայ եւ դարձեալ նոյն կը կրկնեմ. դորա զօրաւոր դարմանն է միայն, որ խելաբերելով զգաստանան գաղթական Հայոց ընտանիքը : Իսկ եթէ տակաւին ծերոց խրատները քամահրեն, բարոյախօս դաստիարակաց խօսքերուն չհամոզուին, տընտեսադիտաց հաշիւները մերժեն, եւ շարունակեն իրենց կորստեան ճանապարհ, այնուհետեւ այլ եւս ոչ ինչ դարման կայ զիրենք ուղղելու . բայց միայն ապագայի թշուառները օրերը . յորում նոքա պիտի վաղվաղեն դէպ ի զգաստութիւն, յիշելով Դաւիթին խօսքը . թէ «Յաճախեսցին հիւանդութիւնք նոցա, ապա վաղվաղեսցին» : Դաւիթ Յակովբայ տան եւ նորա յամառ ընտանեաց համար խօսեր է

այս բանը . իսկ կատարումն Հայկայ տան վերայ եւս կը յարմարի : Կաղօթեմ ձեզ համար Հայոց գաղթական ընտանիքներ . բացվի ձեր զգաստութեան աչքը, դուք ներկային մէջ տեսնաք այն կորստարեր օրն, տեսնաք ու բարւոքէք ձեր ընտանեկան կեանքը : Այս միայն կաղօթեմ ձեզ համար որդիք հայրենեաց . որ դուք ազատ մնաք այս աւերիչ զեղխութենէն, ձեր փառքն ու պերճանք թող լինին միայն հայրենեաց հողն ու դաշտ, ջուրն ու բիւրազան ծաղիկները . եղնամուլ, մաճն ու հարօր եւ շինականին անսլաճոյճ խրճիթն :

Ի.

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ԵՒ

ԻՐԱՒՈՒՆՔ ԿԵՆԱԿԻՑ ԱՍՈՒՍՆՈՅ

ՆԶՊԷՍ տեսանք դրախտի ընտանեաց նկարագրին մէջ, որ Տէր Աստուած թոյլ տուաւ Ադամայ որ ինքնակամ ազատութեամբ ինքն իւր կենակից ընկերն ընտրէ. եւ երբ նա ընդ այս դժկամակելով վարանեցաւ՝ չգտնելով մի պատշաճագոյն ընկեր տարասեռ անասնոց կարգէն, յայնժամ խնամակալն Աստուած կինն ի կողէն ընտրելով՝ հարսնացոյց Ադամ փեսային հետ. որ իւր անդրանիկ ստեղծուած ամենասիրելի որդին էր. Եւ ով պիտի լինէր Ադամայ համար հարսնընտիր հայր, երբ նա ամուսնական ծնողք չուներ. մի միայն իւր ծնող եւ հայր Արարչապետին խնամակալութիւնն էր:

Ուստի կենակից ամուսին եւ հարսն ընտրելու

իրաւունքը՝ ամուսնացող փեսային անժխտելի իրաւունքն է. ինչպէս եւ հարսին անբռնադատ եւ յօժարամիտ հաւանութիւնն: Վասնզի հարսն սարուկ չէ, այլ իբրեւ ազատ ընկեր իւր փեսային, նոյն հաւասար իրաւունքն ունի, որ իւր ազատակամ հաւանութիւնը նա եւս նուիրէ փեսային: Որոյ գեղեցիկ օրինակը կը տեսնամք Ռեբեկային վերայ. զի երբ հարսնախօս ծառայն Աբրահամու Եղիազար կը պնդէր առանց յապաղելոյ հետեւեալ օրը Ռեբեկայն առնելով ճամբայ ելնէ, հարսին ծնողք եւ եղբայր Լաբայն աղաչեցին զինքն որ կոյսն Ռեբեկայն այլեւս տասն օր մնայ իւր հօր տունը. եւ երբ չկարացին համոզել զինքն՝ պատճառեցին Ռեբեկայէն եւս հարցնել թէ կը յօժարի երթալ. թերեւս այնպէս կարծեցին նոքա որ կոյսն առաւել ընտրէ ծնողական սէր քան փեսային անձկութիւնը: Եւ երբ կանչելով կը հարցնեն թէ երթամ, պատկառոտ կոյսն իսկոյն կը պատասխանէ, այո՛ կերթամ. եւ իսկոյն ծնողք զիջանելով կ'ուղեւորեն զիրենք: Այս հարսնախօսութեան դէպքը իմաստասիրել կուտայ մեզ թէ նահապետական դարուն մէջ կինը որչափ ազատ էր. կնոջ ազատութիւնը շատ հին իրաւունք է. Եւրոպիոյ իրաւագիտութիւնը զայն նոր չի հնարեց, այլ միայն վերանորոգեց:

Բայց կարող չենք ժխտել թէ ծնողքն եւս մեծ իրաւունք ունին այս պարագային մէջ. իբրեւ հայր ու մայր, իբրեւ փորձառուք եւ խելահաս: Վասն զի բազում անգամ տեսնուած է. անցելոյն եւ ներկային մէջ շատ ապացոյցներ կան, որ թէ փեսայացու երիտասարդն եւ թէ կոյսն յղով անգամ

կը վրիպին իրենց ազատակամ ու եռանդավառ ընտրութեան մէջ: Իսկ ծնողաց ընտրութիւնը դուռն ուրեք կը սխալի եւ սորա պատճառը խիստ պարզ է. վասն զի թէ երիտասարդն եւ թէ կոյսն գրեթէ միշտ կրից բերմամբ եւ բուռն սիրոյ զգացումով կը տեսնան ու կը հաւանին եւ շատ անգամ աչքը կը դիւթէ զիրենք: Իսկ ծնողք ծանր խորհրդով ընդ երկար հետազօտութեամբ հազիւ որեմն կը հաւանին եւ կընտրեն: Այլ ես կը խօսիմ այնպիսի ծնողաց համար, որ արդարեւ ընտանեաց գլուխ բարի հայր եւ բարի մայր հանդիսացած են, եւ որ արթուն եւ աչալուրջ են, գիտեն լաւապէս որոշել իրենց զաւակաց ամուսնութեան բախտն: Բայց շատ մեղադրանաց արժանի են այն ծնողք, որ կամ աչալուրջ եւ խոհական ընտրութիւն չունին եւ կամ այլ եւ այլ շահու եւ գաղտնի հանգամանքներէ ստիպեալ իրենց զաւակները նոյն իսկ իրենց ձեռքով զոհ կուտան անյարմար ամուսնութեամբ չխնայելով եւ չը նախատեսելով ապագայ ընտանեկան աղէտն:

Ամուսնական ընտրութեան մէջ առաջին զգուշաւոր պայմանն է, որ առանց արեւակցութեան լինի ինչպէս օրինադրած է Աստուածային օրէնքը եւ Եկեղեցւոյ հարց կանոնական սահմանը: Այս օրէնքը թէեւ կարծեն ումանք թէ զրական է, կամ մարդոց մտացածին գիւտ. սակայն ոչ միայն բնական է, այլ եւ բանաւոր մարդոյն համար նուիրական եւ սուրբ է. նովաւ է, որ մարդոյն ազնուութիւնը կը բարձրանայ եւ կը զանազանի անազգի եւ խառնազոյգ անասնոց կարգէն եւ քաջաւոյգ

կը բեղնաւորին ընտանեկան պարտիզին մատաղատունկ ծառերը: Արեւակցական ամուսնութիւնը ոչ միայն Եկեղեցւոյ օրինաց բարոյապէս հակառակ է, նաեւ բնապէս վնասակար է ազնուասերունդ ընտանիք կազմելու. եւ առ այս միաձայն կը վկայեն հին եւ նոր աշխարհ, տգէտ եւ իմաստունն առ հասարակ. եւ արդի ժամանակիս քաջաւորձ բնագէտներ եւ բժիշկները փորձով կապացուցանեն ազգակից ամուսնութեան չար հետեւանքները:

Որչափ անբարի է մեր ժամանակը. յորում այս վսեմ օրինաց գիրը սկսեր է հեռզհեռէ եղծանիլ եւ հին գեղծմունքն օր ըստ օրէ կը բազմանայ ազգին մէջ. զոր վերջացուց Մեծն Ներսէս, եւ տաժանելի աշխատութեամբ հազիւ հազ կարկատեց այդ օրինաց ցանկը: Այլ գիտես, ուշիմ ընթերցող, թէ ո՞յք էին Հայոց ազգի կարգէն այդ Աստուածագիր ցանկ խրամատող ձեռք. հասարակ ժողովուրդ չէր, աղքատ ընտանիք չէին. հապա Հայոց նախարարներ, եւ իշխանազուն ընտանիքք. որք առանց ակնածութեան կը հետէին Եկեղեցւոյ սահմանադրութեան դէմ եւ հայրապետին հովուական գաւազանը խորտակելով՝ կամուսնանային. զաւակները կամուսնացնէին մերձաւոր ազգախառնութեամբ եւ սորա պատճառը չէ թէ միայն իշխանական պերճութիւնն էր, այլ առաւել վատ ազահուկան պերճութիւնն էր, այլ առաւել վատ ազահուկան նախանձը. որ տոհմական հարստութիւնը պահուի ու չը ժառանգէ զայն ժողովուրդին արժանաւոր զաւակը:

Դատեցէք, ժողովուրդ Հայոց, այս եղծումն, որ այժմ եւս կը սարածի ազգին մէջ. ով է պա-

տասխանատու . նոքա որ սոնքացեալ հպարտանալով իրենց զօրութեան վերայ կստահակին այս օրէնքին դէմը , չէ մեք եկեղեցւոյ պաշտօնեաներս , որ չկրելով մեր այն վէհ նախնեաց սաստող ու նախանձաւոր հոգին՝ անկարող կը լինիմք հսկել օրինաց ցանկին վերայ . այլ կը խոնարհիմք ժամանակի կեղծաւորութեան հետք եւ սորա անուը կը դնեմք խոհեմութիւն , քաղաքականութիւն , ժամանակի պահանջման վարմունք , եւ մերթ եւս երբ յաջողի օրէնք ծանրագնով վաճառել , այդ եւս կը համարիմք մեզ համար պարծանք , գործունէութիւն եւ ազգին շահաբերութեան մի գիւտը : Երբ ասիկար հովիւներս գաւազանին իրաւունքը մի կողմ՝ դնելով՝ կը թոյլատրեմք . որ գործունէ այդ զեղծմունքները , դու միթէ իրօք կը սրտմոխս , ժողովուրդ հայոց : Այո՛ պահ մի կը զայրանաս կը բամբասես կղերք՝ ցոյց տալով թէ օրինաց չա՛ նախանձաւոր ես : շուտ կանցնի քո այս զայրոյթ դու յետոյ կը մեղմանաս ու կը մոռնաս առջի դատաստանդ ու կըսկսիս զմեզ եւ մեր օրինազանցութիւնը գովել , թէ ժամանակի ազատութեան համեմատ վարուեցաւ , թէ ազգասիրութիւն գործեց , հոգ չէ թէ օրինաց ցանկը փոքր ինչ քանդուեցաւ . ազգին նիւթական շահն եւս նկատել պէտք է եւայլն : Թողունք այս դատաստանը ուրիշ անգամ տեսնալու , դառնանք ճառիս նպատակին վերայ :

Ամուսնական ընտրութեան երկրորդ պայմանն է համեմատութիւն երկուստեք կողման հոնգամանաց . համեմատութիւն հասակ առ հասակ . համեմատութիւն վիճակ առ վիճակ , համեմատել պէտք

է նաեւ երկու ամուսիններու բարքն ու վարք . եւ երկու անմեքձաւոր ընտանեաց կեանքն ու յարմարութիւնը : Ամենայն զգուշութեամբ երկուստեք կողմէն նախապէս զուգակշռել պէտք է այս կարեւոր հանգամանքները ու այնպէս հաւանութիւն տալ իրարու : Ապա թէ ոչ՝ շատ անգամ ինչպէս յաճախ կը տեսնամք ընտանեկան կռիւներ , բաժանումներ , անյարմար ու անպատշաճ խնամութեան յառաջ կուգան ու կը խանգարեն ընտանեկան հանդարտ ու խաղաղ վիճակը : Այս դժուարին ապագայէն ազատելու համար , նոր խնամի եղող ընտանեաց պարտիքն է , որ չը մոռնան երբեք համեմատութեան չափն ու ճշգրտութիւնը , գիտնալով թէ բովանդակ տիեզերքը համեմատութեան չափով կը կառավարուի : Որչափ անբնական է եւ մեծ խիղճ , երբ բռնութիւն կամ հրապոյր եւ կամ թէ շահ կը ջանան իրարու հետ պատուաստել երկու ամուսինները , որ մին դալար նորատունկ է եւ միւսն հինաւուրց հաստացեալ ծառ , որ աշնան մօտ է , իւր տերեւներ դեղնած պիտի թօթափին , բունը փաած է , եւ ստեղծնք դօսանալ սկսած են : Օրհնեալ լինին մեր եկեղեցւոյ սահմանադիր Հայրերը , որ օրինօք հաստատեր են կոյս ընդ կոյսի , այրին ընդ այրոյ : Ամուսնութեան այս համապատշաճ օրէնք դեռ մեր հայրենի գաւառներէն շատերը երկիւղածութեամբ կը պահեն : Իսկ Պօլիս եւ ուրիշ ծովեզերեայ քաղաքները այդ օրէնքը իբր հին ու անպէտ համարելով բարձի թողի եղած է ժողովուրդէն եւ միանգամայն եկեղեցւոյ հայրերէն :

Եթէ մէկն յառաջ բերէ , եթէ որ կտրիճ նորա-

պսակ երիտասարդի մը ամուսին մեռնի տարածամ, նա պարտաւոր է մի այրի կնոջ հետ ամուսնանալ:

Այդ հարցմանն՝ ես ալ մի հարցումն յառաջ բերեմ, եթէ նոյնպէս ապաժամ մեռնի փեսայն՝ այրի մնայ իւր հարսն, որոյ կեանք նոր բացուած գարնան պէս դեռ ծաղկահասակ է, կաղաչեմ, որ խօսիս ի՞նչ է քո արդար դատաստանը, դու որ խիղճ կընես նորատի փեսային համար. նոյն խիղճ չէ՞ս զգար նորածաղիկ հարսին համար, եւ կուգես, որ նա անամուսին, անպտուղ սեւաքօղ երթայ մինչեւ ի գերեզման: Եթէ փեսայն կանձկայ որ դարձեալ կոյս ամուսին մի առնէ կամ ինքն կուսին փեսայ լինի. արդեօք այրի հարսն իրաւունք չունի՞ այդպէս անձկանալ. բիւր անգամ երջանիկ կը համարի զինքն, եթէ բախտաւորի. թող կոյս փեսային՝ գէթ այրի փեսային ամուսին լինել: Մեծ զրկանք է այս կանանց սեռին, մեծ ոճիր է տառապեալ այրիներուն, այլ ով կը լինի նոցա համար իրաւարար դատաւոր, քանի որ աշխարհիս դատաւորները այր մարդիկ են: Խօսքիս միտքը չը լինի թէ խեղաթիւրես, մտադիր ընթերցող, ես չեմ ասեր, որ կիները դատաւորական աթոռ նստին, այլ ասել կուզեմ բանին ճշմարտութիւն, որ ալեւոր դատաւորները, այս դատաստանին մէջ աչառելով կը վարին, եւ այս բարոյական հարստահարութիւնը տակաւին պիտի ծանրանայ շատ մանկամարդ կիներուն վերայ, քանի որ ժամանակ յոռի ազատութեան զեղծմունքներ կը յաւելու:

Հարսնընտրութեան կարեւոր պայմանները այսպիսի միայն յիշելով՝ խօսինք այժմ՝ Նշանադրութեան

խորհուրդին վերայ որ հանդերձեալ պսակին նախօրհնութիւնն է. զոր կը կատարէ Եկեղեցին հանդերձ վկայներով, ցոյց տալով հրապարակաւ թէ խօսեցեալ կոյսն նշանեցաւ մի երիտասարդի համար. այլ եւս ոչ ոք իրաւունք ունի ուրիշ համար խօսել կամ նշան տալ:

Նշանդրութեան խորհուրդ շատ հին աւանդութիւն է, եւ կը տեսնամք զայն նահապետական ընտանեաց մէջ: Աբրահամ նահապետ իւր հաւատարիմ Եղիազար ծառայն ի Խառան կը զրկէ իւր հայրենի ազգատոհմին տունը, որպէս զի Խահակայ որդւոյն համար հարսնախօս լինի: Տէր կառաջնորդէ հաւատարիմ ծառային. Խառանու ջրհորին գլուխ կը գտնէ պարկեշտ Ռեբեկայն, հոն Եղիազար կը հաւատայ թէ կոյսն ըղձակաթ է իւր փեսային. այլ եւս չսպասեր ծնողաց հաւանութեան. իսկոյն կը նշանէ դնելով մատնին ի մատն եւ ապառանջաններն ի բազուկ. որ ի կողմանէ փեսային կուղերձի առ հարսն իբրեւ ի նշան հաւանութեան եւ սիրոյ: Այս ընտանեկան պարզ ու անկեղծ սովորութիւնը, որ Աբրահամէն յառաջ թերեւս Նոյի ընտանիքէն սկսեալ մինչեւ ցայսօր աւանդաբար հասած է:

Երանի թէ մեր հարսնախօսք Եղիազար ծառային պէս հաւատարիմ լինէին, առանց կեղծելոյ, առանց նենգելոյ, առանց ո եւ իցէ խարդախ միջոցներ ի գործ դնելոյ՝ սրտի պարզութեամբ կատարէին այդ զգուշաւոր պաշտօնը. որ ընտանեկան միութեան առաջին կապն է. զոր պէտք է ամենայն հաւատարմութեամբ եւ լի սիրով ամրապնդել:

Նշանդուրութենէն յետոյ՝ նշանուած կուսին սուրբ պարտիքն է, իւր աչքի խանդակաթ սէրը դարձնել միայն նշանի մատանուն վերայ. յիշել, միշտ յուշ պահել թէ ինքն նշանուած է, հարս պիտի լինի. այլեւս չիկայ աշխարհիս վերայ իրեն համար ուրիշ ոք բաց իւր փեսայէն, որոյ միայն պէտք է նուիրէ իւր մաքուր կուսական սէր:

Այս պարտիք փոխադարձական է, ոչ միայն հարսին համար, այլ եւ փեսային. որ թէպէտ ինքն աւելի ազատ է, ազատաբար կը շրջի ամենուրեք հրապարակի մէջ, այլ պէտք է փակէ իւր աչքը, ամբողջ իւր միտքը, պահէ իւր սրտին ամբողջ թիւնը եւ ոչ զոք տեսնալ ուզէ բաց իւր նշանած կուսէն: Նա թէպէտ չունի մատանի յուշարար, ոսկի եւ ադամանդ. մատանի իւր հզօր սէրն է, որով կը կապէ նա իւր անձկաւոյն հետը, մահ եւ աշխարհ կարող չեն զայն քանդել, եթէ չքանդէ իւր ձեռք եւ մերթ եւս նենգաւորին դաւ:

Արեւմտեան քաղաքակիրթ ազգաց մէջ իբրեւ ընտանեկան սովորութիւնը թոյլատրուած է. նշանուած կոյսն եւ երիտասարդն ամուսնութենէն յառաջ կարող են իրարու հետ յաճախ եւ ազատաբար տեսնուիլ, խօսիլ եւ զբօսնուլ ընկերութեան մէջ եւ առ տնին: Պոլսոյ եւ ուրիշ մի քանի քաղաքաց մէջ եւս մտեր է այդ ազատ վարմունքը եւ հայ ընտանիքն եւս սկսած են սոյն ազատութեան փափաքիլ: Սակայն այսպիսի ազատ վարմանց ու տեսնութեանց մէջ, կատարեալ կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն պէտք է, առաւել եւս կրօնի երկիւղածութիւն եւ պատկառանաց շնորհը:

Թող չսարծի արդի աշխարհ թէ իւր ուսեալ եւ կրթեալ զաւակները Յակովբ նահապետի չափ ժուժկալութեան շնորհ ունին. որ եօթն տարի ամբողջ իւր նշանած ու սիրեցեալ Ռաքէլին համար հովուական ազատ կեանքով ժուժկալեց խառնուարձակ դաշտերուն մէջ: Այս պարզ հովուին սքանչելի ժուժկալութեան վերայ չգիտեմ արդի ազատաւար երիտասարդութիւնը ի՞նչ դատաստան կ'ընէ, կը զարմանայ, թէ ծաղր կարճակէ որ Յակովբը ապուշ ու անզգայ մարդ եղեր է:

Իսկ մեր հայրենեաց այլ եւ այլ գաւառներու նախնական սովորութիւնք մանաւանդ քաղաքներու մէջ դժուարութեամբ կը թոյլատրեն այդ ազատ վարմունքը: Բայց շինական կեանքի մէջ բնապէս եւ առ հարկի ազատ թողուած է թերեւս նահապետական դարէն ի վեր: Վասնզի գեղերու փոքր վիճակ, դաշտային ազատավայր կեանք եւ աշխատութիւն միշտ կը ներեն, որ գիւղի ազջկունք բացերես խառն շրջին երիտասարդաց հետ. որոց համար գիւղական պարզ կեանք դաշտեր, լեռներ, աղբիւրներու գլուխները կը համարուին իբրեւ հասարակաց պարտէզ. ուր ընկերաբար կը վարին կը տեսնուին եւ կը խօսին. միայն թէ նշանուելէն յետոյ՝ կոյսն պարտաւոր է իւր պատկառանաց քօղով ծածկուիլ միշտ ի պատիւ փեսային. եւ միանգամայն ցոյց տալով թէ ինքն նուիրեալ է եւ այլ եւս ազատ չէ:

Բայց դարձեալ գիւղական պարզ ընտանեկան կեանքն եւս ազատ չէ պատահական զեղծմունքներէ. ուր մերթ ընդ մերթ առեւանգութիւնք կը

լինին. որոց ըստ մեծի մասին պատճառը ծնողաց խստասիրտ յամառութիւնը եւ ընծայասիրութեան բաղձանքն է. որ շատ ու զանազան պարգեւները կը պահանջեն փեսային կողմէն. որով միայն կը գլխանին եւ կը հաւանին իրենց աղջկիւր տալ: Եւ երբ այս վատ սակարկութիւն չի յաջողի եւ միւս կողմէն երբ կոյսն ու երիտասարդը սրտիւ կապուած են իրարու հետը, անշուշտ սէրը կը յաղթահարէ եւ առեւանգութեան առիթ կուտայ: Այս պարագային մէջ որչափ որ առեւանգող երիտասարդը մեղադրանաց արժանի է, այլ առաւել մեղաւարտ կը համարուին աղջկան ծնողքը, որ իրենց ազատ զաւակը իբրեւ գերի ստրկաբար ի վաճառ կը հանեն ոտնհարելով մարդոյն եւ սիրոյն պատիւը. որոյ թանգ եւ արժանաւոր գինը՝ միայն փեսային բարոյական արժանիք եւ սէրն է եւ ոչ թէ ուրիշ նիւթական վճարք:

Կարգն եկաւ, չի մոռնանք. խօսինք նաեւ Պոլսոյ եւ ուրիշ քաղաքաց ընտանեկան այս նորամուտ, օտարուսումն եւ վատթար սովորութեան վերայ. որոյ սակարկութեան եղանակն առաւել պարսաւելի է: Վասնզի անդ երբ գաւառացի գիւղական ընտանիքը հարսնախօսութեան մէջ իրենց աղջկաները ի վաճառ կը հանեն. աստ քաղաքակրթութեան մէջ բնակող ընտանիքը՝ երիտասարդները ի վաճառ կը հանեն: Ձեզ հրաւէր կը կարդամ ազգի դատաւորները, դատեցէք ու վճռեցէք. այս երկու վաճառահանութեան եղանակէն ո՞րն է առաւել վատթարագոյն. երկուքն եւս հաւասար ստրկութիւն չէ: Սակայն շինական ընտանիքը, իւր ուամ-

կաւարութեամբ հանդերձ թերեւս արդարանայ քաղաքակրթութեան առաջ. որ կնոջ պատիւ եւ արժանաւորութիւնը բարձրացոյց. գուցէ բնապէս զգալով այս գիւղացի ժողովուրդը թանկագին վաճառել կուզէ զայն: Իսկ մեր քաղաքակիրթ ընտանիքը երբ երիտասարդները ի վաճառ կը հանեն ի՞նչ միտք ու նպատակ ունին. արդեօք այնպէս կը համարին թէ այր մարդ առաւել բարձր ու թանկագին է, յառաջ բերելով այն բանը՝ թէ Պօղոս գնահատեր է, այր մարդը՝ գլուխ կնոջ անուանելով. անշուշտ գլխոյն պատուականութիւնը բարձր է. պէտք է մեծագնի վաճառել: Երանի՜ թէ այդպէս լինէր, այր մարդիկ ճանչնային իրենց նախապատուութեան պարտիքը, ճանչնային ամուսնական սիրոյն անգին արժանաւորութիւնը եւ զայն չփոխէին նիւթական գրամին եւ ընչից հետը:

Այլ գիտեմ ես, ձեր նպատակն այդ չէ, ո՞վ դուք շահավաճառ ընտանիք. կաղաչեմ մի զայրանայք, թէ այս անունով կը կոչեմ զձեզ. շահագիտութիւն հրապարակի վաճառանոցէն ելաւ եւ ձեր սիրտը մոտաւ, ամուսնական սէրը մեռցուց. ամուսնութիւնը առեւտուրի փոխեց. դուք օրիորդին չափազանց օժիտներով կամ սակարկեալ գումարով եւ այսպիսի անարգ ու նուաստ միջոցներով կուզէք ձեր որդւոց ապագայ կեանք պատրաստել: Մեր իմաստուն նախահայրը միայն մի անօժիտ կին բաւ համարեց իբրեւ իւր կենակից ընկեր եւ զայն բարոյական կեանք կոչեց: Դուք Աստուծոյ այս պարգեւած կեանքը շատ չը համարելով՝ կուզէք որ կնոջ բերած նիւթական կեանքով ապրիք. կուզէք

որ կինը իւր հաց, իւր հանդերձը, իւր հայրենի տնէն բերէ, Վալ, որչափ շատ գոհ կը լինիք եթէ իւր էրկան համար մեծագումար դրամագլուխ մի եւս հետը բերէ եւ նուիրէ. հոգ չէ թէ սիրտ եւ սէր չը նուիրէ. հոգ չէ թէ կրթութիւն եւ կնոջ վայելուչ արժանաւոր ձիրքերը չունենայ:

Թողում ձեր ծնողքը, ուղղակի ձեզ հետ խօսիմ. ո՞վ դուք ամուսնացող երիտասարդք Հայոց, չգիտեմ ձեր հայրեր, մայրեր եւ ընտանիքը, ձեր ամուսնութիւնը չահաւաճառութեան միջոց կը համարին, եւ բարւոք կը դատին առանց ձեր քըրտանց՝ ձեր բաղդը պատրաստել, դուք կը հաւանի՞ք, կը զիջանի՞ք եւ կը նուաստանայի՞ք այնչափ, որ կնոջ հացով ապրիք, կնոջ շնորհիւ ընկերութեան մէջ պատիւ ունենաք եւ յայնժամ պարծի կին թէ ես հարստացուցի զայրս եւայլն:

Եթէ ասէք թող մեր կիները մեզ հարստութիւն բերեն. թող նոցա բարոյական արժանաւորութիւնը պակաս լինի. այդ հաշիւը ներկայ աշխարհիս մէջ աւելորդ է. մարդիկ ինչպէս կուզեն թող դատեն,

Եթէ այսպէս, ուրեմն ցոյց կուտաք, թէ պարտուց եւ իրաւանց կշիռ չունիք. պատուոյ զգացումն չունիք. արութեան վայելուչ մեծանձն ոգի չունիք: Յոյց կուտաք նաեւ թէ անգործ էք. անարուեստ էք, անվաստակ էք. պարապորդ կը շըրջիք, բախտի միայն սիրահար էք. հայրենի արհեստները կը մերժէք, ցածութիւն կը համարիք. որպէս թէ մոքով, կրթութեամբ բարձրանալով ազնուացած էք. երկաթագործի, կօշակարի եւ դերձակի խանութէն անցնիլ չէք ուզեր. դէպ ի

Բարձր դուռը կը հայիք, կառավարութեան պաշտօնները կուզէք. դոյզն քրտինքով ամսական ստանալ կը բաղձաք. չը տեսնալով նոցա վիճակը, որոց կեանքն եւ սկզբունքն այդ է միայն: Կամ գէթ զիջանելով վաճառականութեան եւ կամ գրագրութեան կը ցանկայք: Բարի է ձեր այս ցանկութիւնը, միայն թէ դրամագլուխ կը պակսի:

Արդեօք սորա համար դուք ամուսնութիւն կը սիրէք. թերեւս այդ միջոցով կարենաք մի դրամագլուխ ձեռք բերել. երանի թէ կարենայիք զայն իմաստութեամբ ի գործ դնել, երանի թէ բախտի այն կորստական հրապարակը մոռնայիք, ընտրէիք միայն հասարակաց չահաւաճառութեան վաստակը, ինչ որ արդար եւ ապահով է:

Երիտասարդք Հայոց, դուք սովորական խօսք մի ունիք, զոր յառաջ կը բերէք իբրեւ իրաւացի փաստ. ուստի տրտունջ բառնալով կըսէք. թէ մեք հարսնցու օրիորդներէն որչափ հարստութիւն պահանջեմք, այդ դարձեալ նոցա տարապայման պըճնասիրութեան համար է. այլ քննենք արդ թէ պճնասիրութիւնն եւս որո՞ց համար է: Փաստաբանող կիները քաջ պատասխան կուտան, թէ մեր պճնասիրութեան պատճառը՝ միայն մեր վայելչասէր բնավորութիւն կամ խաբուսիկ նորասիրութիւն չէ, ինչպէս կը կարծուի, այլ առաւել այր մարդոց աչքին հաճոյականութիւնն կը վարէ զմեզ. միշտ արտաքին պճնասիրութեան կերպերով հաճոյանալ:

Ուրեմն յայտ է թէ դուք եւս հրապուրուած էք եւ իրօք կը սիրէք պճնասիրութեան կերպերով հաճոյանալ:

Ուրեմն յայտ է թէ դուք եւս հրապուրուած էք եւ իրօք կը սիրէք պճնասիրութեան ցոյցերը . միթէ կիներն ապուշ են , փորձել չգիտեն : Ապա թէ ոչ իշխանութեան կշիռը ձեր ձեռքն է . չափ ու սահման դրէք , դուք այր մարդիկ էք . կնոջ տիրական գլուխ էք , հեղինակութիւն ունիք , հանձար ունիք , ուսեալ էք , կրթութեամբ կը պարծիք . չահավաճառութիւն , վաստակ . դանձ , տընտեսութիւն , ամէն բան ձեր կամաց ձեռքն է . աշխատեցէք , հասկցուցէք կնոջ , որ պճնասիրութիւնը՝ ձեզ համար հաճելի չէ . հասկցուցէք թէ ունայնասիրութիւն է , կարճատուութիւն է , սնոտի միտանք է , անաւերութիւն է , վախճանը չքաւորութիւն է , եւ ի վերջոյ ընտանեկան բարեկեցիկ կեանքն ու երջանկութիւն կը բառնայ եւայլն :

Հասկցուցէք նաեւ թէ կնոջ ճշմարիտ փառքն ու զարդն արտաքին փայլող ու մաշածոյ հանդերձին վերայ չի կայանար , այլ առաւել նորա ներքին ոգւոյ արտափայլող գեղեցկութեան վերայ . որ է համեստութիւն , անկեղծ ամուսնասիրութիւն , հաւատարմութիւն , երկիւղածութիւն , հնազանդութիւն , զաւակաց դաստիարակութիւն , տանտիկնութիւն եւ տնտեսող խնայութիւն , եւայլն : Յոյց տուէք թէ առաքինի կնոջ նկարագիրն այս է , եւ իսկապէս այս է միայն նորա ճշմարիտ գեղեցկութեան փառքն , որ ոչ կեղծանի եւ ոչ ծաղկի նման կը թռում :

Իսկ եթէ տակաւին չհամոզուին կիները , դուք անպարտ էք . թողէք , ձեռնթափ եղիք թող նոքա ունայն զարդին եւ զեղխութեան հետն ամուսնա-

նան , որոց անձնատուր եղած են սրտով ու հոգւով :

Այլ դուք սպասեցէք , երիտասարդք Հայոց , ժամանակ բերաւ այս զեղխութեան օրերը , ժամանակ դարձեալ պիտի բերէ զգաստութեան օրերը . յորում դուք եւ կիները պիտի սթափիք առհասարակ այս նոր խելագարութենէն , եւ անապան ուրեմն պիտի ճանչնաք , ձեր անցեղոյն յոռի ընթացքը եւ պիտի գիտնաք թէ ճշմարիտ ամուսնութեան պայմանը սէրն է . որ սերտ կը կապէ երկու ամուսնեաց սրտերը ի միութիւն , ագամանդ ոսկի , եւայլն հարստութիւնները կարող չեն պինդ պահել այդ սուրբ կապը , երբ դոքա սպառին՝ իսկոյն կը քանդուին այն ամէն կեղծեալ կապերը . որ կամ փեսային ճոխութիւն եւ կամ հարսին հաւատարմութիւն կը կապեն : Ես տեսայ Հայոց Պատրիարքարանի դատարանին մէջ եւ կը վկայեմ այսօր թէ այդպիսի կապերը որչափ դիւրախզելի են : Վասնզի երբ ամուսնական սէրը՝ նիւթին վերայ հաստատուի , նիւթը կը սպառի , սէրը տեղի կուտայ , իսկ երբ բնական պարզ եւ ճշմարիտ սիրոյ վերայ հաստատուի , մինչ ի գերեզման անշարժ կը մնայ միութեան շէնքը , եւ ոչ երբէք սպառելով կը չքաւորի սիրոյ հարստութիւնը : Երջանիկ են այդ սիրոյ միաւորեալ ամուսինքը , որ իրենց ընտանեկան կենաց հիմն միայն սիրոյ վիմին վերայ կը հաստատեն , իմաստութեամբ խորհելով՝ թէ այդ կենդանի սիրոյ հիմն է , որ կարող է միայն անկործանելի հաստատուն պահել ընտանեկան կեանքին երբեք չենք՝ աշխարհիս հողմերուն եւ հեղեղներուն բաղխման առաջ :

Բաւ համարելով այսքան՝ կաւարտեմ հարսնա-
խօսութեան ճառը, կը յորդորեմ զձեզ եւ կաղօ-
թեմ ձեզ համար, երիտասարդք եւ կուսանք Հա-
յոց, որ դուք զգաստութեամբ խորհիք. դառնայք
ներկայ կորստեան ճանապարհէն, ի բաց թողուք
արտաքին նիւթական կապերն. ճանչնանք ամուս-
նական սիրոյ բարձր խորհուրդը. եւ միայն եկե-
ղեցոյ պատուիրանին համեմատ սուրբ սիրով կա-
պուիք. զոր կամրապնդէ Աստուծոյ բանին հզօր
ձեռքը, որով միայն կապեց դրախտի ընտանիքը:

Բ.

Հ Ա Ր Ս Ա Ն Ի Ք

Ե Ի

Խ Ո Ր Հ Ո Ի Ր Դ Պ Ս Ա Ն Ի Ն

ԱՐՍԱՆԻՔԸ՝ պսակի սուրբ խորհուր-
դին հրապարակական ու հանդիսաւոր
արարողութիւնն է. եւ շատ վայելուչ
է՝ թէ որ ասենք մարդոյն Նոր կենաց
մուտն եւ տօնահանդէսն է. ուր կը
համախմբին շնորհաւոր ուրախակցու-
թեան համար, ազգականք, բարեկամք,
ու դրացիք: Այս մարմնաւոր խմբին հե-
տը կը խմբագրի եկեղեցոյ հոգեւոր
խումբն. եւ իւր օրհնութիւն տալով
կ'օրհնէ թագաւոր փեսային և թագու-
հի հարսին պսակը եւ Աստուածային
օրհնութեամբ կը նուիրագործէ երկու
ամուսնացեալը դաշնադրութիւնը, զոր ի մի մարմին
զուգեցնելով երկու լծակից ամուսինները՝ կը յայտա-
բարէ թէ այսուհետեւ ամբաժանելի են: Միայն
բահանային ձեռք չէ, որ կը կապէ զպսակն. այլ

պէտք է հաւատալ թէ Աստուած դրախտին վճռով միացուց զիրենք. մարդ կարող չէ բաժնել մինչեւ 'ի մահ եւ գերեզման: Այս խորհրդական դաշնագրին վերայ իբրեւ վկայ ձեռն կը դնեն. իսկ իւր թեւով, Աւետարան իւր բանիւն, պաշտօնեայք օրհնութեամբ եւ սոցա հետ ժողովուրդը միաձայնելով կը գոչէ ամէն, եղիցի եղիցի:

Դաւիթ իւր սաղմոսին երգը հարսին ականջ նուագելով՝ կը հրաւիրէ զինքն 'ի տուն փեսային. «Լո՛ւր դուստր եւ տէս, խոնարհեցո՛ զուկն քո, մոռա զժողովուրդ քո եւ զտուն հօր քո, զի ցանկացաւ թագաւոր գեղոյ քոյ»: Իսկ Սողոմօն իւր բարձրախորհուրդ երգով բառբառել կուտայ փեսային առ հարսն. «Ահաւասիկ կաս, գեղեցիկ մերձաւոր իմ. աչք քո աղաւնիք. բաց 'ի լուսութենէդ քումմէ »:

Եկեղեցին այսպէս աւարտելով պսակին մեծ խորհուրդը, այնուհետեւ ներելով կը թոյլատրէ որ հարսնեւորք սկսին իրենց պարերգութիւն եւ թըմբուկը: Այդ եւս առանց նշանակութեան չէ. զոր վայելուչ կերպիւ կը բացատրէ Շնորհալի Սուրբ հայրապետ իւր Ընդհանրական թղթոց մէջ. թէ հարսանեաց թմբուկն բարձրագոյնով ձայն կուտայ լսող ժողովուրդին ու կիմացնէ. որ հարսանիքը խաւարին տակ ծածկուած գաղտնի չարութիւն չէ. այլ Եկեղեցւոյն առաջ, լուսոյն առաջ, հրապարակի մէջ, անպատրուակ ճշմարտութիւն է: Ահաւասիկ եւ մեք մեր ուրախութեան թմբուկը զարնելով իբրեւ միանեմիկ բարձրաձայն կը քարոզեմք. թող լսէ ու տեսնայ բոլոր ժողովուրդը: Վասնզի ամուս-

նութեան զաւակները միայն ծնողաց սեպհականութիւն չէ, այլ եւ ժողովուրդին իրաւունքն է, յիշէ ու ճանչնայ իւր նորածին անդամները. թէ արդեօք հարազատ ծնունդ են նոքա սուրբ եւ պարկեշտ ամուսնութեան: Եկեղեցւոյ եւ ժողովուրդին զաւակները պէտք է սուրբ ամուսնութեան յայտնի դրոշմն ունենան. եւ ժողովուրդն այդ իսկական դրոշմով ճանչնայ իւր զաւակները. ապա թէ ոչ, ոչինչ զանազանութիւններ չէր լինէր պոռնկորդւելոյն եւ սուրբ ամուսնութեան ծնունդներու մէջ:

Կը խորհիմ թէ աշխարհիս ուրախութեան այլ եւ այլ մեծամեծ հանդէսները, կարելի է համեմատել հարսանեաց ուրախութեան հետը: Ոչ թագաւորաց թագադրութեան աշխարհախումբ հանդէսը, ոչ պալատներու եւ իշխանաց մեծակոյ խճրախճանք, եւ ոչ եւս ժողովրդոց դասին զուարճական խնձոյքները արժանի են համեմատելու: Ես այնպէս կը համարիմ թէ հարսանեաց սոսկ մի թըմբուկը՝ իտալական նուագներէն ուրախարար է. եւ չինականի փեսայն՝ բարձր է թագապսակ թագաւորէն: Վասնզի աշխարհիս այլ ամեն ուրախութիւնք միայն զրաւական զբօսանք են մարդոյն ու նայնասէր մտաց, յորում պահ մի հաճոյք, հըրճուանք, փառք կըղգայ. այլ երբէք չանցնիր սրտի ցանկութեան անհուն բաղձանքը՝ դարձեալ կուգայ եւ կը տիրէ մեկամաղձիկ տխրութիւնը:

Իսկ հարսանեաց ուրախութիւնը իւր սուրբ նպատակով հանդերձ՝ մարդոյն կենաց համար տիրապէս կեանք է եւ ուրախութիւն. զի միոյն մէջ կեանքը իւր անչափ ցանկասէր տենչանքներով վեր-

Ջապէս կը մաշի եւ կըսպառի. բայց միւսին մէջ կեանքն անթառամ կը մնայ, եւ Եկեղեցւոյ պարտէզ իւր նորաբոյս ծաղիկներով կը ծաղկազարդի: Թէպէտ մարդոյն կենաց աշուն կը հասնի եւ կը թօթալիէ զայն գերեզմանի մէջ, ինչպէս դեղնած տերեւն ի ծառէն: Սակայն առաքիլնի մարդ, որ հարսանեաց օրհնութեամբ իւր տոհմական ընտանիք եւ սերունդը կենդանի կը պահէ՝ նա միշտ կապրի եւ կենդանի կը մնայ. զի նորա կեանքը յաջորդաբար իւր զաւակներն կը շարունակեն:

Խօսինք այժմ հարսանեաց ուրախութեան եղանակին եւ պայմանին վերայ: Ճշմարիտ է, որ հարսանիքը ընտանեկան ուրախութեան մեծ օրն է. ո՞վ կարող է ասել, մի՞ ուտեր, մի՞ խմեր, մի՞ երգեր, մի՞ պարեր, մի՞ զուարճանար, զի այդ ամէն հարսանեաց ուրախութեան կարեւոր պայմաններն են, միայն թէ չափով, կշռով եւ պարկեշտութեամբ լինին:

Երանի՛ թէ ծնողք, որ հարսանեաց կազմութեան հանգիստադիր են եւ հարսնեւորք, որ կամ ազգական եւ բարեկամ են առ հասարակ՝ լաւ ճանչնային հարսանեաց նշանակութիւն, պատիւ եւ նորա խորհրդական մեծութիւնը, որով թերեւս մեծ զգաստութեամբ զգուշանային անմեղ ուրախութեան հետը՝ մեղք չի խառնել: Եւ դու գիտե՞ս, ընթերցող, թէ ի՞նչ է այս մեղք, որ հարսանեաց մէջ գիտես թէ մարդիկ սովորած են գործել եւ մեղք չի համարել: Այս մեղքն է անչափաւորութիւնը ամէն վայելմանց մէջ, զեղխութիւն սեղանոյ, զեղխութիւն այլ եւ այլ հանդերձանաց, զեղխու-

թիւն արբեցութեան. եւ այլ այսպիսի զեղծմունքները, յորոց շատ անգամ կուիւ կը ծնանի, եւ հարսանեաց տուն՝ սգոյ տուն կը դառնայ. մերթ եւս երկու խնամքներու նոր ընտանեկան ազգակցութեան կապը կը խզէ: Արբեցութիւնը միայն կուի չի հաներ, այլ երբեմն եւս անհամեստ կերպեր եւ շարժմունքները յառաջ կը բերէ. զոր օրինակ անպարկեշտ խեղկատակութիւնք՝ ծաղրածութեան համար. անվայել եւ լիտի խենեշանքները, որք առ հասարակ պարկեշտութիւն եւ պատկառանք սիրող ընտանեաց համար պէտք է զգուելի համարուին. եւ խորշին այդպիսի կատակերգու հարսնեւորներէն. որ հարսանեաց պատիւ եւ ընտանեկան ուրախակցութիւնը՝ խաղ կը համարին. քաղաքավարութեան, վայելչութեան շնորհը կարհամարեն, եւ միանգամայն գայթակղութիւն կը լինին պարկեշտ ընտանեաց եւ իրենց մատաղ զաւկներուն. որք բնապէս ծաղր կը սիրեն եւ միշտ հակամէտ են կատակով զբօսնուլ: Յոռի խեղկատակութիւնը միայն տղայոց համար հաճոյական խաղ կամ զբօսանք չէ. այլ առաւել տղայամիտ մարդկանց, որոց ճշգրիտ օրինակը կը տեսնուի թատրոններու մէջ. երբ 'ի վերջոյ զաւեշտական խաղ մի կ'սկսի, ինչպէ՞ս ամէնքն ի միասին ծաղր կարճակեն: Զարմանալ պէտք չէ. զի մարդիկ յաւէտ ծաղու եւ կատակի կեանք կը սիրեն քան թէ լուրջ, ծանր եւ զգաստ կեանք: Զմեղադրենք ժողովրդական ընտանիքը, թէ ոմանք իրենց հարսանեաց ուրախութեան օրը միայն դիպուածով այդ խեղկատակութեան զեղծմունքները կը սիրեն. երբ աշխարհիս

պալատականաց, իշխանաց, ազնուականաց հաճոյական կեանքն խեղկատակութիւն է. սորա համար է իսկ, որ խեղկատակ աղուէս ու կապիկ միմասները նոցա դռները կը յաճախեն:

Խօսիլ չեմ ուզեր ինչպէս խօսեցայ ու գրեցի վերը, որ հարսանեաց տօնը լուրջ եւ անձայն լուրթեամբ կատարուի. ոչ. Եկեղեցին ներելով կը թոյլատրէ, որ հարսանեաց մանկունք երգեն ու պարեն, մինչ փեսայն ընդ նոսա է, ինչպէս կը խօսի Յիսուս. միայն թէ Քրիստոնէական պարկեշտութիւն, ընտանեկան պատիւ, եւ վայելուչ քաղաքավարութեան պարտիքները չմոռցուին, կարծելով թէ հասանիքը՝ ծայրայեղ ազատութիւն եւ ուրախութիւն կը նշանակէ. որոյ վախճանը միշտ տրտմառիթ հետեւանքներն են: Յաւով ու փորձառութեամբ կը խօսիմ. որ հարսանեկան չափազանցութիւնք՝ ոչ միայն թագաւորին թագն ու պսակ եւ քօղածածուկ հարսին պատկառանքը կը քամահրեն. այլ եւ Եկեղեցւոյ սուրբ խորհուրդի վեհութենէն չակնածելով՝ առանց երկիւղածութեան կը վարին: Բաւ չէ այս, շատ անգամ եւս պսակադիր սուրբ տաճարի գաւթին մէջ Բաղդադարի արբեցութեան խրախճան կը կազմուի. արբեցողաց բարձրաձայն աղաղակներով՝ պաշտօնէից աղօթքին եւ շարականին օրհներգութեան ձայները կը խանգարուին:

Այս ուամիկ եւ գռեհկական վարմունքը գրեթէ քիչ ժամանակ յառաջ առ հասարակ տիրած էր Հայոց այլ եւ այլ գաւառներու մէջ, բայց արդի ժամանակը բաւական չափաւորութեամբ է, եւ այս

զգաստութեան շնորհը՝ յայտ է որ դպրոց եւ ուսմունքը իրենց լուսով փոքր ի շատէ ծաւալեցին մեր ժողովրդոց վերայ. եւ ժամանակին անձկութիւնը պարտաւորեց Հայոց աղքատ ընտանիքը իրենց յոռի ընթացքը ուղղել, եւ թողուլ այն հին ու գռեհկական սովորութիւնները: Թողուլ նաեւ եօթնօրեայ հարսանիքը, այն զեղխ ու շուայլ ծախքերը. որ միայն ուտելու եւ խմելու համար կը պատրաստուէին. հարսանեաց տօնը իւր ամէն լիութենէն կը դատարկուէր: Ո՛վ չի գիտեր թէ եօթնօրեայ հարսանեաց պատրաստութիւնը բաւական կը լինէր թերեւս մի ընտանիքը մինչեւ երկու տարի չափաւոր կեանքով պահել: Ես չեմ յիշեր մեր գաւառացի ազգայնոց թէ քաղաքացի եւ թէ գիւղացի ընտանեաց այն մասն, որ պարտքով հարսնիքը կընեն. պարտքով այդ անպէտ ծախքերը կը հոգան. կանցնի հարսանիքը, եւ ուրախութիւնը կը տեւէ մի փոքր ժամանակը, եւ ահա փեսայն կը պարտաւորի թողուլ ընտանիքը եւ նորահարսին ամուսնական քաղցր սէրը՝ երթալ ի պանդխտութիւն, հոգալ իւր պարտքը եւ միանգամայն խեղճուկ ընտանեաց պարէն հայթայթել: Երկու պսակաւորաց համար այս միջոցն քանի՞ դառն ու դժուարին է. փեսայն իւր պանդխտութեան մէջ, հարսն իւր սեւաքօղ առագաստին մէջ. սրտամաշ անձկութեամբ օրերը կ'անցընեն. որոց կեանքը լի է ամենայն դառնութեամբ. մանաւանդ երբ պանդուխտ ամուսին իւր պարտիքը կը մոռնայ, եւ իւր վշտացեալ կիներ հացի կեանքէն եւս կը զրկէ, սիրոյ կեանքը զլանալէն յետոյ: Ես չեմ ուզեր այս

կեանքին դառնութիւնը իւր ամէն մասերով նկարագրել. այլ կը թողում այլում տեղով դորատիւր պատկերը հանել. կը թողում նաեւ որ մեր պանդուխտ եղբարքը այդ կեանքին դառնութիւնը ինքնին ճաշակելով զգան. խզճան ու ճանչնան իրենց ամուսնական սուրբ պարտիքները:

Ժամանակ եւ ժողովուրդի զարգացումն համառօտեց եօթնօրեայ հարսանիքն թէ գաւառաց եւ թէ նոյն իսկ մայրաքաղաքիս մէջ. ուտելեաց եւ ըմպելեաց ընդունայն ծախսերը գրեթէ կը վերջանան հետզհետէ: Սակայն ժամանակն եւ անկատար ազատ քաղաքակրթութիւնն՝ զեղխութեան եւ չընայլութեան ուրիշ մասերը աւելի բազմապատկեց, հանդերձի եւ նորասիրութեան այլ եւ այլ պերճանքները. ոսկեկիտուած, ադամանդեայ եւայլն մեծագին քարերով մատանի, պսակ, ոսկեչղթայ մանեակ եւայլ եւրոպական նորանոր զարդերը մտցուց մեր ընտանեկան կեանքին մէջ. որով շատ ընտանիքը այդ ճոխ հանդերձանաց պատրաստութեան համար ձեռնթափ լինելով՝ կը կասին ամուսնական կեանքէն. որպէս թէ ադամանդ եւ ոսկեզարդերը՝ ամուսնական կեանքին համար հացին չափ կարեւոր պիտոյք են:

Առաւել զարմանալին եւ ցաւալին այն է, որ հասարակ ժողովրդական ընտանիքն եւս այդ պերճանաց բաղձանքն ունին առանց կշռելոյ իրենց չափն ու վիճակը, կը կարծեն թէ ադամանդ ու ոսկեզարդն անհրաժեշտ օժիտներ են հարսին, եւ թէ այս ինչ կամ այն ինչ հանդերձանքները պէտք են հարսանիք կազմելու համար: Այդ ապրուստի

կարօտ ընտանիքը այնպէս կերեւակայեն եւ կերպեն միշտ թէ՛ կօշկակար, երկաթագործ, դերձակ եւ արհեստաւոր ժողովուրդները կարող են աշխարհիս պալատականաց, հարուստ ազնուականաց հետը մրցիլ եւ նոյն պերճութեամբ ու կեանքով ապրիլ:

Մենք չենք մեղադրեր, գիտենք թէ մարդոց բաղձանքն ազատ եւ անզուսպ է. այլ ի՞նչ օգուտ ունի այդպիսի բաղձանաց ձկտումն. երբ զմարդն բուն կեանքի հացէն եւ ամուսնութենէն կը զրկէ: Ի՞նչ օգուտ ունին նմանապէս հարսանեաց պատրաստութեան այն մեծամեծ հոգերը, երբ ամուսնութենէն յետոյ ընտանեկան կեանքին վերայ բազում հոգերը կը յաւելուն, հացի աշխատաւորներն մարմնով մաշուելէն յետոյ՝ չարաչար հոգածութեամբ եւս հոգի եւ կեանք կը մաշեն: Եւ թէ հարցնես թէ ինչո՞ւ կը մաշիս, նա քեզ պատասխան կուտայ, թէ կին ածի, ամուսնացայ, ծախուց հաշիւ ծանրացաւ. վասն զի ճոխ հարսանիք արարի, փրանսիական սեղան յօրինեցի, թողլով Հայոց գինին, Պօրտոյի չիշերով շատ կենաց բաժակները պարպեցին հարսնեւորք, քսան տեսակ կերակուր եւ ուրիշ անուշեղէն համեմները պատրաստեցի եւ այլ: Թող այս, որչա՞փ գումար վատնեցի՝ ադամանդի ոսկեզարդուց եւ այլ կերպասեղէն զգեստուց համար: Ամբողջ դրամագլուխս գրեթէ ոչնչացաւ, երջանիկ պիտի լինէի՝ թշուառացայ:

Երեւոյն նոր ամուսնացող երիտասարդը անազան ուրեմն կը զղջայ կտորջանայ իւր ընդու-

նայն ծախքերուն համար. երանի՜ թէ նախատես-
սութեամբ գուշակէր այդ օրը, իւր հարսանիք եւ
այլ ամուսնական ծախքերը, ու չտեսնէր այդ նեղ
ու դառնաբեր ապագայն. որ հարսանեաց ուրա-
խութեան յաջորդող տխուր հոգածութեան կեան-
քնն է:

Վերջ տանք հարսանեաց ճառին, եւ խրատ
տանք ձեզ, Հայոց ընտանիք, նախատես ու սրա-
տես եղիք. այդ չար ապագայն հարսանիքէն եւ
ամուսնութենէն յառաջ գուշակեցէք. թողէք հար-
սանեաց զեղխութեան պէտքերը, թողէք զարդուց
շոթալական պերճանքները, ճանչցէք պատուական
եւ սուրբ ամուսնութեան ճշմարիտ պայմանները.
որ ոչ հարսանեաց մեծամեծ պատրաստութիւնքն
են, ոչ ոսկին է, ոչ ադամանդ է եւ ոչ եւս շքեղ
զարդերու ցուցամուլութիւնք: Դոքա իբրեւ փուշ կը
հեղձանեն ամուսնացելոց ծաղկեալ սէրը: Մի հա-
ւատաք նոցա, որք այնպէս կը կարծեն թէ կնոջ
արտաքին շքեղ զարդը՝ կը յաւելու սէրը եւ կը զօ-
րացնէ. ոչ, այդպէս չէ. փորձ եւ աշխարհ վկայ
թող լինին, որ զարդն ու պերճանքը սէրը կը նուա-
ճեն. սորա համար է որ շատ անգամ շատ ընտան-
եաց կեանքէն ծաղիկ սէր կը ցամբի եւ կը թօշնի,
երբ կնոջ զարդն ու պերճանք պակսին:

Ուստի աղօթե՛լ պէտք է այդ պիտի ընտանեաց
համար որ զգաստանան, ամուսնութեան ներքին ու
ճշմարիտ սէրը՝ արտաքին պաճուճանաց հետ չի
խառնեն. ստոյգ կըռելով եւ համեմատելով. որ
զարդի պաճուճանքը ամուսնական անրիժ սիրոյն
հետ երբէք կշիռ եւ նմանութիւն չունի: Բիւր մե-

ղադրանաց արժանի է այն կինը, որ կը դրժէ եւ
կը մերժէ զսէր, եւ զարդն առաւել կը խնդրէ:
Իսկ բիւր գովութեանց արժանի է այն կինը, ո-
րուն համար զարդ, պերճանք, ադամանդ, ամե-
նայն ինչ իւր ամուսին եւ նորա սէրն է եւ պա-
տիւր:

Ուստի յորդոր կը կարդամ հայրաբար բոլոր
ամուսնացելոց որ ի բաց թողուն ընդունայն պեր-
ճանքներ, որ սեղանին հաց կը բառնան, փոխանակ
լիութեան չքաւորութիւն կը տիրէ եւ այնուհետեւ
կսկսի խռովութիւն, վասնզի սիրոյ կեանք ամրա-
պինդ պահելու համար, միթէ մի գլխաւոր պայ-
մանն եւս հացի կեանք չէ:

թ.

ԿՈՉՈՒՄՆ ՆԱՐՍԻՆ

Ե Ի

Փ Ե Ս Ա Յ Ի Ն

ՅՍ կոչումն սուրբ եւ նուիրական է, Արարչին տիրական օրէնքն է, Դրախտի օրհնութեան ճայն է, Երկու զուգակցաց միութեան հրաման եւ հրաւէրն է, որով զհարսն ի մայրութիւն կը կոչէ, փեսայն ի հայրութիւն:

Երկու պսակաւոր այս գործաւի եւ խորհրդական բարձր անունները նոր կ'ստանան, եւ տիրապէս այն օրէն՝ երբ իրենց անդրանիկ զաւակը աշխարհի կ'ընծայեն: Շատ յարմար է թէ որ ըսենք, թէ այդ անդրանկածին սըտուղն է իւր ծնողաց կնքահայր եւ ան-

ուանադիրը, որ առաջին նուագ երբ լեզուն կը բացվի եւ կը թոթովէ, իւր առաջին սիրաշարժ բարբառը՝ հայր եւ մայրն է: Չկան աշխարհիս վերայ այլ անուանք, կամ զանազան վայելուչ եւ փա-

ռաւոր տիտղոսները որ հաւասարին եւ համեմատին սոյն սքանչելի անուանց հետը: Թագաւոր, կայսր, իշխան, ժողովուրդ, ազգ եւլն. այս մեծափառ անուանք իրենց բարձրանշան տիտղոսներով հանդերձ, ցած ու նուաստ են՝ հայր եւ մայր սիրելի ու սլատկառելի կոչման առաջ: Փանզի հայր ու մայր անուանքը՝ նախասկիզբն արմատ են այլ ամէն անուանց, թագաւոր, իշխան, ժողովուրդ, ազգ. հայր ու մայր փարելի անուանց ծնողական շառաւիղներն են. որ նոյն միացեալ արմատէն եւ երկճղի բնէն կը բուսնին եւ կը սփռին աշխարհիս վերայ:

Տես դու, թէ քանի՞ յատկանիշ եւ խորհրդական նշանակութիւն ունին այդ աշխարհանազ անուանք. սէր, ծնունդ, կեանք, գորով, գգուանք, գութ, որդեսիրութիւն, խնամք, եւայլն: Երկու նորապսակ ամուսինք մինչ երբեմն իբրեւ զաւակ եւ սոսկ իրենց մկրտութեան անունով միայն կը կոչուէին. իսկ այժմ այդ անուանց վերայ կը յաւելուն նաեւ հայր եւ մայր կոչումն, զաւակ ծնանելով նոցա՝ ընկերութեան կեանքին մէջ կը բարձրանայ իրենց կոչումն եւ կը միանայ երկնաւոր Հօր հետը, որ տիեզերաց հայր եւ հեղինակն է, եւ որ զԱ.դ.ամ հայր, եւ զԵւան մայր իբրեւ նախածնողք մարդկութեան կանուխ ծնաւ Դրախտի մէջ իւր նորատեղծեալ արարչութեամբ:

Ո՛վ, ի՞նչ զարմանալի է. Երկինք ու Երկիրը ի միասին կը մշակեն ամուսնական եւ խորհրդական գրախտն: Երկնից Հայր երկնքէն կ'օրհնէ. սոքա երկրիս վերայ զաւակ կը ծնանին ու կ'ածին. այլ

չգիտեն թէ ո՞րպէս: Լուռ լեր, բնագէտ, դու եւս չգիտես այն խոր ու անյայտ օրէնքները, թէ ի՞նչպէս մանուկ իւր մօր յարգանդ կը նկարի ի մարդ եւ ո՞ր ձեռքն է, որ այդ չքնաղ պատկերը անհուն ձեւերու տիպով կը նկարէ: Ամենայն ինչ բնական է, բնական օրէնքով է կասես, ու կը վճռես. որպէս թէ՛ այդ օրէնքները հրաշք չեն մեր տգիտութեան առաջ. կամ թէ այդ յաւիտենական օրէնքներուն վարիչ չիկայ, օրէնք ինքնին կը հրաշագործէ: Ո՛չ, այդպէս չէ, դու եւս խոնարհիր հպարտացող գիտութենէդ, եւ մեզ հետ խոստովանիր ու հաւատա. միայն երկնից Հօր ձեռքն է, որ մանուկներու փոքրիկ հասակները ի վեր կը քարշէ. երկրի ծնողք կաթն ու հաց կուտան. երկնից Հայր բանաւորութեան լոյս եւ հանճարը. սոքա ձեռագործ ու շինովի հանդերձ կը պատրաստեն. իսկ նա բնական գեղով զարմանազան կը զարդարէ, սոքա մեծ աշխատութեամբ ուսումն եւ գիտութիւն կաւանդեն, եւ նա մանկան փափուկ ըղեղի մէջ խելքն ու հանճար կը զետեղէ:

Ահա այսպէս երկինք եւ երկիր միանալով մըտապէս կարարչագործեն մարդկութեան յարատեւող կեանքը. եթէ պահ մի դադրին դադարի ընտանեաց մէջ այս արարչագործող եւ մշակող ձեռք՝ կեանքը կը մեռնի ու կըսպառի մարդն աշխարհէս:

Այսչափ մեծ եւ այսչափ բարձր է հարսին ու փեսային մայրութեան եւ հայրութեան կոչումն: Երանի՛ թէ մտախորհ լինելով ճանչնային թէ յո՞ր կոչումն նուիրուած են, եւ թէ ի՞նչ նպատակ ունի մարդոյն ամուսնութեան կեանքը: Շատ ծանծա-

ղամիտ ու կարճամիտ են նոքա, որ կը կարծեն թէ ամուսնութիւնը սոսկ մարդոց մի բնական սովորութիւն է, սոսկ մարմնոյ հաճոյք է, կամ խաղ ու զբօսանք եւ աշխարհիս շահավաճառութեան մէկ հաճոյական ձեւը. եւ կամ թէ բնաւ պէտք չիկայ հայր եւ մայր անուան, աշխարհիս վերայ սեպհական տուն եւ ընտանիք կազմելու. ամէն բան անորոշ անխտիր թող լինի, զաւակները՝ ժողովուրդին համարուն, ժողովուրդ՝ մարդկութեան, եւ մարդկութիւն առ հասարակ աշխարհիս վերայ ապրի այնպէս, ինչպէս անտառին մէջ անասունք եւ երկնից մէջ թռչունք, որոց ոչ տուն, ոչ ընտանիք, ոչ սոցմական սերունդ, ոչ սեպհականութիւն կան, եւայլն:

Նուաստ անասնաբարոյ եւ ամբարիշտ են այդ մոլորամիտ մարդիկ, որ այդպէս կը կարծեն, կը դատեն, ամուսնութեան, հայրութեան, մայրութեան եւ ընտանեկան իրաւունքները ջնջել բառնալ կուզեն մարդկային ընկերութենէն. այնուհետեւ այլ եւս զանազանութիւն չէր մնար խօսուն մարդոց եւ անխօսուն անասնոց մէջ: Այդ մոլար կարծիքը՝ մարդոց կեանքը բանականութենէն կը հանէ. ընկերութիւն կեղծանէ, քաղաքակրթութիւն կը քանդէ. եւ կը թողու, որ մարդը լիկ իւր զգայական հաճոյքով վարի եւ ապրի:

Եթէ մարդոց կեանքը նուաստանար այդչափ, չիմանային հայրութեան ու մայրութեան պատիւ. չգիտնային թէ ի՞նչ է մարդոց կոչումն հոգւոյն անմահութիւն եւ բանականութեան շնորհ, վաղուրեմն պէտք էր որ երթային գտնէին առիւծին անտառը

եւ աղուեսին որջը. հարկ չէր մնար այլ եւս տուն չինել, ընտանիք կազմել, քաղաք հիմնել, ընկերական կեանք վարել եւայլն. որոց վերայ փոքր ի շատէ գրեցի Ամուսնութեան յօդուածին մէջ:

Երկու ամուսինք հայրութեան եւ մայրութեան կոչումէն յետոյ՝ ունին տակաւին իւրաքանչիւր այլ եւ այլ կոչումներ եւ պարտիքք. զորս կը թողում հետեւեալ գլխոց մէջ յառաջ բերել ըստ պատշաճի նիւթոցն. միայն աստ չեմ մոռանար յիշել, որ այդ երկու նորապատուաստ Արմաւենիքք պէտք է ամենայն խնամով եւ անբիծ սիրով պատատեն զիրար, հարսն իւր համեստ քօղով, փեսայն իւր բաց ճակատով. եթէ մէկն արեւ է եւ միւսն լուսին, երկուքն եւս առանց ստուերական բծի պէտք է փայլին անարատ սիրոյն պարզ ճառագայթներով:

Հարսին հաւատարիմ նշանարան եւ բուն բարոյական եւ արժանաւոր օժիտը սէրն է միայն, սէր, որ անխառն է, անկեղծ է, եւ արտաքուստ չպարեալ չէ. սէր, որ խանթակաթ սրտով ու հոգւով կը միանայ սերելոյ եւ կեանք պահելոյ համար, եւ այլ ուրիշ նպատակ չունի: Աշխարհիս բոլոր աղամանդները. բոլոր զարդուց պերճանքները, բոլոր հարստութեան գանձերը թէ ի կշիռ բերես, ամուսնական սիրոյն հետը չեն հաւասարիր. եւ երբէք արժանաւորութիւն չունին այդ նիւթական օժիտները բնական ու բարոյական սիրոյ օժիտին տեղը բռնել:

Հարսին նուիրական պարտիքն է, որ նիւթական օժիտէն աւելի հսկէ իւր բարոյական սիրոյ օժիտին վերայ, չտալ երբէք զայն՝ կողոպուտ, եթէ

միանգամ կողոպտուեցաւ, այնուհետեւ չատ դըժուարին կը լինի զայն դարձնել վերատին: Նոր ամուսինք իբրեւ բարոյական ճարտարապետ պէտք է որ սիրոյ հիմն ամրապէս ձգեն. եթէ առաջին անգամ քանդուի, այլ եւս հազար օժիտ կարող չեն զայն հիմնել ու հաստատել:

Ամուսնական սէրն անգին է, անգիւտ է, եւ քան զմահ զօրաւոր է. իւր կոչումն սուրբ եւ խորհրդական է, նորա պատկեր պարզ եւ մաքուր է. թող չաղարտեն նորա պայծառ երեսը սիրոյ այլանդակ վիպասանները: Սիրոյ ճշգրիտ պատկերահան Սողոմօն է. վայելուչ է որ հարսն ու փեսան փոխադարձ սիրոյ ձայնով երգեն առ միմեանս նորա խորհրդական երգը. «Դիր գիս իբրեւ զինիք ի վերայ սրտի քո, եւ իբրեւ զմատանի ի վերայ բազկի քո, վասնզի հզօր է սէր իբրեւ զմահ»: Այո՛, հը՛զօրագոյն է սէր երկու ամուսնաւոր սիրելեաց մէջ, երկու շնչով կը շնչէ, երկու սրտով կը միանայ, երկու լեզուով կը խօսի, երկու ոգւով կապրի, երկու կեանքով կը զօրանայ. եթէ մին պակասի՝ սէր կը մեռնի. զի սիրոյ կեանքը երկու սրտից միուեթիւնն է:

Ուրեմն ամուսնացելոց մեծ կոչումն եւ պարտիքն այն է, որ երկուստեք կողմէն սիրոյ միացուցիչ վէճն անչարժ եւ անբաժանելի պահեն. ոչ ոք կարող է այդ վէճը չարժել, եթէ ինքնաչարժ լինելով չզլորի: Նոր ամուսնացելոց սէր գարնան եղանակն է. նորատունկ դրախտ է. ծաղկազարդ բուրաստան է. զոր ամենայն խնամով պէտք է կանաչ ու մըշտադալար պահել. եւ չթողուլ երբէք, որ կամ

ներքին ատելութիւն եւ կամ օտարաշունչ նենգութեան խորշակը փչէ ու խամրէ սիրոյ կանաչութիւնը. եւ թօթափէ ամուսնութեան դրախտի վարդի թուին իւր սոխակովն հանդերձ. ինչպէս հին բանսարկուն Եդեմ դրախտին մէջ Աստուծոյ նոր ընտանիքը դաւաճանեց, մահ բերաւ աշխարհը: Գիտնալ պէտք է թէ այդ բարակ սեւ օձն՝ սիրոյ եւ միութեան յաւիտենական ոսոխն ու թշնամին է:

Յիսուս սպաննեց հին օձն, բայց նորա օրինակին հետեւող արբանեակներն դեռ կը չըջին աշխարհիս վերայ. եւ սողալով կը մտնեն ընտանեկան դրախտի հարսնարանը, թոյն թափելով հրապուրիչ լեզուով, սիրոյ կեանք եւ քաղցրութիւն ի մահ ի դառնութիւն կը փոխեն:

Ուստի ամուսնասէր փեսայն, որ ընտանեկան համեստութեան եւ հաւատարմութեան առաջին հսկող պահապանն է, եթէ կուզէ, որ ազատ մնայ օձերուն խորամանկութենէն՝ թող նախազգոյշ լինի յիշելով դրախտի պատմութիւն եւ արկածն. յորում այն պահուն մէջ Եւային կը մօտէր թեւադիր օձն, երբ նա միայնակ կը չըջեր ու կզբօսնուր դրախտին դարաստանը ու կը դիտէր մի առ մի գեղազան ծառոց պտուղները: Նա յայնժամ հրապուրեցաւ, երբ տեսաւ մի նոր ծառի պտուղը. որ հաճոյ էր աչաց հայելոյ եւ գեղեցիկ ի տեսանել:

Աշխարհ իրաւունք կուտայ փեսային, որ իւր հարսին ճանապարհը հսկելով չըջափակէ. այլ ով պէտք է փակէ ու կապէ փեսային ճանապարհ եւ ոտքը. երբ նա արձակ է, ազատ է, կը չըջի ամենուրեք: Հաւատարմութիւնը հաւասար է ամուս-

նական պարտուց եւ իրաւանց մէջ. եւ արդարութիւնը բողոք կը բառնայ, եթէ փեսայն ինք եւս պահապան չը լինի իւր անձին վերայ, չփակէ իւր աչքը հրապուրիչ օտար առարկայէն. եւ կրից ծարաւով չխմէ օտար աղբիւրին ջուրը. բաւ համարելով իւր սեպհական աղբիւրը ինչպէս կը խրատէ Սողոմոնին առակը: Ամուսնական հաւատարմութեան սուրբ պարտիքը ամենայն հաւատարմութեամբ պահելու համար բաւական չեն միայն աչք եւ հսկողութիւնը. այլ առաւել եւս լուսաւոր եւ մաքուր խիղճ, պատուոյ գգացումն, ապագային ամօթ եւ չարաղէտ հետեւանքն եւայլն:

Եւ ի՞նչ են այդ ընտանեկան աղէտաբեր հետեւանքները. գնա՛ ի դատարանն եւ կը տեսնաս. զի այդ ամօթալի գործոց վախճանը մինչեւ հոն կը հասնին. որ երբ պատահին երկու ամուսնեաց մէջը՝ սէրն անդէն կը մեռնի, միութիւն կը քակուի, նախանձուն կրակը կը խանձէ սիրտերը, երկու ամուսինք իրարու դէմ անհաշտ ատելութեամբ կը վարին. եւ այնուհետեւ տես դու, ընտանեկան կազ ու կռիւ կ'սկսի. բողոք, դատաստան, մի զմիով անպատկառ չարախօսութիւն, եւ մերթ եւս չարաչար զրպարտութիւն, չխնայելով բնաւ ամուսնական պատուոյն, ամենայն ինչ մերկապարանոց հանելով, ընտանեկան քօղին տակ ծածկուած ամօթն եւ այլն: Հուսկ ապա այս հետեւանքներուն վախճան կուգայ պատիժ, տոյժ եւ տան բաժանումն. որով ընտանեկան քաղցր ու խաղաղ կեանքը թէ նիւթապէս եւ թէ բարոյապէս ապերձանիկ կը լինի. բաժանեալ ամուսնեաց պատիւն ու վար-

կը կաղարտի ընկերութեան մէջ եւ եկեղեցւոյն առաջ:

Եթէ կան ամուսնական կեանքին մէջ ուրիշ շատ դառնահամ ճաշակները. զոր օրինակ աղքատութիւն, թշուառութիւն, զրկանք, զաւակաց կորուստ, եւ մերթ եւս նոցա, ստահակութիւն եւ աշխարհիս այլ եւ այլ պատահար ծախորդութիւնք եւ այլն, որք շատ անգամ ընտանիքները մոխրի վրայ կը նստեցնեն. սակայն երբ ամուսնեաց սէր կենդանի է, քաղցր է, այդ ամէն դառնութիւնները կանուղացնէ, մոխրին կեանքը, դրախտ կը լինի, ապերձանկութիւնը՝ երջանկութիւն կը դառնայ:

Իսկ երբ մեռնի ու դառնանայ մտերիմ լծակիցներու սէրը՝ այնուհետեւ աշխարհիս քաղցրութեան ամբողջ ճաշակները, երջանկութիւն իւր ամէն հանգամանքներով թէ ի միասին գան՝ կարող չեն դառնացած սէրը յանուշութիւն փոխել:

Եթէ այսպէս եւ այսչափ աղէտաբեր է ամուսնական սիրոյ մահն ու դառնութիւն. որ իբրեւ օժահար թոյն ամբողջ ընտանեկան կեանքը կը թունաւորէ. ուրեմն ո՞վ Հայոց հարսներ եւ փեսաները, ձեր մեծ կոչումն եւ հաւատարմութեան սուրբ պարտիքն այն է. որ անմեղութեամբ չըջիք աշխարհիս ընտանեկան դրախտին մէջ. խղճի արթնութեամբ խոյս տուէք այն ազատաշրջիկ մարդոց խորամանկութենէն. որ եթէ ուսեալ վիպասան են՝ դրախտի օձէն աւելի գիտեն խորամանկել. եւ թէ ռամիկ ու գռեհիկ են՝ գիտեն չամաչել:

Եւ դուք մանաւանդ, Հայոց գաղթական ըն-

տանիք, որ քաղաքակրթութեան մօտ կապրիք, որ թերեւս մերթ կը յիշէք հին ատենի հարսներաց քօղն ու եօթնամեայ անխօս լռութիւն. եւ փեսաներու յոտին կացեալ գօտէպինդ բարեւն, որ պատրաստ կը կենայ սպասաւորելու համար թէ եւ ազնուական լինի. չգիտեմ ձեզ լինչպէս կը թուի Հայկական ընտանեաց այս կերպն. կը հաւնի՞ք թէ կարհամարհէք իբրեւ վայրենութիւն համարելով նոր դարուս ազատ աշխարհին առաջ:

Այնպէս համարեցէք, ես կը լռեմ. բայց դուք կը հաւատայք, եւ կը կարծէք, որ ազատ աշխարհին ազատութեան ճամարիտ զաւակներն էք: Դու ծանիր զքեզ, եւ ես գիտեմ քո այժմեան կեանք եւ կրթութիւն. դեռ խանձարուէն նոր ելար, ազատութիւն կը կանչես. դեռ գայթ ի գայթ գեանի վերայ ուղիղ քալել չը գիտես՝ ազատութեան չընունին վերայ ելեր կը ճօճաս, չունելով ձեռքդ դաստիարակութեան այն ձողն ու կշիռ. որով կարենաս անկասկած խաղալ ազատութեան բարակ լարին վերայ:

Ուշ կը դնէք, Հայոց ազատասէր ընտանիք, ձեզ քանի մի խրատ տամ ու կնքեմ այս ճառը: Չեմ խօսիր ձեզ, որ հին թանձր քօղ ձգեցէք նոր հարսին գլխուն վերայ, որ նա կորանայ ու չլըրնայ ազատութեան լոյս տեսնալ, եւ կամ ընտանեկան կեանքին մէջ կարկել խօսուեն մարդոյ լեզուն, որ նա կամաւ համր լինի: Չեմ ասեր որ փեսայն եւս գօտէբարեւ ծառայէ ստորակարգ սպասաւորի մի պէս:

Այլ այս միայն կասեմ քեզ, որ ծայրայեղ ազա-

տութեան չուանէն վար իջնաս, դու ինքնին գիտես թէ վստահ չես տակաւին համարձակ խաղալու. դու տեսար եւ կը տեսնաս թէ քանի քանի ընտանիքները այդ հրապուրիչ չուանէն վար ինկան ու ջախջախուեցան. որոց կորստական փորձը թող քեզ խրատ լինին:

Այլ գիտեմ, ու քաջ համոզուած եմ, դու միանգամ այդ չուանին վերայ ելար. աշխարհի խրատ եւ Աւետարան կարող չեն զքեզ վար իջուցանել. դու այդ ազատութեան խաղ պիտի շարունակես առանց դորա վտանգէն խուսափելու, եւ կասես, թող տուէք զիս ազատ, ազատաբար խաղամ եւ խաղալով սորվիմ:

Առաքինութեան ասպարէզ ելած չես, որ թոյլատրէի եւ ներէի քեզ այդ, ոչ ոք կը հաւատայ թէ այդ օրինակ միջոցը զքեզ ազատութեան մէջ կը կրթէ. թերեւս ասել կուզես, թողէք, որ մեծամեծ վլասներով եւ զոհերով խրատուիմ:

Աւաղ, դեռ բաւական չեմ համարիր թէ անցեւոյն եւ թէ ներկային մէջ Հայոց ընտանեկան զոհերը. աւելի ապահով, բարի, եւ բնական չէ՞, որ նախ բարւոք դաստիարակութեամբ կրթուիս. ազատութեան դժուարին արուեստին եւ իւր ամէն պայմաններուն մէջ քաջավարժ լինիս. եւ ապա վստահապէս ելնես այդ ազատութեան չուանին վերայ. յայնժամ ցոյց տաս աշխարհին առաջ թէ՛ Հայոց ընտանիքն եւս գիտէ պարկեշտութեամբ ազատութեան խաղ խաղալ առանց կործանելու:

Փ.

ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՊԱՐՏԻՔ

ԵՒ

ԻՐԱՌՈՒՆՔ ԱՌՆ ԵՒ ԿՆՈՋ

ԻԵՋԵՐՍՅ կարգադիր Արարիչը՝ բնութեան անյեղի օրէնքով ինչպէս աշխարհիս ամէն բան կը ուղղուէ ու չափով կարգադրեր ու հաստատեր է. նոյնպէս առն եւ կնոջ պարտիք եւ իրաւունք բաժներ է այն օրէն՝ երբ մարդն աշխարհիս վերայ ծնաւ: Ոչ ոք կարող է Արարչին կարգադրութիւն շրջել եւ փոխել:

Նորա իմաստութիւնն է, որ զկին՝ կին ստեղծեր է, եւ տուեր է նմա ի բնութենէ ծնողական բուռն սէր, մեծագործ սիրտ, դիւրաշարժ զգացումն. որպէս զի զաւակ ծնանի, մայր լինի, մայրական սիրով ու կաթով սնուցանէ զայն: Եթէ չը լինէր կնոջ սրտին մէջ այս հօրազոյն սիրոյ զգացումն, նա վաղուց կը խուսափէր ամուսնական կեանքէն, յիշելով երկանց ցաւն ու վիշտ:

Նախախնամութեան ստեղծող հանձարը կինը լի սիրով եւ փափկութեամբ կազմեր է, խսկ այր մարդը հուժկու բազկով եւ ուժով. նա եւս հայր եւ ծընող է, սէր եւ ծնողական գործով ունի. միայն թէ կնոջ եւ մայրական սիրոյն հետը կարելի չէ համեմատել:

Ուստի այր եւ կին իրենց բնական յատկութեամբ եւ չափով միանգամայն Աստուծոյ եւ աշխարհիս ընդհանուր օրինաց համաձայն պարտք եւ իրաւունք ունին, եւ այս այն օրէն կ'սկսի երբ սուրբ ամուսնութիւնը զայր եւ զկին իրարու հետ կը կապէ կամաւոր եւ ազատ դաշնադրութեամբ:

Եւ ի՞նչ է այս փոխադարձական պարտք եւ իրաւունքը. որ ընդհանրապէս երկու իրաց մէջ կը կայանայ. այն է բարոյական եւ տնտեսական կենաց մէջ հաւասար արդարութեամբ: Բարոյական առաջին մեծ պարտիք առն եւ կնոջ՝ ամուսնական սէրն է. զոր ամուսնութեան իրաւունքով փոխադարձաբար կը պահանջեն իրարմէ. զի որչափ սիրէ այր՝ նոյնչափ խանդակաթ սէր կը պահանջէ իւր կնոջէն. միայն այս փոխադարձ հաւասար սէրն է, որ սիրոյ կենակից երկու ամուսինները ի միութեան կը պահէ, որոց վերայ նախորդ ճառին մէջ խօսեցանք բաւական. աստ միայն պէտք է ուրիշ մնացած մասերու վերայ խօսիմ, որ ամուսնական եւ ընտանեկան կեանքին վարչութիւնն է, եւ այս բարոյական վարչութեան պարտք եւ իրաւունքը սուրբ Պօղոս այս կերպով կը բաժանէ: Նա այր մարդը՝ գլուխ կանուանէ կնոջ, որով իրաւունք կուտայ, որ գլուխ տիրէ, վարէ, հրամայէ, եւայլն: Կնոջ

իրեւ պարտքը՝ հնազանդութիւն կորոչէ, բարձր եւ խորհրդաւոր օրինակ մի տալով. թէ ինչպէս եկեղեցին՝ Յիսուսին հնազանդ կը լինի. նոյնպէս եւ պէտք է, որ կանայք հնազանդ լինին իրենց հօրեկներուն:

Թող ոչ ոք այնպէս կարծէ, թէ իրաւախօս Առաքեալը ինքնին իրեւ հեղինակ եւ դատաւոր այնպէս կը վճռէ ամուսնացելոց պարտք եւ իրաւունքը:

Ո՛չ. Պօղոս, որ միշտ Բրիստոսի հոգւով կը խօսէր, այս վճռին դասը՝ հին դրախտի պատժական վճռէն կուսանի եւ կաւանդէ եկեղեցւոյն: Քանզի Տէր Աստուած երբ յանցապարտ նախակնոջ համար պատիժ անօրինեց. որ ցաւով ու տրտմութեամբ ծնի իւր զաւակները՝ յարեց նաեւ այս բանը, թէ «Առ այր դարձ քո լիցի եւ նա տիրեսցէ քեզ»: Չգիտեմ մարդ կարո՞ղ է իմաստասիրել, եւ այս բացորոշ խօսքէն հանել սոյն հետեւութիւնը. այսինքն եթէ մեր նախամայր կին առաջին մեղապարտ չը լինէր՝ անշուշտ իւր հաւասար ազատութեան իրաւունքը պահելով՝ Ադամայ տիրապետութեան տակ չէր ստրկանար:

Բայց Յիսուս եւ Աւետարանը կնոջ կորուսեալ իրաւունքը դարձեալ իրեն տուին. որոյ համար կը յայտարարէ նոյն Պօղոս թէ՝ «Այսուհետեւ չիք խտիր, ոչ արուի եւ ոչ իղի. զի ամենեքեան դուք մի էք ի Բրիստոս Յիսուս»: Որով ցոյց կուտայ թէ ամէն Բրիստոնեայ հաւատացելոց պարտք եւ իրաւունքը միեւնոյն է, հաւասար է Աւետարանի ազատ կրօնին առաջ: Պօղոսին այս բանը, որչափ որ

կինը իւր հին ստրկութենէն կը հանէ. այլ չի ջընջեր նորա հնազանդութեան պարտքը, որ բնական եւ բարոյական է:

Իսկ Եւրոպայի քաղաքակրթութիւնը, որ դարձեալ Քրիստոնէութեան շնորհիւ յարգեց այս ազատութեան սկզբունքը՝ անդի քան զչափն բարձրացոյց կնոջ արժանաւորութիւնը, ճանչցաւ նորա պատիւն եւ իրաւունքը, այն ինչ արեւելեան ազգաց մէջ դեռ չատ մասամբ ստրկացած է խեղճ կնոջ վիճակը իւր ամէն իրաւունքներով:

Խօսինք այժմ. Առաքեալը երբ կնոջ համար հընազանդութիւն կը պատուիրէ, արդեօք այնպէս է. ինչպէս ժողովուրդը՝ իշխանին, զինուոր՝ զօրապետին, ստրուկ ծառայն՝ իւր տիրոջ: Ո՛չ, այդպէս չէ, կին ոչ հպատակ է, ոչ զինուոր է եւ ոչ ըստրուկ ծառայ: Կին իւր ամուսնուոյն ազատ ընկեր ու հաւասար լծակիցն է ամենայն իրաւամբ: Ուստի կին ազախին չէ. այլ տան տիկին եւ թագուհի. թէպէտ եւ այր մարդ թագաւոր լինի, իշխան լինի, տէր եւ գլուխ լինի, բնաւ իրաւունք չունի եւ կարող չէ այնպէս իշխել, ինչպէս կիշխեն աշխարհիս այլ եւ այլ տիրող գլուխները իշխանական գաւազանով, վասն զի ընտանեկան կեանքին ու վարչութեան մէջ իշխանական սուր, ոստիկանութիւնը եւ գաւազան չկայ. այլ միայն սէր, խնամք եւ միութիւն: Եւ ինչպէս կարելի է, որ այր մարդ բռնակալ լինի կնոջ վերայ, չարաչար ճնշէ ու նուաճէ իւր կեանքն եւ ընկերը, երբ տիրապէս ճանչնայ թէ կինը բարոյապէս իւր մարմին, իւր սիրտ եւ ոգին է, եւ ամուսնական կապակցութիւնը՝ մի թիւ

է, Երկու չէ. եւ միթէ հնար է, իրաւունք է, որ մարդը ինքզինք եւ իւր իսկ անձին ազատութիւնը իբրեւ օտարի՝ բռնակալէ, մինչեւ իսկ հարուածէ, չարչարէ եւ խեղդէ, կարծելով թէ իրաւունք ունի. որովհետեւ ինքն զօրաւոր եւ ուժաւոր է թէ բազկով թէ բանիւ. եւ միանգամայն աշխարհիս ատեանը իւր ձեռքն է. եթէ կին իւր զրկանաց համար բողբէ. ո՞վ է իւր իրաւունքը լսող եւ դատաստան տեսնող, դարձեալ ինքն դատաւոր ու վճռատուն: Հոն չէ արդար Յիսուս, որ անտէր կնոջ դատը պաշտպանէ եւ յանդիմանէ փարիսեցւոց անիրաւութիւնը, որ կեղծաւորեցան իբրեւ օրինաւա՛հ, մեղաւոր կին մի նորա ատեան հանել ուր տեսող Դատաւորին առաջը՝ իրենք կնոջմէն աւելի յանցաւոր ու մեղաւոր էին:

Սուրբ Պօղոս այր եւ կնոջ դատաստանին մէջ անիրաւ դատաւոր չէ. երբ մի կողմէն կնոջ կը պատուիրէ, որ նա հպատակ ու հնազանդ լինի. միւս կողմէն եւս խրատելով կը յորդորէ. «Արք, սիրեցէք զկանայս ձեր, որպէս եւ Քրիստոս սիրեաց զեկեղեցի եւ զանձն իւր մատնեաց վասն նորա»: Որով կուսուցանէ բարձրախօս Առաքեալը. այր մարդիկ Յիսուսի սիրոյն եւ անձնանուիրութեան հետեւելով՝ նորա չափ առաքինանան. ընտանեաց սիրոյն եւ ազատութեան համար մինչեւ ի մահ անձնանուէր լինին:

Առանց խորհուրդի չէ երբ անձնուիրութեան այս մեծ պարտիքը՝ այր մարդոյն բաժին կը հանէ Առաքեալը. թերեւս այսպէս կը դատի նա. որ աշխարհիս իշխանական իրաւունք, սուր, կռուոյ

ասպարէզը՝ այր մարդոց ձեռքն է, ու փառաց մըր-
ցանակը՝ նոքա միայն կընդունին. պարտաւոր են
ընտանեաց համար մեռնիլ ինչպէս կը մեռնին հայ-
րենեաց համար. ու բարոյական հայրենիքն՝ ընտա-
նիքն է: Այրեր միայն չեն մեռնիր. կիներն ալ կը
մեռնին, երբ հաւատ եւ կրօնի համար. միթէ չմե-
ռան ու գերի չվարեցան Ե. դարու Հայոց առա-
քինի կանայք. որոց առաքինութեան հանդէս պատ-
մադրելով կը հռչակէ Սուրբ Եղիշէ Հայրն, եւ Ե-
կեղեցին չատ կին նահատակներն ունի:

Ուրեմն պէտք չէ բողբոլիլն տկար համարել
գլին, կարծելով՝ թէ նա մի հողակերտ եւ գիւ-
րաբեկ անօթ է. նա երբեմն հրացեալ երկաթ կը
դառնայ երբ Սուրբ կրօնին, ամուսնոյն եւ զաւա-
կաց սէր գինքն կը բոցավառէ ու կը մղէ առ ա-
մենայն վտանգ:

Ամուսնական միութեան մէջ այր եւ կինը՝ մի
մարմին է. այլ կինը գլուխ չէ. կը հաւանինք հո-
գեխօս Առաքելոյն, թէ կնոջ գլուխ այրն է. սա-
կայն ո՞վ կարող է մտաբերել թէ ուրեմն կինը նորա
ոտքն է, պատուանդան է եւայլն: Ո՛չ, կին այր
մարդոյն նուաստագոյն մասն չէ. այլ նորա կողի
բուն միջակէտէն է. նորա սրտին հոգւոյն մօտ.
յորմէ Արարչապետին իմաստութիւնը խորհրդով մի
ոսկր առաւ եւ ամուսնական մարմինը լրացուց:
Եթէ համարիմք, դարձեալ այր մարդ իբր տէր
ամուսնական կեանքին մէջ, միթէ իրաւունք ունի
խստութեամբ իշխել, տիրապետութեամբ վարիլ,
կամ կարծել թէ կինը իւր ստացուածն է եւ կամ
արծաթաքին ծառայ: Եթէ զօրութիւն ունի, բուն

են իւր բազուկները. նա միթէ իրաւունք կըստա-
նայ ջարդել փշրել իւր կողին մի տկար ոսկրը. իւր
կեանք բառնալ ու չիմանալ: Եթէ կը համարի գինքն
իբրեւ հանճարեղ, իմաստուն, խոհական, քաղա-
քագէտ, աշխարհավար եւ այլն. իւր պարտիքն է
իբրեւ նախաթոռ բազմելով ընտանեկան գերդաս-
տանին գլուխն՝ կինն եւս իւր խորհրդակից առնե-
լով կառավարեն ի միասին ընտանեկան կեանքը:

Իսկ եթէ իրաւապէս կը ճանաչէ, որ կինը իւր
կենակից ամուսին է, մինչեւ ցմահ դաշնակից ըն-
կերն է. իւր աշխատութեան հաւասար լծակիցն է,
բախտին ու ապերջանիկութեան մէջ անբաժանելի
կարեկիցն է, իւր մահուան ու չիրմին վերայ լացող
ողբերգուն է, իւր թողուցած որբ զաւակներուն
խնամատար մայրն է. իւր գերեզմանն օրհնող եւ
յիշատակն անմահ պահող ջերմեռանդ այրին է.
ուրեմն պէտք է գիտնայ, երբ ամուսնասէր կինը
այս պարտիքները կատարէ, այլ եւս ի՞նչ պարտք
կը մնայ:

Երկու ամուսնացեալ փոխադարձական պար-
տիքները մինչեւ ի գերեզման տեւելով անդրեւս
կանցնին: Վերը պահանջեցինք այր մարդէն սէր եւ
անձնուիրութիւնը. միանգամայն գեկուցինք, որ
իւր ուժը եւ զօրութիւնը չը չափէ կնոջ տկարու-
թեան հետը. պէտք է իրաւապէս պահանջենք, որ
կինն եւս իւր չափով եւ ուժով անձնանուէր լինի ու
հաւատարմապէս հատուցանէ իւր փոխադարձ պար-
տիքները: Սէր՝ սիրոյն փոխան, խնամք՝ խնամոց
փոխան, սիրտ՝ սրտին փոխան, հաւատարմութիւն՝
հաւատարմութեան փոխան:

Թող այս, կնոջ համար մի առանձին պատուէր եւս կայ, որ է Առաքելոյն պատուիրած կատարեալ հնազանդութիւն դէպ ամուսին իւր: Վասն զի երբ այր մարդուն իրաւունք չը տուինք որ նա բուռն գաւազանով իշխէ կնոջ վրայ, նոյնպէս իրաւունք չենք տար կնոջ, եւ ոչ մի օրէնք այդ իրաւունք կարող են տալ, որ կինը անհնազանդ լինի:

Այո՛, կնոջ պարտիքն է կատարեալ հնազանդութիւն առանց բնաւ ստրկանալոյ. չէ թէ այն պատճառաւ որ նա ընտանեկան կեանքին մէջ անոյժ եւ անզէն թողուած է, այլ առաւել բնութեան եւ խղճի օրէնքը զայս կը պահանջեն ի կնոջէն:

Այս աշխարհիս վերայ ուժովներ կը տիրեն թէ բարոյապէս եւ թէ ֆիզիքապէս, եւ տկարները բռնականաբար կը խոնարհին: Նոյն կը տեսնամք նա եւ ընտանեկան կեանքին մէջ. յորում կինը ստիպուած է հպատակիլ եւ խոնարհիլ: Վասն զի ինքն չէ թէ ուժին կողմանէ միայն տկար է, եւ զինակիր բազում չունի. հապա մտաւորական զօրութիւնն եւս անհաւասար է եւ նոյն մասին մէջ եւս կերեւի յայտնի իւր տկարութիւնն:

Սորա համար այր մարդիկ կը դատեն զինքն իբրեւ կարճամիտ, անխորհուրդ եւ մանաւանդ անհոգ եւ անհեռատես: Միայն բացառութիւն համարել պէտք է այն մեծ դիւցազնուհի կիները, որք թէ հին պատմութեան եւ թէ նոր քաղաքակրթեալ աշխարհին մէջ հանճարով ու քաջագործութեամբ փայլեր են եւ այսօր նոր 'ի նորոյ կը փայլին Եւրոպիոյ այլ եւ այլ ազգաց մէջ իբրեւ դաս-

տիարակ, իբրեւ մատենագիր եւ իբրեւ ժրագլուխ եւ տնտեսող կին:

Ոչ ոք կը տարակուսի թէ կինն եւ այր մարդուն պէս բանաւոր ու մտաւոր է: Եթէ մշակուի նորա միտքը՝ նա կարող է հաւասար յառաջադիմել. բայց նկատել արժան է, որ կինը իւր տկար ոտքով մինչեւ մի փոքրիկ բլուրի գլուխ հազիւ կարող է բարձրանալ. կին կարող չէ նեւտոն եւ Հերշել լինել երկնից աստեղատունք դիտելու համար: Գիտութիւնը տաժանելի աշխատութեան վաստակ է. արդէն երկանց վշտով չարչարեալ կինն յանձն կառնուի այդ գիտութեան ցաւոց երկունքն եւս կրել. եւ միթէ իրաւունք է. որ մայր մոռնա, կաթն մանկան, սէր ու գգուանք զաւակաց եւ պարապի բարձրագոյն գիտութեան: Բաւ եւ շատ է նորա համար դաստիարակութիւն, ընտանեկան կրթութիւն եւ տնտեսութիւն առանին կառավարութեան:

Այլ ճանչնալով մեր աշխարհ, մեր ժողովուրդ եւ մեր կեանքը՝ հարկ է, խոստովանիմք, որ այր մարդիկ եւս պակաս կարճամիտ չեն կնոջէն. եւ նոցա այս կարճամտութիւն պիտի տեսէ, քանի որ մայրեր կարճամիտ են. եւ ո՞վ չի գիտեր, թէ կարճամիտէն՝ կարճամիտ կը ծնանի: Լուսաւոր եւ քաղաքակիրթ աշխարհը սորա դարման միայն այս գտաւ. որ նախ մայրերու կարճամտութիւն կրթէ ու բժշկէ դաստիարակութեամբ. որպէս զի նոքա կատարեալ եւ առողջամիտ զաւակ ծնանին:

Երանի՛ թէ երկու կարճամիտ ամուսինները իրարու չպատահէին. որով ընտանեկան կեանքը կը

դառնանայ իսպառ : Եթէ միայն կին կարճամիտ լինի եւ այր մարդ բանգէտ եւ խոհեմ, իւր վերայ կը մնայ բարոյական մեծ պարտիքը, որ ամենայն խնամով ու երկայնամիտ համբերութեամբ դարման տանի իւր կենակցին կարճամտութիւնը բժշկելու համար :

Իսկ եթէ այր մարդն է կարճամիտ, որ յոլով անգամ թէ կը պատահի. յայտ է յայնժամ այդ պարտքը իմաստուն եւ խոհեմ կնոջ բաժին կը մնայ. որ քաղցր հոգատարութեամբ դարմանէ իւր ամուսնոյն կարճամտութիւնը :

Բարի եւ ժրագլուխ կինը, միայն արժանաւոր ամուսնոյն համար իւր բարոյական պարտքերը չի կատարեր, այլ եւ նոյն իսկ անարժանին համար. որ չէ թէ միայն բնապէս կարճամիտ է, այլ եւ խստաբարոյ, դաժան եւ ստամբակ մարդ է. այսպիսով համար եւս իւր վայելուչ պարտիքները նա չի մոռնար. այլ 'ի գործ կը դնէ եւ կը ջանայ միշտ իւր ընկերին խստութիւնը ողորդելու. որպէս զի չխռովի, ամուսնական սէր, չը վրդովի տան խաղաղութիւն, եւ չը բամբասուի ընտանեկան պատին :

Հարկ չէ կրկնենք. ինքնին յայտնի է թէ սիրաչափական այս պարտիքները միայն կնոջ յատկացեալ չեն. զի մերթ եւս բարի այր մարդուն կը պատահի կին չար, կամակոր, լեզուանի ու անգգամ. յորմէ Սիրաք իմաստուն լաւ կը համարի խոյս տալ եւ անապատին մէջ անընկեր ապրիլ : Սակայն ճշմարիտ Գրիստոնէութեան սիրոյ եւ մարդասիրական օրէնքը պարտք կը դնէ ամուսնացողին վերայ,

որ իւր զընկերը ողորդելով շահի : Մանաւանդ երբ Աստուծոյ Առաքեալը կը խրատէ. որ հաւատացեալ ամուսին՝ իւր անհաւատ ամուսին չարձակէ. թէ այր լինին նոքա եւ թէ կին : Որչափ հնար է, պիտի ջանան նոքա միացեալ կեանքը չի բաժանել. անբաժան կենակցութեամբ ապրիլ եւ միշտ իրարու պակասութեանց համար ներողաբար վարուելով՝ զիրեար ողորդել ու շահել թէ ամուսնական սիրոյն եւ թէ ընտանեկան օգտին ու բարւոյն համար :

Բաւ կը համարիմ այսքան, թէ առն եւ թէ կնոջ բարոյական պարտուց եւ իրաւանց մասին համար. այժմ կը դառնամ փոքր 'ի շատէ գրել նիւթական եւ տնտեսական մասին վերայ. յորում մի եւ նոյն փոխադարձ պարտիքներով պէտք է վարուին երկու ամուսինք հաւատարիմ աշխատութեամբ :

Երբ կը տեսնամ հողագործի արտի մէջ, որ մի գոյգ ամուլակից եզները լծուելով գետին կը հերկեն, երբ կը տեսնամ, որ միակտուր լծնիայտ՝ եզներու վզի վերայ հաւասար դրուած է. որպէս զի հաւասար քալեն եւ հաւասար ուժով հարօրը քաշելով վարեն արտն. ճիշտ այս բնական օրինակէն՝ բարոյական օրինակ հանելով, կարի պատշաճ է ընտանեկան կեանքին մէջ թէ առն եւ թէ կնոջ աշխատութեան պայմանները որոշել ու չափել :

Ընտանեկան ագարակին մէջ երկու գլխաւոր աշխատաւորներ կան. որոց համար յծակից բառին նշանակութիւնը շատ յարմար ու ճիշտ է. որ ցոյց կու տայ առն եւ կնոջ հաւասար կեանք եւ ընթացքը :

Այր մարդ արտաքին վաստակաւորն է. եւ այս

է ի սկզբանէ անտի նորա աշխատութեան բաժին ու պարտիքը: Իսկ կին մարդը՝ տան տիկինն է. եւ նորա պարտիքն է արդար ու հաւատարիմ տնտեսութիւն: Այր՝ հաց ու հանդերձ կը բերէ, կինը կը մատակարարէ. այր՝ չահավաճառութեան խանութ կերթայ, կին առ տնին գործոց մէջ կզբաղի. այր՝ զանազան դժուար արհեստներու մէջ մարմնով ու մտքով միանգամայն չարաչար կը խոնջի, իսկ կնոջ մեծ ու առանձին արհեստն է տան կառավարութիւն, իմաստուն տնտեսութիւն, եւ մայրական դաստիարակութիւն:

Եթէ իրաւապէս դատելով խօսինք, աշխարհիւ ընդհանուր կեանքին մէջ այր մարդոց աշխատութեան բաժին չափ ընդարձակ, ծանր, դժուարին ու տաժանակիր է. մինչդեռ կնոջ բաժին անձուկ չէնքին տակը շրջափակուած՝ միայն առ տնին աշխատութիւնն է: Թող այս, այր մարդ քաղաքականութեան մէջ մեծամեծ ծանր հոգերով կզբաղի. աշխարհ կը կառավարէ, ղէնք կառնու, պատերազմի դաշտ կերթայ, արիւն կը թափի, հայրենիքը կը պաշտպանէ եւայլն: Մերթ եւս կըստիպուի գողութեան ոճիր գործել թէ ընտանեաց սիրոյն եւ թէ զաւակաց կարօտութեան համար՝ որով քաղաքային օրէնքը զինքն առանձին կը դատապարտէ բանտարկութեան պատիժ կրել, որ գողութեան հացն իւր ընտանեաց հետն ի միասին կերաւ: Թողում, չեմ յիշեր այնչափ զարմանալի գիւտեր, մեծաջան արուեստները. որք միայն այր մարդոցն հանճարին եւ ձեռքին հրաշալիքներն են:

Արդ իբրեւ մի կողմ այսքան կը ծանրանայ այր

մարդուն չարաչար աշխատութեան զբաղանքն եւ հաւասար պարտուց կռոյն նժարը կը վայրահակի. որով ամուսնական ընկերութեան մէջ՝ միոյն իրաւունքը առաւել բազմապատկելով՝ կընկճէ զկին պարտուց բեռան տակը: Բայց տեսնանք, միթէ ապիկար կնոջ վաստակն ու պարտիքները թեթեւ են:

Մեք գիտենք, Մովսէս եւ հաւատքը կը պատմեն թէ վշտահար կինը՝ Դրախտի օրհնութեան հետը՝ մի անէծք եւս ժառանգեց. այսինքն ամուսնական սիրոյ քաղցրութեան հետը՝ ճաշակել նաեւ դառն երկունք ցաւոց. որով նա դատապարտեալ է իւր ծննդաբերութեան մէջ ցաւ կրել ու զաւակ ընծայել աշխարհի ընկերութեան համար:

Չգիտեմ, ուղիղ դատաստանէն կը վրիպեմ եթէ ասեմ ու վճռեմ կնոջ համար, թէ իւր այս անփախուստ ցաւոց պարտիքը՝ այր մարդուն բովանդակ աշխատութեան դէմ հաւասար եւ շատ է: Չեմ յիշեր նաեւ, որ մերթ եւս ցաւոց ու վշտաց մայր խեղճ կինը՝ իւր ծննդական բուռն ցաւոց մէջ կը մեռնի. կամ անմայր կը թողու իւր թշուառ աղէկն ի խանձարուրս կամ հետ իւր ի գերեզման կը տանի:

Ո՞ր թողունք ապա կնոջ երկայնամիտ հոգատարութիւն իւր զաւակաց համար. որ ծնած օրէն սկսեալ մինչեւ պատանեկութեան հասակը, նա սրտով եւ կեանքով կը մաշի. այն ինչ հայրը՝ տղուն լացէն ձանձրոյթ կզգայ, կը զայրանայ եւ փոխանակ փայփայելու՝ օրօրօցի քովէն փախուստ կուտայ:

Այո՛, խոստովանիլ պէտք է, թէ ծնողական սրտին ու գործիւնի մէջ՝ կին կ'առաւելու քան զայր

միշտ պատրաստ լինելով՝ անտրտուն իրեն զաւակաց ցաւն ու կարիքը. մանաւանդ երբ ճշմարիտ ու հոգացող մայր է եւ լիովին կը ճանչնայ իւր մայրական պարտիքները:

Բայց իրաւունք կը պահանջէ, որ սա եւս խոստովանիմք. զի երբ կնոջ երկայնմտութիւն առ տնին անձկութեան մէջ կամփոփի. այր մարդուն մտածութիւնը՝ խիստ կընդարձակի արտաքին զբաղանաց չարաչար հոգերով, յորս այնպէս կը տեսնուի փորձիւ, որ կինն անհոգ է եւ այս անհոգութեան համար չարաչար կը դատեն զինքն: Սակայն ես խօսիմ, դու դատաստան արա, ուշիմ ընթերցող. կնոջ անհոգութիւնն ի ընութենէ՞ է, թէ այր մարդիկ թողեր են, որ կինը անհոգ լինի ու չմտածէ, թէ ընտանեկան սրահէն դուրս ի՞նչ կայ աշխարհիս մէջ եւ ի՞նչ կը գործեն այր մարդիկ:

Ես այնպէս կը կարծեմ, որ կնոջ անհոգութեան պատճառը՝ մեծ մասամբ այր մարդիկ եղած են, որ կամ այրական, ինքնահաւան հպարտութեամբ կնոջ կարեւորութիւն չտալով՝ նա սովորեր է անհոգ մնալ. կամ մեծամտութեամբ սարկութիւն եւ նրուաստութիւն կը համարին կնոջ խորհուրդ տալ, կամ առնուլ. եւ կամ օրուան ձախորդ անցքեր պատմել եւ ցոյց տալ իւր վիճակի կացութիւնը: Թող այս, շատ անգամ սնապարծ լինելով՝ կնոջ անհոգութիւնը աւելի ընդարձակեր են:

Ուստի կինը իւր անհոգ վիճակէն հանելով՝ ընտանեկան հոգածութեան մէջ կըթելու համար, այր մարդիկ պէտք է զայն արժանի համարին իրենց խորհրդակցութեան, ամօթ եւ նուաստու-

թիւն չհամարին իրաց վիճակը ստուգութեամբ խօսիլ ու խոստովանիլ:

Եթէ այր մարդոց իրաւունքն է ընտանեկան ու առ տնին գործոց վերայ խեղամուտ լինել. միթէ կնոջ իրաւունք չէ՞ արտաքին իրաց վերայ տեղեկութիւն ստանալ ու գիտնալ թէ այր մարդիկ ի՞նչ կը գործեն աշխարհիս կառավարութեան ու շահավաճառութեան մէջ:

Ստոյգ է որ առն եւ կնոջ իւրաքանչիւրին աշխատութիւնները յատկացեալ են, զոր 'ի վեր անդր գրեցինք. այլ համակամ խորհրդակցութեան մէջ երկուքն եւս պարտական են իրենց հաշիւները տալ. մին՝ վաստակին համար եւ միւսն՝ տնտեսութեան: Առանց այս հաշուոյն երկու ամուսնեաց պարտուց եւ իրաւանց կշիռը կը չփոթի. շատ անգամ երկու կողմի պարտազանցութիւնք կը ծածկուին. այնուհետեւ այր եւ կին կը ջանան միշտ կեղծելով զիրեար խաբել. միշտ ներքին վիճակը իրարմէ պահել եւ առերեւոյթն միայն ցոյց տալ: Այլ մինչեւ յէրբ, կարօտութեան դժբաղդ օր կը հասնի, նոքա կատիպուին խօսիլ. մին կը խոստովանի, թէ շահավաճառութեան մէջ կորսնցուցի, քանձարանիս մէջ դրամ չի մնաց. եւ միւսն՝ թէ տաշտին մէջ հաց չիկայ. մառանը պարպուած է. սնտուկիս միջի թանկագին օժիտներս վաղուց ծախած եմ, իմ այլ եւ այլ պէտքերս հոգալու համար:

Ուրեմն պարտազանց է այր, որ իւր կեանքի ու գործոց վիճակը թագուցանելով՝ չի թողուր, որ իւր կենակիցն՝ իւր հետ հաւասար ընտանեկան կեանքին վերայ հոգածէ: Պարտազանց է կինը, որ

իւր ամուսնոյն հոգածութեան բաժանորդ չի լինիր :

Պարտազանց է այր որ հեղձ ու պղերգ է իւր բաժին աշխատութեան մէջ . որ կը մոռնայ ընտանեաց հացն , կամ կը դեգերի գինարբուաց հետը կամ իւր հացն անառակ կեանքով կը վատնէ ու կը զրկէ ընտանիքը :

Պարտազանց է կին , որ աշխատող ու ժրագլուխ չէ . որ իւր էրկան դառն քրտինքով վատըկած հացն ուղղութեամբ ու խնայութեամբ չի տնտեսեր . այլ կամ նենգութեամբ խորելով եւ կամ գեղխութեամբ չռայլելով՝ յուժպէտս կը վատնէ հացի առատութիւնը , երբէք չմտաբերելով թէ իւր ամուսինը քանի՞ տաժանութեամբ այդ հացն վաստկած է . զօրհանապաղ ծովու եւ ցամաքի վերայ տքնելով տառապելով : Ես չեմ յիշեր , թէ ի՞նչպէս նոքա երբեմն կստիպուին ընտանեկան պիտոյից համար անպատիւ միջոցները ի գործ դնել . չահալձառական գործոց մէջ խարդախութիւն խառնել . եւ ընտանիքը թշուառութենէն ազատելու համար՝ ուրիշ ընտանիքը թշուառացնել եւն : Որք մերթ եւս կամ յուսահատ անձկութեան մէջ եւ կամ անձնական պատուոյ բռնն զգացմամբ՝ անձնասպան կը լինին , լաւ կը համարին մահուամբ խփել իրենց աչքը քան տեսնալ ընտանեաց ողորմելի կեանքն ու թշուառութիւնն :

Պարտազանց է այր որ խալառ կը մոռնայ ծնողական գութն , տուն եւ ընտանիքը , մեռցնելով իւր խղճն ու պատիւ . ի բաց կը թողու կենակից ամուսինը եւ ընտանեկան պարկեշտ կեանքը՝ կերթայ ու կապրի անառակ ընկերութեան հետը , կը

վատնէ իւր ամէն ինչքը կեանք , պատիւ ու հարստութիւնը . վերջապէս վատթարութենէ ի վատթարութիւն երթալով՝ նա օր մի կը մեռնի օտար փողոցներու անկիւնը առանց ընտանեկան սգոյ , ու չարժանանար փառաւոր թաղման ու հայրենի գերեզմանին :

Բիւր անիծից արժանի է այնպիսին , որ կուրանայ ընտանիքը . զոր Պողոսը՝ հաւատուրաց ամբարիշտ կը կոչէ : Այս , այնպիսին հանապաղ նզովք կընդունի ընտանեկան տաճարէն , որ կարճի այնպիսւոյն կեանքը , նա շուտ բարձուի աշխարհէս , որ նախատինք է ոչ միայն ընտանեաց , այլ եւ մարդկային ընկերութեան :

Տակաւին շատ ու բազմադիմի են ամուսնական կեանքին մէջ առն եւ կնոջ իրաւունք , պարտք եւ պարտազանցութիւնք . այլ մեք այսչափ միայն յիշատակելով շատ կը համարիմք եւ կը թողումք , որ պակաս մնացելոց վերայ՝ կենակից ամուսինը ինքնին իմաստասիրեն . ճանչնան ու գիտնան իրենց պարտիքները ու խորչին ամենայն պարտազանցութենէ :

ժ Ս.

ՄԱՅՐ ԵՒ ԴԱՅԵԱԿ

ԱՆԿԻԿ ԳԵՈՒԾԻՆ ԵՐՐ ԿՐ ԾՆԻ յԱՇ-
խարհ կուգայ, ո՛վ է նորա կաթնտու
սնուցիչ. ծնող մայրն է միայն, որ եր-
կունք կրեց ու զայն ծնաւ։ Մայրական
այս պարտիքը այնչափ պարզ ու բնա-
կան է ծնողական սրտին ու գործովն.
որոյ համար ոչ վարժապետ պէտք է,
ոչ դաս. բնութիւնը իւր բուռն սիրով
կուսուցանէ զայն։ Մայրենի արգան-
դէն ՚ի լոյս ելած տղեկը՝ առաջին ան-
գամ աչեր բանալով իւր մայր կը տես-
նայ. նա դեռ անլեզու, անբարբառ
մանուկ է. կարող չէ իւր կարօտու-
թեան փափազը բացատրել։ Իւր կարկամ լեզուն
լացն է միայն, այդ անորոշ ձայնով նա ամէն բան
կը խնդրէ. կաթ, գգուանք ու խնամք։ Կաթը՝ իւր
կեանքն է, գգուանք՝ խնամք՝ մայրական պարտա-
ւորութիւնն է. զորս մանկիկը միայն իւր ծնողէն
կը խնդրէ, եւ ուրիշ ոչ ոք չի ճանչնար, մանուկ
անգոր իւր իրաւունքը լալով կը փաստաբանէ բան-
տարկուած խանձարուրին մէջ։

Եւ երբ փոքր առ փոքր կաճի ու կը զարգանայ

մանուկն իւր նախաբարբառ ձայն՝ մայր անունը կը
թոթովէ։ Անշուշտ այս անուան ընտելութեան
մայրն է. ինչպէս նաեւ հայր անուան։ Ո՛վ, որ-
չափ սքանչելի է բնութեան այս դպրոցը. որ գրգ-
ուտէր մօր անուշակ գրկարանն է. մանուկը իւր
քերականին առաջին դասը՝ այդ կենդանի բնու-
թեան դպրոցէն կը սկսի։

Ուստի ամուսնացող կին երբ զաւակ կը ծնի եւ
մայր անունը կըստանայ. ինչպէս նա եւ իւր այր՝
հայր անունը, այդ ինքնին յայտնի է բնութեան
եւ աշխարհի օրինաց առաջ. թէ ինքն եւ իւր ա-
մուսին են միայն իրենց զաւակաց ստացիչ եւ տէր։
Այս բնական իրաւունքէն անխուսափելի պարտիք
մի կը ծնի ծնողաց համար եւ նոցա նուիրական
պարտիքն է պահել, սնուցանել մանուկը կաթով,
կերակուրով ու հանդերձով։

Այլ աստանօր միայն առանձին մայրական պար-
տուց վերայ պիտի խօսիմ, եւ կը թողում հայրա-
կան պարտուց մասն, որ սորա հետը կցորդութիւն
չունին։

Մօր ու մանկան մէջ կամ ծնողին ու ծնելոյն
մէջ այն օրէն պարտք եւ իրաւունք կըսկսի երբ
մայրն կը ծնի, մանուկն ՚ի լոյս կուգայ։ Այո՛, այն
օրէն պարտք եւ իրաւունքը մանկան հետը ՚ի մի-
ասին կը ծնին. մանկան անդրժեւի իրաւունքն է՝
կաթ խնդրել. եւ մօր բնական պարտիքն է՝ կաթ
տալ։ Վասն զի մեծագութ Արարչապետը միայն
այդ պարտուց համար ամէն ծնող մօր կուրծքէն
երկու ստինքները կախեր է. եւ քանի՞ մեծ է նա-
խախնամողին հոգը. որ զկաթն մանկան հետ կըս-

տեղծէ եւ այն պահուն կըսկսին մօր ստինքներուն երկու աղբերակները բղխել, կաթնածարաւ մանուկը իւր բերանը կաթի աղբերակներու դէմ կը բանայ:

Ուստի Աստուած եւ բնութեան անփոփոխ օրէնքը պարտաւոր կը կացուցանեն մայրը. որ իւր ծընած զաւակ ինքն իւր իսկական կաթով սնուցանէ: Մայր մի կարող չէ այս պարտիքը եղծել. զոր թէ բնութեան օրէնք եւ թէ բնական սէր՝ անեղծ գըծեր են մօր սրտին եւ կուրծքին վերայ:

Մայր մի եթէ մոռնայ այս ծնողական պարտիքը, եթէ եղծէ այս օրէնքը, այդպիսի մայր, անգործ, զրկիչ եւ պարտազանց է. թող թագուհի լինի, թող իշխանուհի, կամ քաղաքացի եւ շինական, աշխարհիս սր կարգէն կը լինի թող լինի, նա կարող չէ արդարանալ. երկնից նախախնամութեան դատաւորին առաջ Միթէ արժանի է մի կին մայր կոչուելու, երբ ստինքները լի են կաթով, նա մանուկն օտար կաթին եւ օտար գրկին յանձնէ. եւ կամաւ թողու, որ ցամքի որ կտրի բանատուր կաթն: Չգիտեմ, աշխարհիս մեծատանց տիկիներուն այդ մի ազնուականութեան շնորհ ու նշան է. որ մայրական այդ մեծ ու առաջին պարտիքը՝ նուաստութիւն կը համարին, որպէս թէ ամօթ լինէր այն իրենց տիկնութեան եւ կամ թէ այնպէս կը դատեն թէ մանկան կաթ տալը՝ աղախնական պաշտօն է. եւ այդ ծառայութիւնը դիեցիկ դայեկներու համար է միայն:

Մարդկային ընկերութեան ընտանեկան կենաց մէջ եթէ անօրինակ զեղծումն մի կայ՝ այս է. եթէ զրկանք մի կայ, այս է. որով մայրերը բուն իրենց

զաւակները կը հարստահարեն. եթէ բանաւոր մարդ՝ անբան անասնոց առաջ կը նուաստանայ ու կամաջէ՝ այս է: Վասն զի բնութեան իմաստուն Սրարիչ ինչպէս մարդոյն՝ նոյնպէս բոլոր կենդանեաց համար գութը՝ հաւասար բաշխեր է:

Թող տեսնան մայրերը, որ առիւծն անտառին մէջ իւր կորիւն կը դարմանէ. կոյն՝ իւր հորթիկ, մաքին՝ իւր գառնիկը, հաւ՝ իւր ճետերը, ճնճղուկ՝ իւր ձագերը. այլ եւս իրաւունք ունի՞ մայրն իւր կաթով չը սնուցանել իւր զաւակը, որ իւր հոգւոյ հատորիկն է. կամ թէ չը դարմանել այն հարազատ ծաղիկը, որ իւր ծոցէն բուսած է, իւր արմատին ծիլն է. ինչպէս ձեռք է այն մօր ձեռք, որ կը քանցէ այդ մատաղ ծիլն իւր բնաբոյս արմատէն եւ զայն օտար արմատին՝ հիւթով սնուցանել կուզէ:

Դիեցիկ մանուկը կը բողոքէ այս զրկանաց դէմ, միայն յայնժամ ներելի կը համարուի մօր համար, երբ ինքն տկար, անառողջ է եւ կամ կաթին աղբիւրները ցամքած են: Բայց այս պատճառներէն՝ չի կայ ուրիշ մի այլ զօրաւոր պատճառ. որ իրաւունք տայ ծնող մօր, իւր մանուկը ուրիշ մօր կաթով դիւելու. որոյ անունը դայեակ կը կոչուի, եւ ես ճիշտ կը հասկընամ այդ բառին նշանակութիւնը, որ է կաթ վաճառող կին:

Դայեակն եւս անշուշտ նորածին զաւկի ծնող է. ո՛հ, մի տառապեալ մայր է նա. որ անհնարին կարօտութենէն ստիպեալ իւր մանկիկն մի ուրիշ մօր կը յանձնէ նուազ վարձքով, կերթայ կը դեգերի մեծատանց տունները. որպէս զի իւր կաթն

աւելի զնով վաճառէ. որ իւր մանկան արդար իրաւունքն է : Ողորմելի որդեգորիկ կին պարտաւորեալ է իւր դայեկութեան վարձքէն՝ մի մասն վարձեալ կնոջ տալ. եւ մնացեալ մասովն՝ իւր ընտանեկան ապրուստ հոգալ : Զեզ կը թողում, Հայոյ ճշմարիտ մայրեր, դուք դատեցէք, այս երկու մայրերէն որն է աւելի յանցապարտ. կարօտագին դայեակ, որ առ չքաւորութեանն՝ իւր կաթը կը վաճառէ, թէ հարուստ տիկին, որ սնուցիչ կերակուրներէն լիանալով ու յափրանալով՝ թաթաղուն գեղուն լցուած ստիքները աղբիւրի պէս կաթ կը հոսեն, այլ անխղճաբար կը խցէ այդ կաթնաբուխ ակները : Բարեսիրտ տիկին երկու զրկանք ի միասին կը գործէ, զրկանք մի իւր բնածին մանկան, զրկանք մի եւս դայեկին մանկան՝ որոյ բաժին կաթն դրամով կը գնէ : Ո՛հ, աղքատիկ մօր կաթն՝ իւր խեղճ աղեկին կեանքն է, արդեօք տիկին մայր՝ իւր մանկան կեանքը փրկելու համար վշտագին դայեկամօր մանկան կեանքը չը զոհեր : Այո՛, այսպէս է աշխարհիս դատաստանը. երբ հզօրները զանգօրը կը ճմլեն, զարմանք չէ, որ տիրոջ եւ տիկնոջ մանուկը նոյնպէս խանձարուրէն սկսի յաղթահարել ու ճընչել ծառայածին դայեկամօր մանուկը :

Աւաղ, եւ անհ, որչափ անբնական, որչափ անգթական, եւ որչափ անարգ ու գժուարասար է դայեկին կեանքն ու վիճակը. որոյ մայրական սիրոյն եւ գործողոյն վերայ կը բռնանայ թշուառութիւնը. մինչեւ կը ստիպուի գժրախտ կինը թողուլ իւր արգանդին ծնունդն եւ երթալ անասնոց կա-

թի պէս վաճառել իւր կաթն. որով թերեւս կարենայ երկու կեանքը միանգամայն պահպանել, եւ մերթ եւս իւր ամուսնոյն կեանքը. որ կամ ծոյլ եւ անաշխատ կեանքի մէջ անպիտան է. եւ կամ ընտանեկան պարտիքները մոռացող մոլորամիտ մարդ է. որոյ աչքը կնոջ ձեռքն է եւ կը սպասէ նորա վաստակով ու հացով ապրիլ :

Թողումք այս պարագաները, որ տկար կնոջ համար շատ ծանր ու դառն են. աւելի դառնագոյն պարագայ մի կայ, որ ի ներքուստ կը տանջէ մանկամայր դահեկին սիրտն ու ողին : Ո՛հ, բնական ու մայրական սիրոյն գորովն է այն, որ հաճապազ կը մօրմօքէ կը կտրտէ ծնողական աղիքները, երբ կը տեսնայ օտար մանուկ իւր գիրկը, անդէն երեւակայութեան մէջ կը յիշէ զայն որ իւր մայրական կաթէն ու գրկէն զրկուած է : Նա կենդանի մայր է, քար չէ, այնչափ կը վշտակրի ու կը դառնանայ սրտին ցաւոց մէջ. որոյ անհնաւոր դառնութեան չափը՝ միայն մօր սիրտ կարող է զգալ ու չափիլ :

Ով որ մայր է թող հետաքրքիր լինելով առանձին քննէ, փորձէ դայեկամօր ցաւալիր սիրտը, թէ ի՞նչ են նորա տխուր մտածմունք, թէպէտ նա արտաքուստ ուրախութիւն կը կեղծէ, զուարթ կ'երեւի, գուրգուրալով կը փայլայէ զմանկիկ, տիկին կը հաւատայ թէ իրօք մայրական սիրով կը սիրէ, չը գիտէ թէ խեղճ դայեկին սիրտը արիւնով ու ցաւով լցուած է : Մայրութեան եւ որդեսիրութեան բուռն գորով միշտ կը յուզեն նորա սիրտը. եւ կը շարժեն նորա ոգին, որ իւր բնածնունդ

զաւկին ոգիէն կախուած է. ամէն վայրկենի մէջ կը յիշէ ու կը դառնանայ:

Այլ պատմեմ իբրեւ վիայ եւ ապացոյց ասացածիս, ինչ որ մի դիտող եւ բարեսիրտ տիկին պատմեց ու ես լսեցի:

Մի օր մանկամայր տիկին դայեկին սենեակ կը մտնէ այն պահուն՝ երբ նա տղուն կաթ կուտար. եւ կը տեսնայ որ դայեկին աչքերէն կաթ կաթ արտասուք կը հոսին մանկան երեսին վերայ: Կը հարցնէ տիկին, թէ ինչո՞ւ համար կուլաս եւ ի՞նչ է պատճառ: Դայեակը թէեւ առաջին անգամ ծածկել կուզէ սրտին ցաւը. բայց երբ կըստիպէ տիկին նա կը պարտաւորի խոստովանիլ:

Ինչպէ՞ս խօսիմ, տիկին, եւ ինչպէ՞ս բացատրեմ սրտիս դառնութիւնը՝ կը պատասխանէ դայեակը, անմայր մանկիկս յիշեցի եւ կուլամ. եւ միշտ կուլամ քեզմէ գաղտնի եւ առանձին. մի գուցէ տեսնաս եւ կարծես, որ ցաւակիր մօր սիրտը կը դառնացնէ կաթին քաղցրութիւնը. եւ կամ այս աղի արտասուաց կաթիլները. որ կայլակելով աչքէս կը թափին մինչեւ ի կուրծքս, եւ մանուկը կը ծծէ զայն կաթին հետը: Կողաչեմ, մի զայրանար տիկին, դայեկին կեանքը թշուառ է. ամէն ժամանակ երբ կը յիշեմ ու կը մտաբերեմ, թէ իմ վարձակալ դայեակը՝ զաւկիս կաթ կուտայ, թէ իւր զաւկին համար իմ զաւակս կը զրկէ. վասն զի մի քանի տարի յառաջ, մի սիրական զաւակս կաթնազուրկ մեռաւ: Դիտէ՛ք, տիկին, այն կիները. որոց մեր զաւակները յանձնելով՝ մեր տնէն տեղէն կը հեռանամք եւ կուգամք ձեր զաւակաց համար կաթնոտ

կը լինիմք. ան, այդ անկարեկիր կիները միթէ մօր պէս կը խնամեն մեր զաւակները: Ո՛չ, շատ անգամ կաթնակարօտ կը մեռնեն. երբեմն եւս ծանր քուն լինելով՝ խեղճ տղեկը կամ օրօրոցին մէջ լալով՝ եւ կամ անկողնոյ մէջ շնչարգել ընելով կը խեղդեն: Չեմ յիշեր, որ մերթ եւս իսպառ անհոգ լինելով առանց հսկողութեան կը թողուն մանկիկը՝ որով այլեւայլ վտանգներու կը պատահի:

Բայց իրաւունք չունիմ այսչափ մեղադրել այդ կարօտաւոր կիները. որոնք մեզ պէս թշուառ են: աղքատութեան ու չքաւորութեան աղաքաւ կը պարտաւորին երկու դիեցիկ երախաները միանգամայն սնուցանել. որպէս թէ երկուորեակ ծնած լինին:

Վշտամայր դայեկին խօսքեր եւ իւր արտասուքը շատ եւ կարի սրտառուչ են, որուն վերայ մարդ պէտք է կարեկցելով խորհրդածի. եւ առաւել պէտք է տիկին մայրերը զգան եւ խորհրդածեն. թէ քանի՞ դառն ու դժուարին է սնուցիչ դայեկին վիճակը. երբ նա հանապազ կ'աղէկիզի իւր զաւկին սիրով:

Երանի՛ թէ այդ բարեսիրտ տիկին հետաքրքիր լինելէն յետոյ, իւր մայրական սրտով ու գորովով դայեկին գորովը չափէր. գիտնար ու հաւատար թէ նա եւս իւր պէս մայր է, սիրտ ունի, աղիք ունի, որ կը գալարի միշտ յիշելով իւր հոգւոյ հատորիկ զաւակը. եւ մայրապէս կարեկցելով՝ դայեկին մանկիկն եւս բերել տալով՝ իւր զաւկին հետը սնուցանել տար. եւ յայնժամ ազնուամիտ տիկին՝ տիրապէս առաքինի մայր կը հանդիսանայր ընտանեկան կենաց մէջ:

Ես չգիտեմ, զթասիրտ տիկնայք կարող են մի անգամ փորձել. թէ երբ դայեկին համար այս մեծ չնորհ լինի, թի՛նչ ազդեցութիւն կ'ընէ նորա սրտին վերայ: Ինձ այնպէս կը թուի, որ դայեկին սիրտը յայնժամ մեծ երախտագիտութեամբ կը լեցուի, զուարթ եւ ուրախ ոգւով, ամենայն հաւատարմութեամբ խնամ պիտի տանի տիկնոջ զաւկին. չէ թէ միայն վարձուց համար, այլ առաւել իւր զաւկին սիրոյն համար. զգուշանալով որ երբէք տըրտունջի պատճառ չիտայ, մի գուցէ սորա համար իւր սիրական զաւակը աչքէն հեռացնեն:

Խնդիր է եւ այս, թէ երբ դայեկին սիրտը ուրախութեամբ կը զեղու, արդեօք այս բարոյական սրտահաճոյ վիճակ՝ ազդեցութիւն չընէր նորա կեանքին եւ առողջութեան վերայ եւ հետեւապէս կաթին շատութեան եւ զեղման: Սոյն կէտն եւս կը թողումք բժշկաց, թող նոքա վճռեն:

Գիտեմ, այս անսովոր կարեկցութեան դասը խիստ դժուարին կը թուի ազնուական տիկիններուն. որք թերեւս զրկանք համարին իրենց զաւակաց համար. կամ թէ այնպէս կարծեն, որ մի առողջ եւ առոյգ դայեակը կարող չէ երկու մանկիկը 'ի միասին սնուցանել:

Առ այս ես կը լռեմ, բնութիւնը թող պատասխան տայ. որ շատ անգամ մի մօր երկու զաւակներ կը ծնին. երկուքն եւս՝ մի մօր կաթով կապրին ու կը մեծնան. եւ միթէ՛ Նախախնամութիւնը չէ՞ նախատեսեր, որ երկուորեակ ծնածներուն կաթ բաւելու համար՝ երկու ստեանց աղբիւր բացեր է մօր սրտին վերայ եւ երկու կաթնաբուլիս պտուկ-

ները կախեր է նորա կուրծքէն:

Քաջայայտ է ինձ, որ այս դժուարալուր խորհրդածութիւնը՝ զառանցանք կը համարուին արդի ժամանակին եւ ընտանեկան փափկութեան առաջ. այլ մեր փափագ եւ սկզբունքն է, որ բնական օրէնք տիրէր, Աւետարանին զթութիւն թագաւորէր. երբ աշխարհիս վերայ այնպէս կը կարծուի, որ այր մարդոց գութը նուազ է. գոնէ տիկին մայրերը գթած լինէին ու ճանչնային իրենց մայրական պարտիքները: Ամէն մայր ու ծնողը իւր զաւակ սնուցանէր այն կաթով, եւ այն սիրով, զոր Նախախնամութիւնը մի միայն ծնողական անհրաժեշտ պարտիքը հաստատեր է: Պարտազանց է ամէն ծնող, եթէ այս պարտիքը խըճի մօռք չի կատարէ թող չի խոթուին Հայոց տիկնայք. մենք չենք ասեր, որ դայեկութիւնը մեր ընտանեկան կեանքէն իսպառ բարձուի, հարուստ, ազնուական ընտանեաց մայրերը կաթնտու լինին. այլ այս խօսիլ կուզեմք, երբ փափկասուն կեանքը մոռցնել կուտայ այդ պարտիքը, գոնէ դայեկաց վիճակը՝ արժանի համարին իրենց կարեկցութեան, որ կին է, աղքատ ու ցաւած, մայր մի է իրենց պէս:

Այլ որովհետեւ աղքատութիւնը բռնաւոր է, աշխարհիս ամէն չքաւոր ընտանիքները կը պարտաւորին նորա լծոյն տակը խոնարհիլ: Աղքատութիւնը ոչ միայն այր մարդիկը ի ծառայութիւն կը վարէ. այլ եւ կիներ ու մայրերը, որք յակամայից կը պարտաւորին թողուլ իրենց լծակից ամուսին եւ անուշիկ զաւակները, ու երթալ ազնուականաց դռները գեգերիլ. որպէս զի աղախին լինին, դայ-

եակ լինին, իրենց եւ ընտանեաց կարօտութիւնը լեցնելու համար:

Այսպէս երբ աղքատ ընտանիքները առ յոյժ կարօտութեան կը մոռնան իրենց երկանց զաւակները: Միւս կողմէն եւս նոր աշխարհի նոր ժամանակի փափկասուն տիկիները ճշմարիտ մայրութեան պարտիքները կը մոռնան. իրենց արգանդին ծնունդն սնուցանելու անդամ մեծ ձանձրոյթ կը զգան, որպէս թէ մայրական խնամատարութիւնը՝ նուազող եւ անպատիւ ծառայութիւն լինէր:

Երբ ընտանեկան մայրերը բուն ծնողական եւ բնական այդ պարտիքէն կը խորշին. այլ եւս ի՞նչ կը մնայ իրենց աշխատութիւն: Լո՛ւր որ պատմեմքեզ, նոքա գիտեն անաշխատ կեանք վարել եւ երբէք չը ձանձրանալ. որոց վերայ տիրեր է առհասարակ հեղգութիւն, մեղկութիւն, պարապ եւ ունայնախօս ընկերական կենակցութիւն. նոքա գիտեն անժամ այցելութիւններ մտածել, զբօսասիրութիւն հնարել. եկեղեցին երթալ, չէ թէ Աննայի ջերմեռանդութեամբ աղօթելու համար, այլ աւելի ցոյց տալ զիրենք. զիրեար տեսնալ եւ բամբասանաց նիւթեր ժողովել: Թողունք այս, միթէ այդպիսի մայրերը աշխատութիւն չե՞ն համարի իրենց համար, ժամանակի շուայլ գեղխութեան մէջ սիրտ եւ հոգի մաշել, որ առաւել չարաչար զբաղանք է. եւ որոց գերին եւ անձնատուր եղած են. այլ եւս ո՛ւր կը մնայ տիկնութեան եւ մայրութեան պարտիքները յիշել, տուն հոգալ, զաւակները բուն մայրական կաթ ջամբելով սնուցանել եւայլն:

Հապա ո՞վ դուք, Հայոց աղնուական տիկնայք, ես կը փափաքիմ, որ դուք ձեր բարեկեցիկ կեանքին մէջ՝ ձեր մայրական պարտիքները դարձեալ չի մոռնայք. երբ ձեր այրերէն ոմանք՝ ժողովուրդ կը հարստահարեն, դուք եւս աղքատ մայրերը չի հարստահարէք. նոցա զաւակին կաթը յափշտակելով: Դուք ձեր խիղճը մի խարէք ու ողորէք թէ կաթին գին կամ դայեկին վարձքը կը վճարէք. գիտցէք ստոյգ այդ վարձքը թէ բիւր անգամ աւելի վճարէք, կաթին փոխարէն չէ. եւ միթէ կը կարծէք, որ աղքատ մօր կաթն այնչափ աժա՞ն է. երբ դուք ձեր կաթն՝ նոյն իսկ ձեր զաւակին կը խնայէք:

Ես կը հաւատամ, որ մայրերը ի բնութենէ փափուկ սիրտ եւ խիղճ ունին. զգուշացէք որ զայն չի խեղդէք փափուկ կեանքի փուշերուն մէջ. զգուշացէք որ դայեկին զաւակը՝ կաթնասովէն մեռցընել չի տաք. եթէ երկիւղած ու ճշմարիտ մայրեր էք՝ պէտք է երկնչիք ու յիշէք, որ այդ աղքատ ու տառապեալ մօր տէր ու դատաւոր կայ. որ մի գուցէ նորա զաւակին զրկանաց արիւնը ձեզմէ խնդրէ եւ դուք յայնժամ պարտական ու պատասխանատու մնաք: Այլ ես կաղօթեմ, որ դուք ճշմարիտ մայրեր լինիք եւ ազատ մնաք այս դատաստանէն:

Ժ Բ .

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՁԱՒԱԿԱՅ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ կամ առանին դաստիարակական վարժողին մէջ ո՞յք են այն բնախօս եւ մեծ վարժապետները . որոց ի բնութենէ յանձնուած է իրենց զաւակաց կրթութեան հոգատարութիւնը :

Այդ՝ աշխարհ գիտէ . եւ բնութիւնը ինքնին կուսուցանէ , թէ ընտանեկան դպրոցին մէջ օտար մանկավարժ չի կայ . այլ միայն նոքա են հեղինակ ու դաստիարակը , որոց պատկառելի եւ քաղցր անունը՝ հայր եւ մայր կը

կոչուի :

Այո՛ , մանուկները մի ճշմարիտ եւ նախախնամող բարի հայր եւս երկնից մէջն ունին , որ զիրենք կը ստեղծէ եւ կը բերէ ի լոյս . երկնքէն անձրեւ եւ արեւ , երկրէն հաց եւ ջուր բաշխելով՝ կը պահպանէ եւ կը սնուցանէ մանուկներու կեանքը . նո-

քա կածին ու կը զարգանան , եւ մեք՝ կը զարմանամք տեսնելով , որ տհաս մանուկը՝ հասակաբարձ մարդ եղաւ :

Ուստի արդար չափով չափենք ու բաժնենք երկնից Հօր խնամք եւ ծնողաց պարտիքը : Արդ երբ շունչ եւ կեանքը՝ երկնից Հօրն է , սքանչելի պատկերն ու կերպարանքն՝ երկնից Հօր , արեւ , անձրեւ , հաց եւ ջուր՝ երկնից Հօր . հասակն եւ աճումն՝ երկնից Հօր . այլ եւս ի՞նչ կը մնայ երկրաւոր հօր եւ մօր բաժինն , եթէ ոչ միայն դաստիարակութիւն :

Եւ ի՞նչ է ծնողական դաստիարակութիւնը , ուրիշ ոչ ի՞նչ , այլ միայն կոյր ծնուած զաւակներուն աչքը դէպ ի բարին բանալ , սիրան ու ոգին առաքինութեամբ կրթել . որպէս զի աշխարհը տեսան , մարդոյն կեանքը տեսան , լոյս ու խաւարը որոջեն , բարին ու չարը ճանչնան . եւ մեծ քան զամէն՝ զԱստուած ճանչնան ու հաւատան , կրօն եւ ճշմարտութիւն ընդունին :

Եւ իրաւ է արդեօք որ մանուկներն առ հասարակ կոյր կը ծնին . ո՞չ ահա կը տեսնամք որ պայծառ աչեր ունին . կը տեսնան ու կը խաղան հրապարակներու մէջ : Եթէ մանուկներն ի ծնէ կուրին պէս աշխարհ կու գան , այլ եւս ի՞նչ մեղադրութիւն կայ իրենց ծնողաց . միթէ ծնողը կարող են Յիսուսին պէս ձեռք դնել եւ հրաշագործելով կոյրերը լուսաւորել :

Այդպէս է , հայրեր ու մայրերը հրաշագործ չեն , նոքա կարող չեն մարմնով կոյրերը բժշկել . այլ մեր խօսքը՝ մանուկներու մտաւոր կուրութեան

վերայ է, որոց բժշկութեան լոյսը՝ ծնողաց դաս-տիարակութեան ձեռքն է. եւ այդ ձեռքը՝ պարտաւոր է, որ անդուլ անդադար գործէ ընտանեկան կեանքին մէջ, եւ մշակէ նորա դարաստանին նորատունի ծաղիկները: Այդ ձեռաց պարտիքն է այս՝ որ խլէ մանուկներու սրտէն անպիտան եւ խոտան բարքը, սերմանէ ու տնկէ նոցա տեղը ճշմարիտ բարին եւ օգտակարը:

Մեք կը հաւատամք. եւ Դաւիթը կը վկայէ թէ Աստուած առանձին առանձին կը ստեղծէ մարդոց սիրտերը, եւ նոցա գլխոյն մէջ կը զետեղէ հանձարոյն ամանը: Բայց գիտենք նաեւ, որ այդ կենդանի ամանը ի սկզբան դատարկ է, երբ մարդը մանուկ է ու տղայ. եւ ո՞վ կը լեցնէ առաջին նուազ այդ անբաւ դատարկութիւնը, թէ բարի եւ թէ չար գաղափարաց նիւթերովը յայտ է թէ այդ պարապ ամանին մօտ ու մերձաւոր ձեռքը՝ միայն ծընողաց ձեռքն է. ինչ որ ուզեն՝ զայն կարող են լեցնել, եթէ բարի եւ եթէ չար:

Ահաւասիկ սկիզբն աստի է բարւոյն ու չարին. ապա թէ ոչ ուստի՞ կը յաւելուն բարի ու չար մարդիկը՝ մարդկային ընկերութեան մէջ: Միթէ դոցա սկզբնական աղբիւրը ընտանեկան կեանք չէ՞: Ես վկայ ունիմ ու կը բերեմ աստ Յիսուսի վճռական բանը. որ մարդոյն սիրտը՝ բարի եւ չար գանձուց աղբիւր կը համարի. «Մարդ բարի, ի բարի գանձուց սրտի իւրոյ բոլորէ զբարի, եւ մարդ չար՝ ի չարէն բոլորէ զչար»:

Ուստի մարդ ինքնին կարող է մակարբերել, թէ մարդ իւր մանկութենէն սկսեալ իւր սրտի գան-

ձարանին մէջ հետզհետէ կընդունի թէ բարին եւ թէ չար. եւ զոր ինչ ընդունած է նախապէս՝ զայն միայն կարտադրէ դուրս նմանապէս թէ բարին եւ թէ չարը:

Մանուկ՝ մինչդեռ մանուկ է, չգիտէ որոշել չարն ու բարին. ինչ որ իւր ծնողաց բերնէն լսէ, եւ ինչ որ նոցա կեանքի մէջ օրինակով տեսնայ՝ զայն միշտ բարի կը կարծէ. եւ միթէ ծնողք իրենց որդւոց համար չարակամ են, թէ եւ իրենք չար լինին: Առ այս կը խօսի Յիսուս իւր Աւետարանով. թէ «Դուք որ չարքդ էք, գիտէք պարգեւս բարիս տալ որդւոց ձերոց» եւ այլն:

Աւետարանին այս ակնարկութիւնը, որ երկնաւոր հօր եւ երկրաւոր ծնողաց բարիքները համեմատելով՝ ցոյց կուտայ թէ քանի՞ առաւել եւ գերադոյն է երկնաւոր Հօր տուած բարիքները, եւ միանգամայն եւս ցոյց կուտայ թէ երկրաւոր ծընողք՝ միայն բարեաց մատակարար կը լինին այս առօրեայ կենաց մէջ. անցաւոր բարիքները եւ եթ գիտեն պարգեւել իրենց որդւոց. զոր օրինակ հարստութիւն, գանձ, հայրենի ժառանգութիւն եւ աշխարհիս այլ եւ այլ նիւթական բարիքները:

Մեծապէս կը սխալին ծնողք, եթէ այնպէս հաւատան, որ այս նիւթական բարիքները, առանց հոգեկան ու բարի դաստիարակութեան՝ մնայուն ու ճշմարիտ բարիք են որդւոց համար: Ո՛չ, մեք փորձով կը տեսնամք աշխարհիս վերայ, որ հարուստ մեծատանց զաւակները, երբ առանց հիմնաւոր դաստիարակութեան հայրենի մեծագանձ փարթամութեան ժառանգորդ եղած են, եւ որոց

կեանք ու վարքը պատմութիւնը չատ օրինակներով կը հանէ մեր առաջ, զոր կարգաւորվ կը խելամտիմք, թէ այդպիսի անդաստիարակ ժառանգորդները հայրենի տան հին ճոխութիւններն իսպառ վատնելով՝ ի վերջոյ չքաւորեր են. ազնուական ծընելով՝ ստրուկ մեռեր են. եւ փոխանակ իրենց տոհմական անունը յարատեւ փառաց մէջ բարձր պահելու՝ զայն ջնջեր են անարգութեամբ, անյիշատակ եւ անանուն գնացեր են աշխարհէս:

Ուստի յետամնաց զաւակներու համար, ստոյգ, հիմնական ու յարատեւող բարիքը՝ միայն ուղիղ դաստիարակութիւնն է. առանց այս ճշմարիտ պայմանին՝ զաւակները ապագային մէջ միշտ ապերձանիկ կը մնան: Նոքա՝ ինչպէս կը խօսի իմաստունն, ծնողական փութալ արմատէն բուսած փուռ շառաւիղներ են: Որք թէպէտ առ ժամանակ մի անպըտուղ ծաղիկներով կը ծաղկազարդին, եւ այնպէս կը կարծեն մարդիկ աչքախաբ լինելով՝ թէ այդ ընտանեկան դարաստանը բախտաւոր ու երջանիկ է. կանցնին մօտէն եւ երանի կուտան, տեսնելով զայն իբրեւ լիբանանու անտառը բարձրացած: Կանցնին եւ ապա յետս դառնալով կը դիտեն՝ որ այլ եւս ոչ գոյ: Ընտանի շառաւիղներն արմատովին խլուած են, մեծագանձ փարթամութիւնը՝ վատթար կեանքի մէջ փճացեր է, հայրենի շէն տուն՝ անշէն աւերակ դարձեր է. եթէ մնացեր է մի մնացորդ ճիւղ, այն եւս աւերակ տան փողոցի անկիւն նստած հաց կը մուրայ. անցորդներուն առաջ վկայ լինելով՝ թէ ես քանդեցի հօրս տուն: Այս է ահա վախճանը անդաստիարակ զաւակներ-

րուն, եւ այս է արդիւնք եւ պտուղը նիւթապաշտ եւ անհոգ ծնողաց:

Ո՛վ կը հաւատայ թէ աշխարհիս թշուառ աղքատները՝ ամենքն եւս դառն ու դժբախտ դիպուածներէն մուրացիկ եղած են: Ո՛չ, այդպէս չէ, մարդիկ կը պատմեն ու կը վկայեն, եւ ես նոյն իսկ ներկայ կեանքին մէջ կը տեսնեմ ու կը ճանաչեմ գիրենք՝ որ հայրենի տան ապարանից բարձր պատգամէն իջեր խոնարհեր են մինչեւ գետնի փոշիի վերայ, չորաբեկ մի կտոր հացի անգամ կարօտ մընալով: Անշուշտ նոքա այդ անբախտ վիճակին հասնելով՝ անազան ուրեմն կուշաբերին, ինչպէս այն կրտսեր անառակ որդին, զոր ի դէմս մեր բերելով կը խօսի Յիսուս, եւ կամ թէ այն չարածառանգ զաւակը, որոյ համար կը պատմեն հին իմաստասիրաց բանք. թէ հայրենի տան բազմագանձ հարստութիւն չուայլաբար վատնելով՝ մի օր առուի եզերք նստած չորաբեկ ու ցամաք հացը ջուրի մէջ թաթխելով պարկեշտաբար կուտէր Սոկրատ բարոյական իմաստասէրը հոն պատահելով՝ կը դիտէ եւ կըսէ այս բանը. «Պատանի դու, եթէ այդպէս կեցեալ էիր, այժմ գլխորտիկս ճաշակէիր»:

Աշխարհիս ընկերական հրապարակի մէջ, ջուրերուն եզերքը որչափ կան այնպիսի ապերձանիկ զաւակները, որք իրենց շուայլ կեանքին երեսէն ազնուական բարձրութենէն ի թշուառութիւն խոնարհեր են, որով իրենց հայրենի տան տոհմական փառք իրենց վերայ կը վերջանայ:

Այսպէս է, մշտապէս վառ չի մնար տան ճրագ, եւ կը չիջանի շուտով երբ դաստիարակութեան լու-

սով վառուած չէ։ Ուրեմն զաւակաց ապագայ կեանքը՝ ծնողաց դաստիարակութենէն կախուած ունի։ Եթէ 'ի սկզբան մատաղ զաւակները բարի եւ ուղիղ դաստիարակութիւն ստացած են այլ եւս տարակոյս չի կայ որ հայրենի տան ճրագ մշտավառ կը մնայ, եւ ընտանիքն առհասարակ բարեկեցիկ կեանք կը վարեն։

Սակայն գոնէ գրեւոր փոքր 'ի շատէ, թէ ընտանեկան կենաց մէջ ինչ եւ որչափ են ծնողաց կրթական դասերը, եւ կամ բարի եւ ուղիղ դաստիարակութեան պայմանները։

Ծնողական դաստիարակութեան մէջ առաջին մեծ դաս եւ առաջին մեծ գիտութիւնը կրօն եւ Աստուածապաշտութիւնն է. եւ սորա միակ դասագիրքն է Աստուածաշունչ մատեանը. թէպէտ բարձր եւ վսեմ գաղափարներ են Աստուածապաշտութեան գաղափարները. մանուկները կարող չեն ըստ արժանեոյն ըմբռնել զայն. ինչպէս արդի դաստիարակ մատենագիրներէն ոմանք փորձառապէս կը դիտեն՝ թէ խիստ ապաժամ է մանուկներու անգոր միտքը դէպ ի երկինք հանել, որ դեռ իւր չընկալած եղած երկրի բաները չգիտէ։

Ես կընդունիմ այս կարծիքը, այլ ես չեմ խօսիր աստ այն դասերուն համար՝ զոր դպրոցի ուսմանց կարգին հետ կաւանդեն կրօնութեան դասախօսները. ես կը խօսիմ կրօնի նախակրթութեան վերայ, որ դաստիարակութեան շէնքին առաջին հիմնաքարն է, եւ զոր պէտք է միայն ծնողաց ձեռքը այդ երկնից արքայութեան հիմնաքարը ձգէ ու հաստատէ մանուկներու սրտին մէջ։ Չեմ խօսիր

նաեւ, որ ծնողք իբրեւ աստուածաբան վարդապետ ճառեն կրօնի բարձրութեան վերայ։ Ո՛չ, ծնողաց դասերը շատ պարզ ու բնական են. մանուկ երկինքը եւ աստղերը տեսնելով՝ զաներեւոյթ Աստուած կըմբռնէ. նա երկիր, ծառեր ու ծաղիկները տեսնելով հետաքրքիր կը լինի, կը հարցունէ գիտնալ կուզէ թէ ո՞վ է երկնի եւ երկրի զարդարող Արարիչը։ Մանուկ շատ անգամ իւր սրաբիւր աչքերը տիեզերքին վերայ ածելով՝ ինքնին գիտես թէ ուշադիր կը լինի եւ իմանալ կուզէ ինչ է արեւ, ինչ է լուսին, ինչ են աստղերը եւ ինչ է աշխարհ, ծովն ու ցամաքը։

Մանուկ իւր այս հարցաբանութեան մէջ փաստ չի խնդրեր ծնողաց դասերուն, թէ եւ սխալ լինի՝ նա ուղիղ եւ կատարեւապէս կը հաւատայ, բաւական է, որ ծնողք ձանձրոյթ չը գգան, այլ երկայնամիտ ոգւով պատասխանեն ինչ որ մանուկը կը հարցանէ։

Կրօնի եւ Աստուածապաշտութեան դասերը՝ դժուարին եւ անըմբռնելի դասեր չեն. մանուկներ եւ պարզամիտները հաւատով շուտ կ'ըմբռնեն զայն, վասն զի Աստուծոյ յայտնութիւնը տղոց համար է, ինչպէս կը յայտնէ Յիսուս. « Հայր, գողանամ զքէն, զի ծածկեցեր զայս յիմաստնոց եւ ի գիտնոց եւ յայտնեցեր տղայոց »։ Այո՛, Յիսուսի յայտնութիւն սիրող աւելի Գալիլեացի տխմար ձկնորսներ էին. եւ գեղացի բոկոտն փոշոտ մանուկներն, որ կը վազէին նորա գիրկը, ու գրագէտ դպիրները արհամարհելով կանցնէին։

Ծնողական դասերուն մէջ ճարտարախօսութիւն,

փրկխոտփայութիւն բնաւ պէտք չունի, հասարակական զինքնազոհման հասարակին համեմատ հարկ է պարզ, ընտանի եւ սիրալիր խօսքերով աւանդել կրթութիւնը: Գիտնալով, որ տղայոց դաստիարակութեան մեծ պայմանն՝ ծնողական գորովն եւ բնական սէրն է. միայն թէ այդ սիրոյն մէջ չը զեղծանին ծնողք, կամ չափազանցութեամբ եւ կամ խիստ եւ անհոգ սառնութեամբ:

Այս երկու կերպ վարմունքն եւս միօրինակ վնասակար են դաստիարակութեան եղանակին մէջ: Վասն զի չափազանց սէրը՝ չափազանց ազատութիւն եւ համարձակութիւն յառաջ կը բերէ տղայոց դիւրագոյն եւ անհաստատ բնաւորութեան մէջ, այլ եւ այլ յոռի կիրքերով հանդերձ. որով կը լինին նոքա կամակոր, ինքնահաւան, զայրացկոտ, եւ սաստիկ պահանջող:

Իսկ չափազանց խստութիւնը՝ կը ճնշէ եւ կը ջլատէ տղայոց բնաւորեալ աշխոյժ եւ զուարթ ոգին, որով կը բթանայ միտքը, սիրտ կը թանձրանայ եւ որդիական գորովն թփրիլ կսկսի: Շատ անգամ եւս կը դառնանայ, կը սրտմտի իւր ծնողաց դէմ. մանաւանդ երդ ծնողք չարաչար անարգանօք ու բրածեծով՝ դաստիարակութեան հին փորձ կը փորձեն տակաւին:

Յոռի դաստիարակութեան զաւակները այս կերպով վրէժ կը լուծեն իրենց խտասիրտ ծնողքներէն, եւ իրենք եւս գիտես թէ օրինակ առնելով խտտապարանոց կը լինին. եւ կը մոռնան ծնողական մեծ երախտիք, մօրն անուշ դրկարանին կաթն, եւ հօր սեղանին հացն:

Զարմանք չէ, որ անարգ դաստիարակութիւն այս արգասիքը հանէ, եւ խստութիւնը՝ ուրիշ խստութիւնը ծնանի: Վասն զի ծնողք միայն մարմնով չեն ծներ իրենց զաւակները, այլ բնաւորութեամբ եւս կը ծնին, որով ընտանեկան կեանքին մէջ զաւակները բնապէս սովորած են իրենց ծնողաց բնաւորութենէն եւ օրինակէն փոխ առնել: Արժեոյ չափ սրտոքս են մանուկներու աչքը, քաջ կը դիտեն իրենց ծնողաց կեանքը եւ շարժումն. եւ ըստ այնմ կընդունին եւ կը հետեւին եթէ առ չարն՝ եւ եթէ առ բարին:

Ուստի ծնողաց ամենամեծ եւ սեպուհ պարտիքն է, որ բնախօս ու մտաւոր դաստիարակութենէն առաւել, բարի գործոց օրինակով դաստիարակեն իրենց զաւակները: Թող համոզուին ամէն ծնողք, որ մի բարի օրինակ առաւել ազդու եւ տպաւորիչ է քան հազար խրատ. եւ սորա բնական պատճառն այն է որ մեր աչքին զգայարանքը շատ զգայուն եւ ներընդունակ է, որ իբրեւ լայնաբաց երկիւղի դուռն ամէն գաղափարները դէպ ի ներս կընդունի եւ կը տպաւորէ զայնս մեր սրտին եւ ոգւոյն վերայ:

Մանուկները թէպէտ պատանի եւ երիտասարդ հասակի մէջ՝ երբ ընտանեկան կեանքէն դուրս արտաքին ընկերութեան մէջ կը մտնեն, շատ չարօրինակ գայթակղութիւնները կը տեսնան, կամ կը խորշին եւ կամ կընդունին. բայց ամենէն աւելի չարագոյն գայթակղութիւնն այն է, զոր մանուկները ընտանեկան կեանքի մէջ կընդունին. եւ առաւել եւս չար այն է, եթէ բուն ծնողաց օրի-

նակներէն ընդունին: Երանի, հազար երանի այն ծնողաց, որ միշտ արթուն լինելով կը հսկեն իրենց կեանքին եւ անձին վերայ. որպէս զի երբէք գայթակղութիւն եւ չար օրինակ չտան՝ իրենց զաւակներուն: Իսկ վայ եւ եղո՛ւկ այն անզգոյշ ծնողաց, որք ընտանիք եւ մանուկները իբրեւ չմարդ համարելով՝ իրենց անբարի կեանք ու վարմունքը նշաւակ կը կացուցանեն նոցա առաջ, արտաքին եւ օտար գայթակղութենէն աւելի՝ իրենք իսկ գայթակղութիւն կը լինին զաւակաց ու ընտանեաց, եւ նոցա ապագայ կեանքը մանկութեան մէջ կը մեռցունեն:

Յիսուս ամէն գայթակղութիւն տուողաց համար սոսկալի պատիժ կը սպառնայ, եւ բարեոք կը համարի, որ նոքա շուտ բարձուին աշխարհէս եւ իշոյ երկան կապելով նոցա պարանոցը ձգուի ծով, թող մինչեւ յանդունդ սուգանի ծածկուի նորա չարօրինակ պատկեր եւ յիշատակը մարդոց աչքէն, որ այլ եւս չը կարենան տեսնալ ու գայթակղիլ:

Ստոյգ հաւատացէք, ով դուք ընտանեաց ծնողք, որ պատասխանատու էք առաջի Աստուծոյ, եւ միանգամայն մարդկային ընկերութեան առաջ եթէ չար զաւակը թողուք աշխարհիս վերայ. դուք երթալէն յետոյ՝ ձեր մեղքը պարանի պէս ձեր ետեւէն կը ձգէք, որով ոչ միայն սոսկ մի ընտանեկան կեանքը կը զեղծանէք, այլ եւ ժողովուրդ, ազգ եւ հայրենիքը:

Այսպէս, ինչ որ յոռի դաստիարակութիւն կը քանդէ, ուղիղ դաստիարակութիւն կը շինէ, եւ սորա շինողք բարոյական ճարտարապետները՝ միայն

ծնողքն են առ տնին կենաց ու դաստիարակութեան պաշտօնին մէջ:

Ոչ ոք թող այնպէս չը համարի եւ այնպէս չի հաւատայ, թէ չարութեան գայթակղութիւնը ինքնին եկաւ մեր աշխարհ. եւ եղծեց ապականեց մարդկային ընկերութիւնը: Ո՛չ, չարութիւն իւրաքանչիւր ծնողք բերին յաշխարհ ու աւանդեցին իրենց զաւակաց, եւ զաւակները՝ թուներուն. ու այսպէս ընտանեկան շրջանէն սկսելով տարածեցաւ ու ծաւալեցաւ մարդկային ընկերութեան մէջ՝ չարութեան ժանտ ու ապականիչ սերմերը:

Մենք չենք խօսիր աստ սկզբնաչար նախանձուն վերայ, որով առաջին մահ եւ գայթակղութիւն մեր աշխարհ մտաւ. այլ կը խօսիմք այն ամէն նորածին գայթակղութեանց վերայ, զորս ակներեւ կը տեսնամք թէ մարդիկ կը ծնին զայնս ու կը բղխեն իրենց չար գանձուց սրտէն, եւ կը կարծեն թէ չարութիւնը ինքնին ծնունդ առած է, առանց մարդոյն ձեռաց, զի ասաց Քրիստոս, «վայ մարդոյն այնմիկ, յոյր ձեռն գայցէ գայթակղութիւն»:

Ուստի ամեն ջանք ու խնամք պէտք է տանին ծնողք բարի մշակութեամբ ընտանեկան կեանքի պարտիզէն խլել, ու չքացնել չարասերմ թոյսերը, գիտնալով, որ միայն իրենք են իրենց պարտիզին դարմանող մշակները, ուրիշ ոչ ոք չիկայ:

Կարի յոյժ կը սխալին այն ծնողք, որ զաւակաց դաստիարակութեան պարտուց բեռը՝ դպրոցին եւ մանկավարժից վերայ կը թողուն, որոց պարտակալութիւնն՝ միայն ուսուցանելն է, զի մանկավարժները միայն մտքին հետը կը խօսին, սրտին եւ հոգ-

ւոյն հետ բան չունին : Այդպիսի ծնողք թերեւս այնպէս կը կարծեն , թէ առանց ծնողական սիրոյ կամ հեղինակութեան ընտանեկան կեանքէն դուրս՝ դաստիարակութիւն կայ աշխարհիս վերայ . եւ կամ թէ օտար վարձկան մարդը՝ որչափ բարի ու հաւատարիմ կը լինի թող լինի , կարող է 'ի բնութեանէ այնպէս սիրել ու կրթել ինչպէս գործովսիրտ ծնողք , որոց միայն տուեր է բնութիւնը ծնողական սրտին բուռն սիրոյ բնական զգացումն :

Եթէ ծնողք դեռ հնապաշար մտքով այնպէս կը հաւատան , որ իրենք միայն զաւակ ծնին . եւ դպրոցը դաստիարակէ : Ուրեմն Յիսուսի խօսած Աւետարանական վճիռը երկբայելի է : Զի նա կը խօսի հովիւներու համար թէ « Վարձկան է եւ չէ նմա փոյթ վասն ոչխարաց » : Եւ դուք կը հաւատա՞ք , ի՞նչ հայրեր եւ մայրերը , թէ ձեր ընտանեկան գաւթին մէջ ծնած այն մատաղ գառնուկներու համար ձեզմէ դուրս ու ձեզմէ աւելի հոգատար սիրտ եւ ձեռք կայ աշխարհիս վերայ : Ո՛չ բնաւ , կը ստորջանայք եւ կը խաբուիք դուք , եթէ այդպէս կարծէք , վասն զի եթէ ամէն հայր եւ ամէն մայր նոյն ծնողական գործովով՝ կարենային բնապէս սիրել ուրիշին ծնած զաւակը , աստի մի ուղիղ հետեւութիւն հանելով կըսեմք՝ թէ ուրեմն խորթ մայրը ծներ է : Եւ եթէ տակաւին չէք համոզուիր , ապացոյց կը խնդրէք , ուշի ուշով նկատեցէք այն երկու մանկաբեր կիներուն բողբոջն ու դատաստանը , որ առաջին անգամ Սողոմոնին ատեանը ելաւ , եւ այն իմաստուն վճիռը արձանագրեց

Սուրբ Դիրքը , որոյ վերայ աշխարհիս դատաւորները կ'ապլին :

Գիտցէ՛ք նաեւ ընտանեկան դաստիարակութեան մէջ կատարեալ կրթութիւնը՝ ծնողաց կենդանի կեանքն է , եւ ոչ թէ դպրոց . այդ գործնական կեանքը որչափ ուղղութեամբ վարի , ուղիղ շաւղով քալէ , այլ եւս ով կը տարակուսի , որ զաւակները խոտորին ծնողաց ուղղագիծ շաւղէն :

Որչափ զարմանալի է , եւ արժան է իսկ եթէ ապուշ համարինք այն ծնողքը . երբ իրենք կրթական կեանքին ուղղութենէն շեղելով միակողմանի կը քալեն . եւ կը պահանջեն , որ իրենց զաւակները ուղղութեամբ քալեն . որոց համար շատ յարմարագոյն է ինքսփառին առակը . որ խրատ կուտար իւր ձագունն ուղիղ քալել : Ծարտար ձագը իսկոյն պատասխան կուտայ . « Հայր , ես կը տեսնամ քո միակողմանի քայլերը » :

Արդ , եթէ ճշմարիտ եւ գործնական կրթութիւնը՝ ընտանեկան կեանքի մէջ միայն ծնողաց անխոտոր շաւղի եւ ուղղափար կեանքն է . ուրեմն կնքելով մեր ձառը , այս խրատն աւանդենք ամէն ծնողաց , որ նախ իրենց կեանքն ուղղեն եւ ապա իրաւունք ստանան իրենց զաւակները խրատելու : Վասն զի իրենք երբ կրօնի պարտաւորութեանց մէջ դադջ եւ մեղի են , թող չը սպասեն որ կիրակի առաւօտ զաւակները իրենցմէ կանուխ Եկեղեցի երթան , եթէ զեղխ ու չուայլ են , թող չը յուսան , որ նոքա սակաւապէտ եւ խնայիչ լինին . եթէ արբեցող եւ անառակ են , ի՞նչ կականկալէ , որ որդիքները պարկեշտ ու համեստ լինին . եթէ անգործ

անաշխատասէր են, ով չգիտեր որ զաւակները աւելի եւս անհոգ դատարկաշրջիկ կը լինին եւայլն:

Ահա այսպէս ծնողաց յուսի կեանքը՝ զաւակներուն կը թափանցի իբրեւ ժառանգութեան ախտ, նոյնպէս բարի ծնողաց առաքինի կեանք ժառանգութիւն կը մնայ որդւոց յորդիս, որով թէ ընտանեաց եւ թէ ազգին ու ժողովուրդին համար բարի զաւակները կը պատրաստեն եւ ճշմարիտ հայր ու մայր եւ բարի դաստիարակ կը հանդիսանան աշխարհիս վերայ, որոց յիշատակը միշտ օրհնութեամբ լի է:

Ժ Գ.

ԶԱՒԱԿԱՅ ՊԱՐՏԻՔ

ԱՌ ՄՆՈՂՍ

ԱՆՈՒԿ կաթնկեր, որ թէպէտ նա դեռ իմացականութիւն չունի. բայց բնազդեցիկ բերմամբ մօր գրկին մէջ առաջին անգամ կզգայ եւ կը ճանչնայ սէր: Մանուկը, եթէ չեմ սխալիր, մօր միջնորդութեամբ եւ վկայութեամբ կը ճանչնայ նաեւ իւր հայր. եւ ահա սոյն ճանաչման մէջ կը ծնի ծնողասիրութեան զգացումն եւ որչափ ինքն կածի ու կը զարգանայ, պէտք է այնչափ մեծնան իւր սրտին մէջ ծնողասիրութեան պարտիքը:

Եւ ի՞նչ են այս պարտիքները. ահա մի առ մի բացատրեմ քեզ: Բնական եւ Աստուածային պարտիք է նախ եւ առաջ ճանչնալ, թէ իւր կենաց եւ գոյութեան պատճառը՝ իւր ծնողքն են. եթէ չլինէին ծնողը, ինքն այս աշխարհիս վերայ ոչ լոյս պիտի տեսնար, ոչ արեւ, եւ ոչ մարդ պի-

տի կոչուէր, եւ կամ մարդկային ընկերութեան կարգ խառնուէր. այլ պիտի մնար չգոյութեան մէջ անծնունդ եւ անանուն:

Այո՛, զաւակաց պարտիքն է ճանաչել զծնողս, եւ ծնողական ծայրագոյն սէր չափել պէտք է, թէ չկայ աշխարհիս վերայ ուրիշ ոք, ոչ եղբայր, ոչ քոյր, ոչ բարեկամ, ոչ ազգական եւ ոչ իսկ ամուսին, որ զինքն այնչափ գորովով սիրէ ու խանդաղատի. անձն՝ անձին, եւ հոգին՝ հոգւոյն փոխան տայ, ինչպէս ծնողք: Ուստի ծնողական սիրոյ այս մեծ իրաւունքը, նոյն փոխադարձ սէր կը պահանջէ զաւակներէն. զոր սրտի մօտք պէտք է հատուցանեն ու պարտական չի մնան:

Ճանաչել եւ հպատակիլ պէտք է, ընտանեկան կենաց եւ առ տնին փոքրիկ թագաւորութեան մէջ՝ քանի՞ բարձր ու փառաւոր է ծնողաց իշխանութեան աթոռ, թէպէտ եւ ստրուկ լինին նոքա, աղքատ լինին եւ իբրեւ անքաղաքացի շինական խրճիթին մէջ ապրին, գարձեալ միշտ մեծ են ծնողք, որ քաղցր եւ անբռնադատ սիրով կը հրամայեն, որոց կամակատար հնազանդութիւն մատուցանել արժան է, ինչպէս տիեզերք Աստուածպետական աթոռին առաջ: Չկայ բնաւ օրէնք եւ իրաւունք մի որ զաւակներ ազատ եւ անհնազանդ կացուցանէ ծնողաց բնական ու պարտաւորիչ իշխանութենէն, բայց միայն Հաւատք, Խաչ ու Աւետարանը, որ իւր հաւատացեալները յեկեղեցի կը կոչէ. թողուլ եւ մերժել հարկ է յայնժամ ծնողաց սէր եւ հրամանը, Յիսուսի առաւել սիրոյն համար, ըստ այնմ՝ թէ որ սիրէ ըզհայր կամ զմայր առաւելքան զիս, չէ ինձ արժանի:

Ճանաչել պէտք է նաեւ թէ որդիքները որչափ երախտապարտ են առ ծնողս, որք ոչ միայն երկանց վիշտերով ծներ են զիրենք՝ այլ եւ բազմադիմի չարչարանքներ, տառապանքներ, եւ կարոտութիւններ կրելով՝ պահեր ու դարմաներ են զիրենք, որոց տրիտուր եւ փոխարէն պէտք է հատուցանեն որդիք երբ ծերութիւն կը հասնի ծնողաց վերայ, կամ մերթ եւս տարաժամ հիւանդութիւնք եւ փորձութիւնք կը շրջապատեն զիրենք: Այս դառն տառապանաց մէջ ո՞վ միթէպար պիտի լինի ծնողաց սրտին, եթէ ոչ զաւակները՝ որոց անհրաժեշտ պարտականութիւնն է, ամենայն սիրով դարման տանել ծնողաց մինչեւ գերեզմանին գուռը, եւ ձեռքով ի հող դնել նոցա խոնջեալ գրուխ եւ աշխատեալ անձն:

Բարեծնունդ եւ օրհնեալ զաւակները մինչեւ ցվախճան ծնողաց ամէն պարտիքները կատարելու միշտ յօժարաւոյթ են. բայց արդի ժամանակիս Հայոց ընտանեկան կեանքին մէջ կերեւին շատ անգամ անխրատ, ապիրատ, անգութ, աննուէր, ստահակ, անհնազանդ ծնողաց, անհաւան եւ առաւակ զաւակները, որք հօր եւ մօր անկշիռ երախտիք, խնամք, գութ եւ սէր ոտնհարելով՝ ինքնամերժ կը լինին հայրենի տունէն, ուր որ մոլեկան կիրք զիրենք կը վարէ: Նոքա անձնատուր կը լինին վատբարոյ ընկերաց եւ կը վարեն անառակ կեանք ու վարք. եւ ինչպէս ճշգրիտ կը նկարագրէ Աւետարանին առակը, նոքա իբր ծառայ եւ ստրուկ խոզարած կը լինին, զեղիւ եւ զազիր կենաց մէջ թաւալելով. ոչ միայն կը վատնեն հայրենի ժառանգ-

գութիւնը՝ այլ եւ հոգին, մարմին առ հասարակ անարգ ցանկութեան եւ վատթարութեան մատնելով կը կորուսանեն։ Չգիտեմ կ'ան արդեօք այդ անառակ դասէն ոմանք, որ անառակ որդւոյն օրինակին հետեւելով՝ մտաբերեն հայրենի տուն ու հացալից սեղան եւ որդիութեան ազատ կեանք, յետո դառնան այդ չարավար տղմալից կեանքէն, զգաստանալով դան խոնարհին ծնողաց գթոյն առաջ ու վերստին ստանան իրենց նախնի փառքն ու պատիւ։ Չգիտեմ նաեւ թէ այսպիսի դարձող ու ստորջացող անառակաց համար պիտի գտնուի՞ն այնպիսի վեհանձն ու որդեսէր ծնողք, որ երկնաւոր Հօր նմանելով ընդառաջեն եւ ողջագութեան համբուրեն անառակ զաւակին կորացեալ պարանոցը, թէ աններող խստասրտութեամբ ծնողական սիրոյն եւ գթոյն դուռը փակելով՝ թողուն, որ տարամերժեալ թշուառ զաւակը հայրենի տան դրան առաջ ինկած՝ Ղազարոսին պէս անտէրունչ եւ սովատանջ մեռնի։ Եւ ի՞նչ կընեն յայնժամ փառասէր ու խըստասիրտ ծնողք, իսկոյն կը հաշտուին անշունչ դիակին հետը, մեծ պատուով եւ չքով յուզարկաւորութեան հանդէս կը կազմեն եւ կը թաղեն անառակ որդին իբրեւ մեծատան զաւակ։

Մի՞ կարծեր դու, ընթերցող, թէ այսպիսի եղբերական դէպքեր կամ անառակ զաւակները չըկան Հայոց ազգին մէջ, այլ թէ խեղամուտ լինիս, մեր ազգային կամ ընտանեկան կեանքին մէջ մոտես ու չըջիս, պիտի տեսնաս շատ կարգացող անառակ որդիները, մանաւանդ Բիւզանդիոնի եւ այլ ծովեղերեայ քաղաքներու մէջ։ ուր որ կը կարծենք թէ

քաղաքակրթութիւն, դպրոց, ուսումն յառաջ դնացած են։ Այո՛, այդ այդպէս է։ Բայց անդաստիարակ յառաջադիմութիւնը մեր ընտանեկան կեանքը չի բարեփոխ։ Ինչպէս քսան տարիներէ ի վեր սկսեալ մինչ այսօր թէ փորձով եւ թէ օրինակով մեք կը տեսնամք եւ կը համեմատեմք ազգին անցեալն եւ ներկայն։

Դառնանք այժմ բարի զաւակաց ուրիշ պարտիքները յիշեցնել։ Այո՛, բարեժառանգ զաւակները շատ պարտիքներ ունին առ ծնողս, թէ ի կենդանութեան եւ թէ մահուանէն յետոյ, թէ երկրիս վերայ եւ թէ երկնից մէջ, օրհնեալ եւ գովեալ են այն բարեյիշատակ ծնունդք, որ այդ սուրբ պարտիքները անթերի կը կատարեն, որոց կեանք եւ վախճանը միշտ բարի կը լինի աշխարհիս վերայ եւ ընտանեկան բարեկեցիկ երջանկութեան մէջ։ Ինչպէս կը յորդորէ խրատատուն Սողոմոն իւր առակախօսութեամբ. թէ «Պատուեա՛ զհայր քո եւ զմայր, զի բարի լինիցի քեզ»։ Եւ ընդհակառակն հայր եւ մայր անարգողաց համար նզովք կը կարգայ. «Որ անարգէ զհայր եւ զմայր, բիրք աչաց նորա խաւարեսցին»։ Ո՛հ, որչափ խստութեամբ կը դատի Սողոմոն այն ապաշնորհ զաւակները, որ ծնողական սիրոյն դէմ կ'ապերախտին, որոց հատուցումն անաշառ արդարութեամբ կը վճռէ ինքն, որ այնպիսի չար յիշատակ զաւակները կուրծան, լոյս եւ արեւ չի տեսնան, խաւար աչքով չըջին աշխարհիս վերայ, որպէս զի տեսնան ու սոսկան հաւատարիմ ու հնազանդ զաւակները։

Ուրեմն ո՛վ դուք, որ աշխարհիս վերայ հայր

եւ մայր ունիք. ընտանեկան կենաց ու ծնողական գրկարանին մէջ կապրիք. թէ մեծ եւ թէ փոքր, թէ անդրանիկ եւ թէ կրտսեր, թէ քոյր եւ թէ եղբայր, առ հասարակ ձեզ յորդոր խօսելով համառօտեմ ճառիս միտքը եւ ձեր պարտիքները, ուշադիր եղիք: Գիտէք, ո՛վ են նոքա որ ձեզ կեանք տուին, այս աշխարհ բերին. նոցա անուն հայր եւ մայր կը կոչուի, եւ ձեր ծնողքն են. դուք պարտաւոր էք նոցա, սէրը՝ սիրոյն դէմ փոխարինել. դուք պարտաւոր էք նոցա, կաթին եւ հացին դէմ՝ ցակովք նահապետին պատրաստած խորտիկը փոխարինել. որպէս զի արժանապէս ժառանգէք իսահակայ հօր օրհնութիւնը: Դուք պարտաւոր էք ամենայն ակնածութեամբ խոնարհիլ ձեր ծնողաց առաջ, հնազանդութեամբ լսել, մեծարանօք ընդունիլ այն ամէն հրամանները, որ ձեզ եւ ընտանեկան կենաց համար բարի եւ օգտակար են: Դուք պարտաւոր էք ողջակիզին փայտ չալկել, անդիմադարձ երթալ մինչեւ Բեթէլին լեռը եւ հոն թողուլ, որ ձեր թեւեր կապուին ինչպէս Սահակ՝ Աբրահամ սուրբ նահապետին առաջ: Բան մի չիկայ ինչպէս միանգամ յիշեցի յառաջ. բայց միայն Աւետարանի բանը կարող է այդ պարտուց պինդ կապը քակել. եթէ Աբրահամ թողու հաւատքը, դառնա 'ի Խառան իւր հօր Թարայի տունը, պաշտէ հայրենի կուռքը. Սահակ խաչը գրկէ մնայ ի ի Բեթէլ եւ Գողգոթային գլուխ:

Դուք պարտաւոր էք երբ կը ծերանան եւ կը զառամին ձեր ծնողքը, դուք նոցա որդի մխիթարութեան եւ ցուպ ծերութեան լինիք. ամենայո՛-

թար սիրով խնամել դարմանել եւ երբէք չը տըրտմեցուցանել զիրենք: Դարձուցէք նաեւ ձեր աչքը Քամայ ժպիրհ եւ հայրածանակ օրինակէն, Նոյի պարկեշտ եւ երկիւղած որդւոց պէս ծածկեցէք ձեր ծնողաց առականքը. որ ընտանեկան տան պատիւն է. զգուշացէք, հայր եւ մայր բամբասողները՝ Աստուծոյ եւ մարդկանց առաջ շատ մեղապարտ են:

Դուք պարտաւոր էք դարձեալ, հայրենի տան փառք, ճրագ, տոհմական ազնուականութիւնը նոյն ճոխութեան եւ փառաւորութեան մէջ պահել, եւ ջանալ միշտ չաղարտել երբէք ճշմարիտ ազնուականութեան պատիւը: Եթէ աշխարհիս բախտը ձեր վիճակ այնպէս հաներ է, որ դուք աղքատ ծնողաց զաւակ լինիք, շատ է թէ նոցա բարոյական առաքինութիւնը ժառանգէք, որ աղամանդէն ոսկիէն եւ կորստական հարստութենէն աւելի մեծ է: Գիտցէք նա եւ, այն ազնուականաց զաւակները, որոնք հայրենի տան հարստութիւնը դիւրապէս կը ժառանգեն, այնչափ մեծ ու գովելի չեն. հապայն իսկ է աւելի փառք եւ պարծանք, որ ձեր ազնուականութիւնը ձեզմէ սկսի. որով դուք իրաւամբ հայրենի տան հիմնադիր ազնուական կը լինիք: Եւ քանի՞ դսրովանաց արժանի են այն վատ, հեղգ եւ անվաստակ զաւակները, զորս կը հրաւիրէ Սողոմոն որ երթան միջիւնին գործունէութիւն տեսնեն: Նոքա թէպէտ կը պարծին, թէ իրենք ազնուականաց զաւակներ են, բայց վատթար եւ վատնիչ տնտեսութեամբ վարուելով՝ հայրենի տան ազնուականութիւն իրենցմով կը վերջանայ, կը չիջանի տան պայծառ ճրագը: Նոքա, որ երբեմն տէր

էին՝ ծառայ եւ ստրուկ կը դառնան։ Մուրացկանաբար կը շրջին եւ մերթ եւս հանգանակութիւն կընէ նոցա համար Եկեղեցին։ ծանուցանելով թէ ճոխ հարստութենէ ինկած արժանաւոր եւ թշուառ անձն մի է։ կը խնդրէ որ Եկեղեցւոյ մէջ ծածկեն իւր անունը, երբ ինքն հրապարակին մէջ յայտնապէս կը մուրայ։ Դուք մի այնպէս կարծէք թէ հարստութենէ ինկած ամէն դժբաղդներն երկնից կամ աշխարհիս պատահարներէն են։ ո՛չ, դոցա մեծ մասին անկումն՝ բուն իրենց վարած անչափաւոր կեանքէն է։

Բաւ կը համարիմ ձեզ համար այսչափ, ո՛վ հաւատարիմ զաւակներ, յուշի պահեցէք ինչ որ գրեցի։ Լիովին հատուցէք ձեր ծնողաց պարտիքները։ որքան Աստուած, օրէնք եւ բնական ծնողասիրութեան գուրդը պարտաւոր կը կացուցանեն զձեզ։ Յիշեցէք Յիսուսին բանը, « ինչ չափով որ չափէք զձեր ծնողս, դուք եւս նոյն չափով պիտի չափուիք։ եւ ինչ որ ցանէ մարդ, նոյն կը հնձէ »։ Սոդոմոնի առակը կը խրատէ զձեզ, որ դուք ձեր հօր եւ մօր օրհնութիւնը միանգամայն ժառանգէք։ Բաւ չէ որ միայն հայրն օրհնէ, այլ նա եւս մայրն օրհնէ, վասն զի եթէ մայրն անիծէ, տան հիմերը կը խախտուին։

Ժառանգեցէք ուրեմն երկու բերանոց օրհնութիւնք, որպէս զի ձեր կեանքը եւ վախճանը միշտ բարի ու բարգաւաճ լինի։

ԺԴ.

ՄԱՆ ԾՆՈՂԱՅ

ԵԻ

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ

ՈՒՖԱ, որ կը ծնին յաշխարհ, նոքա մեռնելով կերթան աշխարհէս։ հայրեր ու մայրեր կերթան։ զաւակները՝ նոցա տեղը կը փոխանակեն։ Բնական կարգն եւ օրէնքն այս է։ Թէ եւ շատ անգամ մահուան տապարը անխտիր կը հատանէ մատաղատունկները եւ հաստաբուն կաղնիները կը թողու։

Ո՛վ են այդ հինաւուրց կաղնիքը։ որք կը բարձրանան ընտանեկան ծառաստանին մէջ եւ իրենց համասփիւռ հովանիքը կը տարածեն իրենց շառաւիղներուն վերայ։ նոքա հայրեր ու մայրերն են, որոց երբ կը մօտենայ մահ իւր տապարով, զայն կը տեսնայ ծերունի նահապետ։ երբէք չի սոսկար մահուան դաժան երեսէն, այլ դօտէպնդեալ կը պատրաստուի իւր հայրական օրհնութիւն տալ ընտանեաց, եւ ապա վերջին շունչը պարզել։

ինչպէս կը տեսնամք Ծննդոց գրքին մէջ քանի մի նահապետաց վերջին կեանքը. որ սքանչելի օրինակ կընծայէ ամէն ծերունեաց դասին. Աբրահամ աստուածապաշտ նահապետին մահուան համար այսպէս կը պատմէ Սուրբ Գիրք. Թէ « Հասեալ ի բարւոյ ծերութեան, ալեւորեալ լի առուրք յաւելաւ առ ժողովուրդս իւր »: Նահապետները գրեթէ բոլորն եւս ծաղկեալ ծերութեամբ ու բնական մահով կը մեռնէին, եւ սորա պատճառն էր՝ նոցա անստգիւտ կեանք, ողջախոհ եւ անարատ վարք, պարզ ու սակաւապէտ սեղան, հողագործ մշակութեան անխարդախ վաստակ եւայլն, եւ քան զամէնն աւելի Սատուծոյ օրհնութիւնը, որ բարգաւաճ կառնէր զիրենք:

Նահապետական կենաց մէջ ծերոց օրհնութիւն հայրական ու պապկենական պարտիք մի էր: Այն ինչ դաշտային վրանին տակ նահապետին վերջին օրերը կը հասնէր, նա կը ցանկար վերջին ընթրիքը վայելել իւր զաւակաց ձեռքէն, եւ աւելի անդրանկին, ինչպէս կը տեսնամք իսահակ նահապետին վախճանը, որ կոչելով զԵսաւ, ասաց. « Որդեակ, ահա առնիս քեզ ծերացած պիտի մեռնիմ. առ դու զքո նետաղեղն, գնա ի յորս, փախուկ որսիկ մի բեր ինձ, խորտիկ շինէ, ուտեմ ու օրհնեմ զքեզ »: Բայց, ինչպէս ծեր նահապետի ցանկութիւն էր որդիքները օրհնել, այսպէս եւս որդւոց համար կարի նախանձեւի էր հօր օրհնութիւն կանխապէս ժառանգել, Ուստի ճարտար Յակովբ իւր մօր խնդրատով փութաց ու յաջողեցաւ իսահակայ օրհնութիւնը իբրեւ անդրանիկ ժառանգել որ կրտսեր էր:

Իսկ Յակովբ նահապետի օրհնութիւնը իւր որդւոց համար շատ նշանաւոր է, որ երկուստսն նահապետները կանչելով, անդրանիկէն սկսեալ մինչեւ կրտսեր որդին կօրհնէ. եւ այս օրհնութեան նիւթը իրենց կեանքէն կառնէ. եւ ըստ այնմ կը յարմարէ իւր խօսքերը, եւ միանգամայն իբրեւ մարգարէ նախապէս կը գուշակէ նոցա ապագայ կեանքն ու վախճանը:

Բարի նահապետ որ սուրբ ողջախոհութեան նախանձաւոր էր, չի մոռնար անդրանիկ Ռուբէնին ոճիրը. որ յանգգներ էր իւր հօր անկողին ելնել. ուստի կըսէ նորա համար. « Իբրեւ զՆուր մի եռասցիս »: Երով թերեւս այս ակնարկութիւն կընէ. Թէ նկուն եւ անգոր լինիս իբրեւ սառուցեալ ջուր, կեանքիդ մէջ չեռաս ինչպէս նոր եւ զօրաւոր գինին ամանին մէջ: Նոյնպէս չի մոռնար Շմաւոն եւ Ղեւի եղբարց ռիսակալ վրէժխնդրութիւնն. որք իրենց քրոջ բռնաբարութեան համար խորամանկութեամբ սուր հանին Սիւքեմայ բնակիչները անխաբնայ կոտորեցին: Ընդ որ մինչեւ ցօր Մահուն սրտմտելով մարդասէր նահապետ կը զայրանայ իւր օրհնութեան մէջ եւ կըսէ. « Շմաւոն եւ Ղեւի եղբարք, կատարեցին զանիրաւութիւն ի կամաց իւրեանց. ի խորհուրդս նոցա մի մոցէ անձն իմ... Անիծեալ սրտմտութիւն նոցա, զի յանդուգն էր եւ ռիսութիւն նոցա, զի խիստ էր: Կը թողում այլ եւս այս կարգին մէջ յառաջ բերել Յուդայի օրհնութիւնը, որ շատ նշանաւոր է. Կորիւն առիւծոյ կանուանէ զնա, եւ ձեռքդ, կասէ, քո թշնամեաց թիկանց վերայ զօրանայ եւայլն:

Աստի խելամոեւ պէտք է թէ այդ երջանիկ նա-
հապետները, որչափ որ բարի եւ արժանաւոր զա-
ւակաց համար բարձր ու փառաւոր օրհնութիւն
կուտային. նոյնպէս չար եւ ստահակ որդիքները
անիծիւք յիշելով, նոյն իսկ մահուան պահուն մէջ
կը յանդիմանէին զիրենք որով այդ յանդիմանու-
թիւնն եւս օրհնութիւն կը դառնար նոցա համար
եւ թափանցելով որդւոց սրտին մէջ կուղղէր, եւ
ի զգաստութիւն կը տանէր նահապետին մահ-
ուանէն յետոյ: Վասնզի բարի եւ առաքինի հօր
գերեզմանը եւ յիշատակը ի հողէն եւս կը խօսի
եւ կը դաստիարակէ կենդանի զաւակները: Օրհ-
նութեան շնորհը՝ ոչ միայն մնացորդ զաւակները
կը խրատէ ու կը պահէ, այլ եւ դարէ ի դար,
տոհմէ ի տոհմ հաստատ կը պահէ հայրենի տուն
եւ գերդաստանը: Եւ առ այս կը վկայէ առակա-
խօս խմաստունն թէ «Օրհնութիւն հօր հաստատէ
զտուն որդւոյ. եւ անէծք մօր խախտեն ի հիմանէ:»
Սողոմոնին այս վճռական խօսքը կականարկէ. թէ
մօր անէծքն եւս նոյն համազօրութիւն ունի՝ ինչ-
պէս հօր: Բարի է, թէ որ զաւակները իրենց ծը-
նողաց օրհնութիւնը միապէս ժառանգեն: Օրինակ
մի յառաջ բերենք. եթէ մի հայր իւր մահուան օր
բարի տեսնայ իւր զաւակները ու արժանի համարի
իւր օրհնութեան, իսկ մահուանէն յետոյ չարանան
որդիքները, եւ մայր՝ որ տակաւին կենդանի մնա-
ցած է՝ անիծէ զիրենք, անշուշտ այս պարագային
մէջ վերջին անէծքը՝ առաջին օրհնութիւնը կեղծանէ
իրաւամբ, վասն զի անէծք եւ օրհնութիւն Աս-
տուծոյ արդարութեան ձեռքն է, որ առաքինի

որդւոց գլուխը երկնից ցօղ կը թափէ. իսկ անբա-
րի չարժառանգ զաւակաց՝ կարկուտ եւ հարուած:
Նկատել արժան է այս. եթէ ծնողք ի բնական
գլխոյն եւ սիրոյն վարեալ՝ օրհնութիւն կարդան ա-
պիրատ զաւակաց. ես չեմ հաւատար, որ այդպիսի
օրհնութիւնը՝ հաճոյական թուի երկնից Հօր առաջ.
որ թէպէտ չարեաց ու բարեաց վերայ իւր մար-
դասիրութեան անձրեւ հաւասար կածէ, այլ մերթ
եւս կը տեսնամք, որ իւր արդար ցասումն ի գործ
դնելով՝ ամբարիշտ մարդոց տունը կը քանդէ: Ինչ-
պէս քանդեց եւ արիւնով լուաց Աքայաբին եւ Ե-
զաբելին տունը, թագաւոր եւ թագուհին՝ աւե-
րակաց մոխրով ծածկեց: Աստուած արդարութեան
դատաւոր միշտ այնպէս կը դատի. Սողոմոնին վըճ-
ռագրով, թէ «Անէծք Տեառն ի տունս ամբարըշ-
տաց. յարկք արդարոց օրհնին»:

Ուրեմն, ո՞վ դուք ծնողք, որ հայր եւ մայր
վեհ անուան արժանացած էք, եւ որ աշխարհիս
վերայ տուն եւ ընտանիք կը կազմէք. եթէ կը
ցանկայք, որ ձեր վախճանէն յետոյ ձեր տուն,
ձեր գերդաստան, ձեր ամէն ժառանգութիւն եւ
ձեր գործը մշտնջենաւոր մնայ, ձեր անունը եւ յի-
շատակ աշխարհիս վերայ օրհնութեամբ յիշուի, ըս-
տոյդ եւ ճշմարիտ օրհնութեան պատրաստեցէք
ձեր զաւակները: Մի անհոգ զանցառութեամբ ըս-
պասէք. ձեր այս նուիրական պարտիքը՝ ձեր մահ-
ուան տագնապի օր կատարելու. երբ անբարբառ
կը լինին մարդոյն շրթունքները ու բերանը. այլ
անդստին խանձարուէն եւ օրօրանէն սկսեցէք
ձեր օրհնութեան դասերը. այսինքն ծնողական

դաստիարակութիւն եւ խրատ, որ լի եւ զեղուն օրհնութիւն կը բերէ ամբողջ տան եւ ընտանեաց վերայ:

Ուստի այս անանց օրհնութեան կտակը աւանդեմ ձեզ: Դուք այնպէս օրհնեցէք, որ նոքա երկնից իմաստութիւնը ճանչնան ու բարձր համարին, աշխարհիս շնչաւոր իմաստութեան վերայ չի պարծենան: Օրհնեցէք, որ նոքա հայրենատուր սուրբ կրօն, հաւատք, սուրբ հարց աւանդութիւնն՝ անարատ ու անեղծ պահեն, Հայաստանեայց Եկեղեցին սիրեն. Թաղէոսի եւ Լուսաւորիչ Հօր հօտէն ու փարախէն չի բաժնուին: Օրհնեցէք, որ նոքա Աւետարանը գրկեն եւ սորվին նորա սիրոյ դասերը. եղբայր սիրեն, ընկեր սիրեն, մարդասէր լինին: Օրհնեցէք, որ ազգ սիրեն, հայրենիք սիրեն եւ նորա հին անշքացեալ փառք ու յիշատակը չի մոռնան: Նորա կիսակործան տաճարները յիշեն, Օրհնեցէք, դաստիարակեցէք, որ նոքա ուսումն սիրեն, գիտութիւն սիրեն, դպրոց սիրեն, գիրք սիրեն, յառաջագիմութիւն պատուեն: Օրհնեցէք եւ ուսուցէք. եթէ քաղաքացի են՝ նոր աշխարհի այլ եւ այլ արհեստները սորվին. անխարդախ լինին վաճառելոյ եւ գնելոյ մէջ, իսկ եթէ շինական են, հող սիրեն, մաճ սիրեն, եւ աշխատութիւն սիրեն. ափ մի հայրենի նուիրական ու սեպհական հողերէն ձեռքէ չի հանեն: Ի վերջոյ օրհնեցէք, որ նոքա ամուսնասէր լինին, տնայէն եւ տնտես լինին. բարի եւ ազնուական ընտանիք կազմեն, որով միայն հնար է որ ազգային կեանքը բարւոքի, բարձրանայ իւր համբաւ եւ փառք:

Արդ կը մնայ մեզ, որ աշխարհիկ ընտանեկան կեանքէն դուրս ելնելով՝ խիստ արժան է նահապետական օրհնութեանց հետ յիշել նաեւ այն սուրբ հարք, որ իբրեւ հոգեւոր ծնող կը համարուին եկեղեցւոյ որդւոց. որոց օրհնութիւն առաւել բարձր ու համատարած է ընդհանուր Եկեղեցւոյ բոլոր զաւակաց վերայ:

Չգիտեմ, մեր Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ որդիքները մեր սուրբ Հարց օրհնութիւն ժառանգեցին առ հասարակ. եւ կամ նոյն երանելի Հարք թէ բնական մահուամբ եւ թէ նահատակութեամբ երբ գնացին աշխարհէս, արդեօք օրհնեցին զհայրենի աշխարհ եւ այնպէս հրաժարեցան: Ո՛չ, Պատմութիւն յանդիման կը հանէ մեզ, թէ ոմանք այդ չնաշխարհիկ հայրերէն, որ Քրիստոսի հօտին անձնադիր հովիւներէն էին, նոքա խռովեցան յոյժ, դարձուցին իրենց դէմքը ապաշնորհ որդւոց երեսէն ու սրտամնաց վշտակրութեամբ մտան ի գերեզման: Սուրբն Գրիգոր Սեպուհ լեռան գլուխը անշուշտ կաղթէր եւ կօրհնէր զհայս. բայց միանգամայն կուլար այն ապիրատ որդւոց վերայ, որ դաւաճանեցին սուրբն Տրդատը. Արիստակէս Ծոփաց աշխարհին մէջ հայրադրուծ իշխանի մի ձեռքով խողխողեցաւ. նոյնպէս Յուսիկ եւ Դանիէլ՝ հաւատամբ Տիրան Թագաւորին ձեռքով: Հապա մոռնա՞նք մեծն Ներսէս եւ Սահակ Պարթեւ, յորոց մին թունալի բաժակը ինքնակամ խմեց, խմեց եւ դառնութեամբ անիծեց այն ապերախտ գլուխը, որոյ համար Յունաց կայսրութենէն թագբերէր էր. իսկ միւս սուրբն Սահակ անխորհուրդ

նախարարաց կամակորութեան եւ մատնութեան համար միթէ չողբաց ու չը հառաչեց մինչեւ գերեզմանին դուռը :

Այսպէս ահա մեր պատուական սուրբ հարձքնացին աշխարհէն . եթէ նոքա Թիսուսի հեզութեան նմանելով իրենց հալածչաց եւ սպանողաց դէմ նոյն ձայնով աղօթեցին . « Հայր , թող սոցա . . . » Սակայն առանց օրհնութեան հեռացան . վասն զի անխրատ եւ ապառուժորդիքները չը կամեցան նոցա օրհնութիւնը ժառանգել : Որով , մեր տուն ու տեղը քանդուեցաւ :

Եթէ կը հաւատայք , Հայոց որդիքները , թէ Աստուած դատաստանը այսպէս տեսաւ ու դատեց . ուրեմն անցելոյն մեղքը ներկային մէջ քաւելով ուշաբերիմք , ճշմարիտ հաւատարիմ եւ անձնադիր հարց ու հովուաց օրհնութիւնը միշտ ժառանգել , չապերախտիլ երբէք նոցա դէմը . այլ ըստ Պօղոսի խրատուն վարիմք որ կաղաչէ ճանչնալ , յարգել Եկեղեցւոյ ընտիր վաստակաւոր եւ տքնող մշակները : Որոց թիւը միշտ օր ըստ օրէ պակասեցաւ . եւ Հայոց Եկեղեցւոյ հունձերը անմշակ մնացին այսօր : Երանի թէ , աղաչող հաւատացեալ որդիքները չպակսէին , որով թերեւս գթար Տէր ու լէր նոցա աղաչանաց :

Այսչափ համառօտ յիշատակութիւնը հերիք է Եկեղեցւոյ հարց օրհնութեան համար . այժմ դառնամք նոյն ընտանեկան նահապետաց օրհնութեան վերայ , եւ աւարտեմք այս գլուխը , յորդորելով , որ ամէն ընտանեաց բարեկեցիկ զաւակները թէ բնական պարտօք թէ Սուրբ Գրոց հոգեւոր խը-

րատներով պարտաւոր են իրենց ծնողաց օրհնութիւն արժանապէս ժառանգել . հեռի եւ 'ի բաց մնալով այն ամէն ապերախտութենէ , որ ստահակ , անհնազանդ եւ անժառանգ որդիքները կը հատուցանեն իրենց ծնողաց , որոց կեանքն ու վախճան աշխարհիս վերայ դառն ու կարճատեւ է եւ ոչ երբէք երկայնակեաց կը լինին նոքա երկրիս վերայ :

Ժ Ե .

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿՏԱԿ

Ե Ի

Յ Ի Շ Ա Տ Ա Կ

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ կենաց մէջ ծերունի Նա-
հապետը իրենց վերջի օրհնութենէն
յետոյ՝ վերջին անհրաժեշտ պարտք մի
եւս ունին, այն է կտակը, որով յետ
մահուն կանմահանայ նոցա անուն,
կեանք եւ յիշատակ, եւ կապրին նոքա
հազարաւոր տարի, եւ նոյն իսկ գե-
րեզմանին մէջ:

Կտակը տիրապէս կը նշանակէ այն
սուրբ աւանդ եւ յանձնարարութիւնը,
զոր մարդ իւր կենդանութեանը ուրիշ
կտակակատար անձի մի կաւանդէ, որ
յետ իւր մահուն կատարեն իւր կտակը՝
աննենդ եւ անվրէպ հաւատարմութեամբ: Կտա-
կարար անձն շատ անգամ եւս իւր կտակը ինքնին
ձեռօք կը կտտարէ 'ի կենդանութեան եւ կամ՝ կը
փոփոխէ զայն: Նա անբռնադատ է այս իրաւանց
մէջ, զի կտակը միայն իւրաքաղատ կամքէն կախումն
ունի: Բայց ինչպէս կը վկայէ Պօղոս Առաքեալը՝

Կտակ յետ մահուն հաստատուն է: Այո՛, այնչափ
անբռնաբարելի եւ հաստատուն է, զոր եւ ոչ աշ-
խարհիս Թագաւորաց բռնն հրամանը կարող է
խախտել զայն կամ ըստ կամս փոփոխել:

Թէ՛ Սուրբ Գրոց եւ Թէ՛ Ազգային պատմու-
թեանց մէջ նկատելով կը տեսնամք, որ կտակը եր-
կու կերպ աւանդուած է, կամ իբրեւ բարոյական
պատուէր եւ կամ նեւթական նուէր: Նիւթականին
օրինակները շատ կը տեսնամք մեր վաղեմի եւ ար-
դի յիշատակարանաց մէջ, որ բազմաթիւ աստուա-
ծապաշտ անձինք Թէ՛ արք եւ Թէ՛ կանայք, իրենց
սեպհական կալուածներէն կամ հարստութեան գան-
ձէն կտակելով նուիրած են Եկեղեցեաց, վանորէից
չինութեան եւ յարատեւ պայծառութեան՝ որոց
առ հասարակ տէր եւ ժառանգորդ եղեր է ժողո-
վուրդը առանց վաստակելոյ: Եթէ՛ հետազօտեմք
մեր նախնեաց ձեռագիր յիշատակարաններ, բազ-
մաթիւ վանորէից ու տաճարաց արձանագրութիւնք
պիտի գտնեմք, որ դոքա մեծ մասն՝ կտակաց շնոր-
հիւ հաստատուած են առանձին առանձին իշխա-
նաւոր եւ հարուստ ընտանեաց ձեռքով: Ով չի
հաւատար որ Անուոյ հազար եւ մէկ Եկեղեցիք
կտակաց ու յիշատակատուաց օփանդակութեամբ
կառուցուած են, որոց անունները դեռ կը նշմար-
ուին աւերակ ու կիսակործան տաճարներու վերայ:
Եւ ոմանք տեսնելով կը զարմանան ու այսպէս կը
դատեն Թէ՛ Հայոց ճոխութիւն եւ երկրի գանձե-
րը՝ վանքերու եւ հոյակապ տաճարներու չինու-
թեան համար սպառած են:

Իսկ բարոյական կտակ ու պատուէրը, որ խառն

է լի օրհնութեամբ ու դառն անիծիւք, այդ եւս սքանչելի կերպով կը տեսնամք Սուրբ Գրոց մէջ :

Աբրահամ նահապետ իւր վախճանին մօտ կ'առկածելով թէ գուցէ ինքն կ'անուխ մեռնելով՝ իսահակ որդին մոռնայ հայրենի տան ազգակցութիւնը, պանդուխտ երկրի մէջ օտար ընտանեաց հետ ամուսնանայ, կը կոչէ իւր հաւատարիմ ծառայն եւ կտակաւ կը պատուիրէ որ Քանանացոց իրկրէն չընտրէ ամուսին իսահակայ որդւոյն համար, եւ ուխտիւ երդում կ'առնու իրմէն չը դրժել այս կտակին դէմ: Նոյնպէս իսահակ Աբրահամէն ուսեալ նոյն կտակաւ կը պատուիրէր Յակովբայ, Քանանացոց երկրի աղջիկներէն չառնուլ, այլ միայն իւր մօրենական տան ազգակցութենէն ընտրել իւր ամուսին: Յովսէփ նահապետին կտակը շատ նշանաւոր էր, որ ցանկութեամբ կը խնդրէր ու կ'ըսէր. թէ՛ «Երբ Տէր Աստուած այցելութեամբ կը հանէ իսրայէլի տան ժողովուրդը Եգիպտոսէն, հանէք եւ դուք իմ ոսկորներս այն երկրէն եւ տարէք ամիսփեցէք իմ հարց չիրիմներուն ծոցը:

Նահապետաց կտակէն յետոյ առաւել մեծ եւ նշանաւոր էր Մովսիսին կտակը, որ իւր վախճանին մօտ բոլոր իսրայէլի ժողովուրդին կաւանդէր, որ էր մի միայն Աստուծոյ օրէնք եւ պատուէրները, զորս կրկնելով կաւանդէր Յակովբայ տան ու ընտանեաց. երկնից օրհնութիւն կը ցօղէր օրինաւոր որդւոց գլխոյն, իսկ անէծք եւ նզովք կըսպառնար նոցա, որ ստուռգանալով պատուիրանազանց կը լինին:

Այլ մեր գթած Յիսուսի կտակը լի էր ամենա-

զեղուն օրհնութեամբ. զոր վերջին ընթերցաց իրիկուն կաւանդէր իւր սիրելի խմբին եւ բոլոր հաւատացեցոց. նորա սուրբ կտակը՝ սէրն էր, զոր միշտ կրկնելով կաւանդէր, եւ կտակագիրն Աւետարանն էր:

Այս կտակագիրը թողուց Յիսուս. չէ թէ մի ընտանեաց կամ մի ազգի համար, ինչպէս Մովսէս, այլ համայն Եկեղեցւոյ ընտանեաց կաւանդէ իւր հայրապատուէր կտակը, որ լիովն պատարուն է երկնատուր օրհնութեամբ. զի նորա սուրբ եւ անդրժեքի կտակապատուէրը՝ իւր աւանդած հաւատքն է, ընկերսիրութիւնն է, համատարած խաղաղութիւնն է, կարեկից մարդասիրութիւնն է, խաչ եւ հալածանքն է, խալառ համբերութիւնն է, թողութիւն եւ ներողութիւնն է: Եթէ մահկանացու մարդոց կտակ յետ մահուան այնչափ հաստատուն է, որչափ անմահ Աստուածորդւոյն կտակը, որ խաչին արիւնով եւ նոր յաւիտենական ուխտիւ կնքուած է:

Ուստի թէ Մովսէս, թէ Յիսուս, թէ Առաքեալք եւ թէ Եկեղեցւոյ սուրբ Հարք, ինչ որ կաւանդէր են, պարտաւոր կը մնան Եկեղեցւոյ ընտանիքը եթէ զայնս անեղծ եւ հաստատուն չը պահեն:

Թողունք այս բարոյական կտակը, որ մեր մասնաւոր առարկայէն բարձր է, խօսինք դարձեալ նիւթականին վերայ, որ աշխարհիս բախտաւոր եւ հարուստ ընտանեաց համար մի անհրաժեշտ պարտիւք է:

Մարդ, թէ այր եւ թէ կին, երբ յիշէ իւր

օրահաս վախճանը եւ մտաբերէ թէ՛ ինքն մահ-
կանացու է եւ պիտի մեռնի ու թողու այս աշ-
խարհս, ընտանիք, սիրելիք, գանձ, հարստութիւն
եւ շատ կալուածները. իմաստուն եւ արդար տըն-
տես է այն մարդը, եթէ ցանկայ իւր մահուան եւ
գերեզմանին մէջն եւս ապրիլ: Եւ ինչպէս, կտա-
կաւ եւ բարի յիշատակով, այսինքն իւր սեպհական
հարստութենէն մի բաժին հանէ ազգին. բաժին
հանէ աղքատ ընտանեաց առանց երբէք զրկելոյ
իւր տան ընտանիքը: Երջանիկ կը լինէր ազգը, եր-
ջանիկ կը լինէր մեր հայրենիքը, եթէ ազգին մէջ
գտնուած իւրաքանչիւր գանձատէր անձինքը ա-
ռանց կտակի եւ յիշատակի չմեռնէին:

Սակայն շատ բուռն է մարդկանց մոլեկան ա-
գահութիւնը, որ մարդոյ սիրտ եւ հոգին կը կապէ
մինչեւ վերջին չունչ. նա հոգին տալու կը յօժարի,
քան թէ գանձ ու ստացուածք. նա իւր անգին
հոգւոյն փրկանաց համար երբէք չի հաճիր դուզ-
նաքեայ գանձ փոխարինել. թէեւ հնար լինէր հո-
գին անդրէն վերադարձնել: Ուստի ագահ մարդոց
կտակը եւ անյադ տենչն այն է, որ իւր գանձը
իւր հետ ի գերեզման տանի ու թաղէ: Եւ ճշմա-
րիտ է այս, ապա թէ ոչ՝ ինչ է պատճառ, որ աշ-
խարհիս ագահները շատ անգամ իրենց գանձերը
հողին տակ անյայտ կը թաղեն. ուր կը թաղեն
նաեւ իրենց քարածեռ սիրտը, ինչպէս կը վկայէ
սրտագէտ Յիսուս թէ. « Ուր գանձք ձեր են, անդ
եւ սիրտք ձեր եղիցին »:

Ոչինչ գանազանութիւն չունին ագահէն նաեւ
այնպիսի մարդիկ, որ չափազանց ընտանեասէր լի-

ներով վաղուան եւ ապագային համար հեթանոսա-
բար կը հոգան. իրենց ամէն ջանք ու վաստակը
միայն իրենց գերդաստանին համար կը պատրաս-
տեն. նոցա համար բնաւ փոյթ չէ ընկերսիրու-
թեան պարտիք եւ կամ ազգին կարօտ ընտանիք:
Եկեղեցի, դպրոց, կտակ եւ յիշատակ, այս ամէն՝
նոցա եւ այնպիսեաց մտքէն հանուած է. նոքա
նախախնամութեան չեն հաւատար եւ կուրանան
երկնից Հօր խնամք, որ ճնճղկան բունի ընտանիքը
չի մոռնար. այնպիսիք որ թէպէտ իրենց ժլատու-
թեան ձեռք մինչեւ ի գերեզման կը կծկեն, բայց
ի պատիժ նոցա՝ ժառանգորդ ընտանիքը ամենայն
չուայլութեամբ կը բանան իրենց ձեռքը ու անխնայ
կը վատեն բոլոր հարստութեան գանձը, որով ճոխ
մեծատան ընտանիքը՝ կարօտ մուրացիկ կը լինին,
որոց բազմաթիւ օրինակներն անցելոյն մէջ պատ-
մութիւն կաւանդէ եւ ներկային մէջ մեք մեր աչ-
քով կը տեսնամք:

Կտակարարութեան պարտիք միայն մեծատան
ընտանեաց համար չէ, այլ ազգին իւրաքանչիւր
անհատ անձինքը առանձին իրենց կտակն ունին:
Արծաթով եւ անարծաթ կղերները թող մէկը իւր
արծաթը կտակէ, միւսն իւր գիրք եւ խրատ: Թող
կտակեն նոքա եկեղեցւոյ որդիքներուն, հայրենա-
տուր հաւատք եւ հարց աւանդութիւնք պինդ պա-
հել: Թող կտակեն նոքա Հայոց գաղթական դա-
ւակներուն ուր որ կը լինին. Արարատ եւ Էջմիա-
ծնի կաթողիկէն չի մոռնան: Թող կտակեն նոքա
սուրբ Ղեւոնդեանց ու վարդանանց խաչ եւ անձ-
նանութիւնը: Թող կտակէ քաղաքացին իւր

ընտանեաց՝ արհեստ, աշխատութիւն, վաճառա-
չահութիւն, տնտեսութիւն, խնայութիւն եւ բա-
րոյական կեանք:

Իսկ չինական աշխատամաշ ծերունիքը թող այս
կտակն աւանդեն ընտանեաց, որ սիրեն հին նա-
հապետական սլարզ կեանք, սիրեն մակութիւն,
հողն ու մաճը. երբէք չի վաճառեն իրենց կեանքն
ու հարստութեան մշտաբուխ աղբիւրը. այսինքն
հայրենի երկիրն ու գետին:

Եւ դուք ի՞նչ պիտի կտակէք, հայրենեաց կա-
թօտ խեղճ պանդուխտ Հայեր. դուք կտակեցէք
ձեր զաւակաց ու եղբարց, երբ օտարութեան մէջ
կը հասնի ձեր վերայ, ո՛հ, մահ ու գերեզման: Այո՛,
նզովիւք կտակեցէք, որ նոքա հայրենի հողին ու
երկրին մէջ տքնին ու աշխատին, թող մեռնին,
թող իրենց գերեզման իրենց արտիկ լինի, թող
չիգան այս տեղը, ուր ձեր ազատ եղն ու մահ
թողլով՝ բեռնակիր կը լինիք. եւ շատ անգամ բե-
ռանց ծանրութենէն ձեր ոսկորները կը ճարճատին
եւ ձեր հուժկու բազուկները կը թուլնան. երես
ընդ գետին կը թաւալիք փողոցի ոտալատակաց
վերայ. կը բառնան ու կը թաղեն զձեզ անյիշա-
տակ շիրիմներու մէջ, ուր չեն ու չկան ընտանե-
կան գերեզման, ձեր պապերուն ու մամերուն խա-
չաքարեր եւ ոսկորները:

Իսկ դու, հենք Արծուիդ վասսուրական, քո
կտակն ի՛նչ է. թէ որ մահն զքեզ պանդխտու-
թեան մեջ նեռահարէ. «Կամք Տեառն օրհնեալ
եղիցի» իրասեմ եւ կաւանդեմ իմ կտակը իմ սիրելի,
հաւատարիմ եւ մոեբիմ Ազգին՝ որ զիս բառնան

տանին այն հողին աւանդեն. եւ դնեն զիս ի դիր
հանգստեան վարագայ խաչաքարերու տակը, ուր
Թերեւս շիրիմս ու ոսկորներս խառնուի. եղիսէի
նման սուրբ հարց շիրիմներուն հետը. ես մեղա-
պարտ մեռեալս, արժանի լինիմ նորոգ յարու-
թեան ննջելով ի փրիստոս հաւատով եւ յուսով:

ժԶ.

ՏԱՆ ԵՐԷՑ

ԵՒ

Ի Ի Բ ՊԱՐՏԻՔ

ՆԶՊԷՍ ընդհանուր Հայրապետ Հայոց իբրեւ ծայրագոյն հովիւ, տեսուչ եւ տնտես է բոլոր Հայ գերդաստանաց վերայ. եւ ինչպէս վիճակաւոր Եպիսկոպոսները իւրաքանչիւր իրենց վիճակին վերայ նոյն հոգեւոր տնտեսութեան պաշտօնն ունին. այսպէս եւս ընտանեկան եւ առ տնին Եկեղեցւոյ փոքրիկ հօտին՝ փոքրիկ հովիւներն են Տաներէց քահանայք՝ որոց միայն յանձնուած է ընտանեկան հոգեւոր պէտքերը հոգալ ու մատակարարել: Տաներէց, որ թէպէտ իւր վիճակաւոր Եպիսկոպոսին իշխանութեան տակ ստրուկ համարուած է, եւ նոյն իսկ ժողովուրդին առաջ այնչափ ըստ արժանւոյն պատուասիրեալ չէ. մանաւանդ մեր անբարեկարգ ժամանակի մէջ, յորում Եկեղեցւոյ տնտեսութեան վաղեմի օրէնք եւ կանոնա-

կան վճիռներ այլափոխուած են: Բայց Տաներէց քահանային հովուական պարտիքն ու կոչումն չատմեծ, շատ նուիրական եւ շատ արդիւնաւոր հոգեւոր աշխատութեան մշակութիւնն է: Վասն զի նորա սեպհական պարտիքն է, ընտանեաց նորածին երախայքը սուրբ Եկեղեցւոյն մկրտարանին ջրով մաքրել ու որդեգրել Աստուծոյ: Նորա պարտիքն է ամուսնութեան սուրբ պսակ դնել. նորա պարտիքն է խոստովանութեամբ ընտանեկան գաղտնի ու յայտնի վէրքերը դարմանելով բժշկել: Նորա պարտիքն է մահուան ծանր ստուերին տակ հեծող հիւանդը սուրբ եւ ջերմեռանդ աղօթքով կազդուրել եւ հոգին հաւատով զօրացուցանել: Նորա պարտիքն է ննջեցեալը ի հող դնել, ու կրնքել նորա գերեզմանը խաչիւ եւ Աւետարանով: Նորա պարտիքն է սգաւոր ընտանեաց սուգը չափաւորել, եւ խրատել որ հեթանոսաբար չողբան յոյս ու հաւատ չունելով հանդերձեալ կենաց: Նորա մեծ պարտիքն է աղքատ ու չքաւոր ընտանիքը՝ չէ թէ միայն սոսկ մխիթարական խօսքերով սիրիլ, այլ արդեամբ իբրեւ ճշմարիտ հայր հոգալ նոցա պէտքն ու կարիքը. հարուստ եւ ողորմած ընտանիքներէն հայթայթելով՝ թշուառ տնանկին կարօտաւոր զաւակները կերակրել:

Նորա մեծ եւ սեպուհ պարտիքն է, երկրի վերայ իբրեւ երկրաւոր հայր՝ խնամ տանել բոլոր ծխական ընտանեաց. մանաւանդ նոցա պատահար թշուառութեանց մէջ Յիսուսին նկարագրած գորովայլի գթութեան տիպարը լիովին յանձին բերել. ի բանտ գնալ, բանտաւորին կապանքը դիւրացնել:

հիւանդին ի տես գնալ, սուրբ Պօղոսին թաշկինակով՝ նորա քրտինքը սրբել, դեղ ու ճար գտնել։ Թէ քաղցեալ է՝ հաց տալ, թէ ծարաւ է՝ ջուր տալ։ Թէ մերկ է՝ հանդերձ, եւայլն։ Եթէ այսպէս վարի Տաներէց հովիւն, եթէ իւր այս պարտիքները խղճի մտօք կատարէ, յիշաւի յայնժամ տիրապէս Քահանայ Աստուծոյ կը կոչուի, լինելով կատարեալ որպէս երկնաւոր Հայր։

Տակաւին քան զամէն առաւել մեծ պարտիք մի ունի Տաներէց հովիւը, զոր պէտք չէ մոռնալ, եւ ի՞նչ է, առ տնին հոգեւոր դաստիարակութիւնը, որ պէտք է հաւասար ընթանայ ծնողաց դաստիարակութեան հետ։ Ես այնպէս կը դատիմ, որ կրօնի եւ հոգեւոր դաստիարակութեան պարտիքը՝ դպրոցի վարժապետին չէ, այլ Տաներէց Քահանային բաժին է, որ պարտաւոր լինելով իրեւ առ տնին Եկեղեցւոյ տնտես՝ պէտք է ինքնին բաշխէ ու մատակարարէ հոգեւոր դաստիարակութեան հացը ընտանեկան սեղանին վերայ, եւ այդ հացն է մի միայն Աւետարան։ բովանդակ սուրբ Գիրք, որ է Կենաց բան։ որոց հետը խառնել խիստ վայելուչ է մեր սուրբ Հարց ու վարդապետաց դիւրալուր խրատները։ որք առ հասարակ գրեթէ սուրբ Գրոց մտքին պարզապէս բացատրութիւնք են։

Ճշմարիտ խօսելով, ընտանեկան հոգեւոր վիճակը եւ կեանք յայնժամ կ'եղծանի, երբ Տաներէց Քահանայն տգէտ եւ անուս է։ որ բաւական կը համարի իւր պաշտօնին համար Մաղմոս, Շարական եւ Մաշտոց, որ միայն Եկեղեցւոյ խորհուրդներ եւ ծիսական կարգերը կատարելով՝ քահանայութեան

բարձր պաշտօնի միւս պարտիքները անկարեւոր կը դատի։ Տաներէց Քահանային տգիտութիւնը շատ մեղադրելի է, թերեւս փոքր ինչ այդ մեղադրանք թեթեւնար, եթէ բարի ու անբասիր վարքով եւ գործնական ընտիր օրինակով տգէտ Քահանայն քողաւորելով ծածկէր իւր տգիտութիւնը, ու տգիտութեամբ այնչափ վնասակար չէր լինէր ընտանեկան կենաց, խօսքին տեղը՝ միայն բարի օրինակը քարոզելով։ Բայց թէ գիտուն եւ թէ տգէտ Տաներէց երբ իր վարուց ու պաշտօնին մէջ կը զեղծանի. երբ բարի օրինակին տեղը՝ գայթակղութեան չարօրինակ կուտայ, այնուհետեւ բարի եւ երկիւղած ընտանեաց համար՝ հոգեպէս մեծ վտանգ է։ որ թէ չգտնեն ուրիշ արժանաւոր հովիւ մի՞ կը պարտաւորին առանց քահանայի մնալ, Աստուծոյ հովուութիւնը խնդրել։

Սակայն արժանաւոր եւ անարժան պաշտօնէից մէջ ընտրութիւն առնել պէտք է։ երբ ընտանեաց ձեռքն է այդ իրաւունքը եւ ազատութիւնը, թող խորհին եւ այնպէս ընտրեն Տաներէց Քահանայն։ Եւ եթէ գտնեն այդ արժանաւոր ու պատուական պաշտօնեայն, պէտք է կրկին պատուոյ արժանի համարին զինքն։ որոյ համար իսկ յատկապէս կը պատուիրէ Առաքեալը։ Եթէ ընտանեաց իրաւունքն է Տաներէց Քահանայէն պահանջել, ինչ որ քահանայութեան պաշտօնին եւ կարգին վայելուչ պարտիքն է, նոյն Տաներէց Քահանային իրաւունքն է՝ պահանջել իւր պաշտաման ու հոգեւոր աշխատութեան վարձքը։ Մշակը՝ իւր վարձուց արժանի է, կը խօսի Տէր, ով կարող է ժխտել թէ իրաւունք

չէ այս, եւ Առաքեալը կը հաստատէ սոյն իրաւունքը, թէ «Զինուորը իւր թոշակով չի զինուորիր»։ Եւ ուրիշ խօսքով դարձեալ նոյն բանը կը կրկնէ. թէ «Սեղանոյ պաշտօնեայն, արժան է որ նոյն սեղանէն կերակրուի»։

Արդ, ընտանեկան սեղանոյն պաշտօնեայն Տաներէցն է. պէտք է որ սեղանին հացէն լիապէս կերակրուի, ապա եթէ զրկի, անհատուցումն, անվարձ մնայ իւր հոգեւոր մշակութիւնը, նա հոգւոց հանելով կը կատարէ իւր պաշտօնը. որով ընտանեկան փարախին փոքրիկ հօտը պարտաւոր կը մնայ իւր հովուին առաջ. ոչ կաթէն՝ կաթ, եւ ոչ բուրդէն բուրդը՝ պարտեաց փոխարէն վճարելով։ Եւ միթէ իրաւունք ունի՞ն յայնժամ՝ Տաներէց մշակին վարձք հատանող ընտանիքը տրտունջ բառնալ ու միշտ գանգատել թէ զմեզ հովուելու եւ մեր հոգեւոր պիտոյք հոգալու բարի հովիւ եւ արժանաւոր պաշտօնեայ չունիմք։

Այլ դուք, ո՞վ ժողովուրդը եւ ընտանիք Հայոց, մի՞ սրտմտիք, թէ ասեմ, ձեր տրտունջն անիրաւ է. ժողովուրդի ընտիր որդիքներէն ո՞վ յանձն կառնու քեզ համար հովիւ ու Տաներէց լինել, երբ դու արժանաւորին եւ անարժանին մէջ ընտրութիւն չունիս։ Դու Աւետարանին ազատ զինուոր եւ Եկեղեցւոյ պատուարժան պաշտօնեայն ճնշեր ստրկացուցեր ես չքաւորութեան լուծին տակը, եւ կըստասես տակաւին որ նոքա վեհանձն եւ ազնուական կերպով շարժին. ճրի չնորհը՝ ճրի տան, չագահին, անաչառ լինին, ճշմարտախօս լինին, սուրբ լինին, բարի վարքով փայլին, բարի օրինա-

կով հանդիսանան, օրինաց նախանձաւոր լինին, թէ յանցապարտ լինիս զքեզ կշտամբեն. թէ չուզիս՝ հեթանոս համարին, թէ յանդգնիս թէոդոս կայսեր նման ձեռք լի արիւնով Եկեղեցւոյ գաւիթը մտնել, Ամբրոսիոս քաջ հովուին պէս իբրեւ Ամենակալին ահարկու հրեշտակը քո դէմ կենալ ու Եկեղեցւոյ գաւթէն զքեզ արտաքս մերժել։

Ահաւասիկ իմ դատաստանս այս է. ես գիտեմ, դուք չէք հաւանիր, կասէք, թէ այդ խստութիւն է, հաւատաքննութիւն է, անցաւ այդ դարը, պէտք է մեր Տաներէց Քահանայք, հոգեւոր կատարելութեամբ հանդերձ՝ քաղաքակիրթ ու քաղաքավար լինին, ճանչնան ժամանակ եւ ժամանակի պահանջումները. բարեկամ լինին յառաջադիմութեան, եւ մեր ընտանիքը ի նոյն յորդորեն ու համոզեն։

Ուրեմն ըստ ձեր դատաստանին, եթէ ընտանեկան կեանքին չահն ու պէտքը այդպիսի հոգեւոր ժիր մշակ կը պահանջէ իւր անդին եւ անդաստանին համար, հապա այլ եւս ի՞նչ կը վարանիք, ի՞նչ կը դեղեւիք, ճանչցէք, որոշեցէք ու ընտրեցէք այն արժանաւոր անձն բարի եւ առաքինի ընտանեաց մէջէն։ Ընծայացուն երկնից հրեշտակներէն չէ՝ մարդկային ընտանեաց սեռէն է, եւ ընտանիքը կը ծնի զայն. ձեր իրաւունքն է, ձեր ձեռքն է, ընտիր ընտիր անձինք որոշեցէք եւ ապա ածէք Եպիսկոպոսին առաջ, թող ձեռն դնէ եւ օրհնէ ձեզ Քահանայ։

Բայց դուք, երբ պիտանին ու պատուաւորը, ուսեալ եւ արժանաւոր անձինքը կը թողուք, ան-

պատիւ, տգէտ եւ անարժանը յառաջ կը վարէք, կընտրէք եւ կը վկայէք իսկ Եպիսկոպոսին եւ Եկեղեցւոյն առաջ, եթէ ճշդիւ հարցաքննութիւն լինի, ժողով եւ Եպիսկոպոսը արժանի չհամարին ձեռնադրութեան. ես գիտեմ ու տեսայ, թէ որքան կը խտտանաք ու կամակոր յամառութեամբ ստահակ միջոցները ի գործ դնելով՝ վերջապէս անարժան անձն ՚ի պատիւ Քահանայութեան կը հանէք: Եւ այնուհետեւ երբ մտաբերելով կղզայք թէ սխալած էք, կըստըջանայք, տրտունջ կը բառնաք ու կըսկսիք չարաչար ձեր ընտրած ու հաւնած կղերը դատել ու բամբասել: Եւ չառ անգամ եւս ոմանց անարժանութիւնը առիթ բռնելով՝ ամբողջ Եկեղեցական դասն անարգելով, ոտնհարելով վատաբանելով՝ նշաւակ կը կացուցանէք զիրենք աշխարհին տուալ: Զգիտեմ կը կարծէք ու կը հաւատայք թէ այդ պիտով կուղղէք զիրենք, որոց անուղղութիւնը Քահանայութենէն յառաջ բնաւորեալ է եւ դուք յաճախ կը տեսնայիք զիրենք. փորձը ձեր աչքին առաջն էր. դուք քով գիտէիք ու կը ճանաչէիք:

Բայց թոյլ տուէք որ անաչառ խօսիմ, միթէ դուք իբրեւ թէ կարեկից լինելով մարդասիրութեան պատրուակաւ ձեր բարեկամաց հաց ու գործ ձարելու համար չաշխատեցա՞ք զիրենք Քահանայ ձեռնադրել տալու, եւ յետոյ իբրեւ մեծ վարձք եւ առաքինութիւն համարելով, կը խօսիք եւս պարծանօք. թէ «Խեղճին ընտանիք ընտանիքն աղափեցին» եւ այլն: Այդպէս է, մի ընտանիք իւր թըշուառ վիճակէն տղատելու համար՝ ուրիշ ծխական

ընտանիքները հոգեպէս թշուառացուցիք: Զգիտեմ. Եկեղեցւոյ գերագոյն Դատաւորին առաջ որն առաւել դատապարտութեան արժանի է, Եպիսկոպոսը, որ աչառեց ու ձեռնադրեց, թէ ժողովուրդը, որ զայն ընտրեց ու ընծայեց:

Այլ կը թողնուի այս մասն այժմ, մտադիր լինելով յայլում տեղում ընդարձակապէս խօսիլ, եւ ժամանակն իսկ կը պահանջէ զայդ. վասն զի չառ տարապարտ տրտունջները կը բարձրանան երկու կողմէն կղերին ու ժողովուրդին, որք ընդ աչս դատելով զիրեար կը բամբասեն չարաչար առանց դատաստանի ու քննութեան:

Իսկ մեք, որ նոյն կղերաց դասուն տրուան ու յետինն եմք, յորդոր կը կարդամք նախ բոլոր Տաներէց քահանայից, որ ճանչնան իրենց սուրբ պարտիքը. յիշեն որ պատասխանատու են նորա առաջ, որ կսպառնայ ու համար կը պահանջէ ամէն հովիւներէն թէ մեծ եւ թէ փոքր. Տաներէցն եւս իւր տան հաշիւը պիտի տայ:

Նաեւ յորդոր կը կարդամ այն բոլոր Հայ ընտանեաց, որք եթէ գիտեն խղճիւ թէ հոգեւոր եւ արժանաւոր պաշտօնէին պէտքն անհրաժեշտ է. ուրեմն թող աչառելով անընտրող չը լինին, թող խտտանն ու անպիտանը ՚ի բաց թողուն. ընտրեն եւ իրենց բարի որդիքներէն ընծայեն Աստուծոյ Եկեղեցւոյն. արդար Աբելին պէս արդարապէս որոշելով Աստուծոյ բաժին եւ ոչ թէ ժլատ ու խնայող կայէնին պէս անարգն ու անպէտք հանել Աստուծոյ մասն:

Արդ, դուք, ո՞վ ընտանիք Հայոց, ճառիս բանը՝

այս մի բանով աւարտեմ. եթէ Տաներէց Քահա-
նայն ձերն է, ձեզ համար է, եւ ձեր հոգեւոր
մշակն է, ձեր բարին դուք ինքնին ճանչցէք ու
ընտրեցէք, ձեր մշակն ընտրեցէք, արժանաւորն
ընտրեցէք, ուսեալն ընտրեցէք, հաւատարիմն ընտ-
րեցէք. եւ եթէ կայ տակաւին ձեր մէջը՝ հրեշտա-
կակրօնն ընտրեցէք. եւ քանի որ ընտրութեան այս
իրաւունքը ձեր ձեռքն է, դուք այսօր եւ յաւիտ-
եան իրաւունք չունիք գանգատիլ:

ժէ.

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՊԱՏԿԱՌԱՆՔ

ԵՒ

ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԴՀԱՆՈՒՐ տեսութեամբ խօսելով՝
ընտանեկան պատկառանք եւ ազատու-
թիւնը, երկուքն եւս մարդոյն համար
ի բնութենէ տրուած ազատ կամաց եւ
բնական զգացման օժիտներն են: Միայն
թէ մարդ պարտաւոր է զայն օրինօք
վարել եւ՛րջ թէ ծայրայեղ ազատավար
մոլութեամբ կամ նախապաշարեալ հնու-
թեամբ:

Մեր իհն ընտանեկան կեանքին սաս-
տիկ պատկառանք եւ ամօթխածութիւ-
նը, ինքնով գլուխ եւ երեսը թանձր
բօղով կը ծածկէր ու կը փակէր զայն
տան ու վրանին տակը, եւ նորա հարսն պարտա-
ւոր էր եօթնամեայ լուծութիւնը պահել իրբեւ պահք,
անշուշտ նոր աշխարհին առաջ շատ պարսաւելի
վարմունք է:

Իսկ հին աշխարհը, որոյ նահապետները դեռ

մեր հայրենեաց մէջ շատ կան, նոքա դատելով կը դատեն աշխարհի ընտանեկան կեանքին ծայրայեղ ազատութիւնը, որ իսպառ կը բառնայ պատկառանաց քօղն ու շուքը, կինն ազատ կը թողու ընկերական հրապարակին մէջ, որ նա նոյն իսկ իւր հարսանեաց օրը լեզուն բանայ, խօսի, պարէ, իբրեւ հարսնեւոր զուարճանայ եւ նոցա հետը խնճոյից սեղանին վերայ հրճուի եւ մերթ եւս ծիծաղ արձակէ, որովհետեւ ըստ Պղատոնի սահմանին՝ Միթէ կինն եւս ծիծաղական մարդ չէ՝:

Ուղղապէս դատելով, երկու աշխարհի ծայրայեղ վարմունքն եւս չափազանցութիւն կը համարուին ուղիղ բանաւորութեան եւ բարոյական օրինաց առաջը: Ափսոս, որ այս աշխարհիս մէջ միջին եւ ուղիղ ճանապարհով քալել դժուարագոյն է: Մարդիկ սովորած են չափազանցել եւ իրենց կիրքերէն վարուելով կը խոտորին միշտ յաջ կամ յահեակ, միջասահման ուղիղ ճամբուն վերայ խիստ սակաւ մարդիկ կը յաջողին որ համեստ ընտանեկան կեանքի ուղղութիւնը պահելով չեն խոտորիր, հետեւելով միշտ բարոյական օրինաց եւ բնական խղճին գիտակցութեան, որք լոյս են եւ միշտ մարդք գէպ ի լոյս եւ ուղղութիւն կ'առաջնորդեն:

Թողունք հին եւ նոր աշխարհի ծայրայեղութեան մասերը՝ ստոյգ խոստովանելով, որ ամօթոյ ղգացումն ու պատկառանքը մարդոյն ընտանեկան կեանքին սեպհական վայելուչ զարդն ու պատիւն է: Այն ընտանիքը, որ այս չքնաղ զարդը ամենայն համեստութեամբ հագած է, միշտ պատկառելի կը հանդիսանայ երկնից եւ աշխարհի մէջ:

Ընտանեկան պատկառանք նախ պէտք է ամենայն մեծարանօք յարգուի ու պահուի նոյն ընտանեկան չրջանին մէջ, ուր ծերունի նահապետ եւ մայր տիկին բարձրաթոռ կը բազմին, որոց պարտաւոր են շուք դնել ու պատկառիլ բոլոր զաւակներ, հարսներ, թոռներ եւ ուրիշ այլ ամէն ընտանեկան պարագայք:

Դիտնալ արժան է նաեւ որ պատկառանքը միայն փոքրերուն պարտիք չէ, այլ եւ նոյն իսկ մեծերն պարտաւոր են զգուշաւոր պատկառանօք վարիլ փոքրերուն հետը: Վասն զի մեծերն երբ պատկառանքն ի բաց թողուն, այնուհետեւ ի զուր է պահանջել, որ փոքրերը ամաչեն: Եւ եթէ ջանան մեծերն ուղղել զանոնք, նոքա քաջ գիտեն դարձեալ Խեչափառին առակը յառաջ բերել, ցոյց տալով՝ թէ մեծերն իրաւունք չունին յանդիմանելու, քանի որ իրենց միակողմանի քայլերով՝ փոքրերուն օրինակ կուտան. տղայոց ներկայութիւնը բանի տեղ չի դնելով՝ անզգոյշ կը շարժին, անպատկառ կը խօսին, ծուռ կը քալեն, եւ զարմանալին այն է որ մերթ եւս կը զայրանան իսկ, եթէ փոքրերը իրենց նման շարժին ու քալեն:

Յիրաւի ընտանեկարութեան մէջ եթէ մասնաւորապէս թուենք՝ շատ անպատշաճ շարժումներնրը կը լինին. բայց ամենէն աւելի տալաւորիչ եւ թիւնաւորիչ է անպատկառ վարմունք անմեղ տղայոց առաջ: Նոքա խիստ արագապէս կ'ընդօրինակեն զայն. թող յոռի ու չար լինի, ոչ ինչ փոյթ չէ, զի նոքա միամիտ են ու տեսնալով կը հաւատան թէ ինչ որ մեծերը գործեն՝ բարի ու անփայտ է:

Այր մարդիկ, որ առաւել ազատ վարմունք ունին թէ ընտանեկան յարկին տակը եւ թէ արտաքոյ ընկերութեան մէջ, նոքա պատկառանաց ամօթը աւելի կանանց սեռին կը վերածեն. որոյ շատ օրինակները կը տեսնամք նահապետական կենաց մէջ, Աբրահամու վրանի տակ ուր երբ երեք հրեշտակները հիւր կուգան, Սարա որ պառաւ եւ մեծ տիկին էր Նահապետի տան՝ կը պատկառի տեսնուիլ հիւրերուն հետը. այլ յետուստ խորանին պահուելով՝ ականջ կը դնէ երբ հրեշտակներ կը խօսէին աւետիս տալով հանդերձեալ զաւակին համար: Նոյնպէս եւ Ռեբեկայ մինչ բացերես ուղտին վերայ նստած խառանու երկրէն դէպ Աբրահամու տուն կուգար, յանկարծ կը տեսնար իսահակ փեսայացուն իւր, որ ի դբօսանս ելած էր ի դաշտ. խակոյն ուղտէն վար իջնելով կը քօղաւորէ երեսը, պատիւ եւ շուք տալով իւր նորատես ամուսնոյն:

Այս պատկառանաց հին քօղ գրեթէ չորս հազար տարիէն ի վեր դեռ մեծ խնամով կը պահեն մեր Հայ հարսները. այն ինչ գաղթական Հայոց ընտանեկան կեանքին նոր ազատութիւնը՝ զայն վերցնել կը ջանայ. ինչպէս ուրիշ շատ պատկառանաց կերպերը թողուցեր է արդէն, որք մի մի յատկանիշ էին հայկական հնութեան ու կեանքին:

Բայց հին աշխարհի ընտանեկան խիստ պատկառանաց այս վարմունքը՝ որ ինչպէս գրեցի, զկիսն իբրեւ խուլ ու համր էակ մի կը ճնշէ անխօս լռութեան մէջ եւ որ տակաւին կը տիրէ այդ վաղեմի սովորութիւնը՝ նոր քաղաքակիրթ աշխարհին առաջ ոչ ընտանեկան առաքինութիւն կը համարուի

եւ ոչ աղգային գովելի յատկութիւն: Վասն զի աշխարհի եւ ազգերու նոր փոփոխութեանց հետը, գիտութեան եւ ազատութեան հետը, անշուշտ բռնական է, որ ընտանեկան կեանքն եւս իւր հին դրութենէն փոփոխի. եւ այս յեղափոխութեան մէջ այր մարդիկ զկին իւր զրկանքէն ազատելով՝ նմա եւս բաժին տուին կրթութիւն եւ դաստիարակութիւն: Առաջին անգամ երբ կինը «յէ գիրը արտասանեց՝ ինքնին լուծեց իւր յամրութիւնը, կինը կարգաց ու ճանչցաւ իւր իրաւունքն, բողոքեց ու հռչակեց աշխարհին առաջ թէ ինքն եւս իւր ամուսնոյն չափ ազատութեան իրաւունք ունի. կինը ընտանեաց մայր է, պէտք է խօսի եւ այր մարդոց ընկերութեան մէջ հաւասար աթոռ ունենայ: Կին եթէ իւր ամուսնոյն ազատ ու ճշմարիտ կենակիցն է, արժան է, որ նա աշխարհի կեանքը ճանչնայ, մարդկային ընդհանուր ընկերութեան հետ մտերմանայ, խորհիլ գիտնայ, մտածել սովորի, փոքր ի շատէ վերահասու լինի այն ամէն իրաց, ինչ որ մտաւոր ու բանաւոր մարդոյն բնական եւ ազատ իրաւունք կը պահանջեն:

Սակայն մեր դարու պատկառասէր ու պարկեշտ Նահապետներ ու մամիկները երբ նոր աշխարհի հանդէս մօնեն՝ անհնար է, որ չի գայթակղին չարաչար ու մերթ եւս սրտմտելով, զայրանալով տրտունջ չը բառնան. թէ վայ մեզ, ի՞նչ ժամանակի հասանք. ամօթ եւ պատկառանք աշխարհէս վերջացաւ. կին ընտանեկան լռարանէն դուրս ելաւ. կին լեզուն քացաւ ճարտասան դարձաւ. կին քօղն ու լաջակ ձգեց, քօղին տեղը հիւս-

կէն վարդաճաղիկ խոյր դրաւ . կին հրապարակ ելաւ , ընկերութեան մէջ մտաւ . կին հաւասար մեզ հետ պատիւ ստացաւ . նա համարձակ կը խօսի համարձակ կը վիճի կը դատի եւ կը պատասխանէ եւ այլն : Մէկ խօսքով՝ անմուռնչ կին՝ խօսուն բանադատ գարձաւ . կարգալ գրել սորվելով , լեզուադէտ լինելով , նա կը ճգնի մեզ հետ խորհրդական լինել , աշխարհ կառավարել , օրէնք տալ , Սահմանադրութիւն գոչել : Թերեւս օր մի այլ եւս աւելի յառաջ երթայ ու մեզ հետ հաւասար քուէ տալու իրաւունք խնդրէ . թողու ընտանեկան ամէն հոգն ու կեանք , թողու ամուսնական սէր : Աւանդ այն ժամանակին , յորում աշխարհիս կարգ եւ օրէնք պիտի խանգարուին . եօթն հազար տարուան վաղեմի ընտանեկան՝ չէնք քանդուի եւ կնոջ այս անսպառնալի յառաջադիմութիւնը՝ տանի միջ գիրենք մինչեւ ծայրայեղ ազատութեան վիճակը : Ո՛վ այնուհետեւ կարող է զսպել գիրենք , աշխարհիս բոլոր տէրութիւնք եթէ միաբանելով դաշնակցին , միթէ կարող են թումբ քաշել նոցա զօրութեան եւ արշաւանաց դէմ . ով կը տարակուսի այս անկարգ ապագային վերայ . որոյ ստոյգ նշանները՝ ներկայն իսկ այժմէն ցոյց կուտայ եւ մեք կը հաւատաստմք Զօրաբարէլի մեծ վկայութեանն՝ թէ կին զօրաւոր է ու կը արիւնջ : Եթէ կին զօրաւոր էր մինչ ուսմունք չունէր . քանի՞ առաւել պիտի զօրանայ երբ ուսման եւ ազատութեան ղէնքով զինուորի :

Կը լսես , խոհական ընթերցող , մեր դարու նահապետ ծերոց այս նախանձաւոր դատաստանը . չգիտեմ՝ կընդունին , որ շատ մասերու մէջ իւր

ստուգութիւն ունի : Մեր կեանքի ապագայն միշտ ներկայէն կըսկսի եւ ներկայն ապագային կարապետն է : Եթէ ուշի ուշով կռենք ներկային ծայրայեղութիւնը՝ ծերոց մարգարէութիւն պիտի կատարուի թէ ուշ եւ թէ անագան : Սի բան կայ միայն , որ սոյն ձախորդ մարգարէութեան երազը դէպ ի բարին կատարել կուտայ եւ այդ բանն է՝ կանանց սեռին ուղիղ եւ պաշտօնաւոր դաստիարակութիւնը , զոր հազար դիր կրկնցի ու դարձեալ կը կրկնեմ : Բոլոր աշխարհ այսպէս կը դատի . երբ նոր ազատութեան իրաւունքը կիներուն գլխէն վերցուց այն պատկառանաց ճնշող քօղը . պէտք է ճշմարիտ ու պայծառ դաստիարակութեամբ քօղաւորէ նոցա ամօթխած ճակատը , զորով թէ հին մթութեան քօղ ստուեր կածէր . թող լուսոյ քօղով կին իւր աչքը բանայ ու տեսնայ աշխարհին գործերը : Առանց այս պատասպարող քօղին՝ կնոջ ծայրայեղ անդաստիարակ ազատութիւնը դէպ ի խաւար կը տանի գինքն . եւ երբ կնոջ ոտքը գլխի ու սահլի՝ ողջ ընտանեկան կեանքը իւր հետ կը կործանէ : Այո՛ , ուղղել պէտք է կնոջ ընթացքը որ այդ վտանգաւոր խորխորատէն յետոյ կասի : Անհրաժեշտ հարկ է նորա միտք ու հոգին մշակել եւ ապա թողուլ ազատ , որպէս զի զօրանայ կին եւ իւր կթոտ ոտքով կարողանայ ազատութեան մէջ անսայթաք ու անխոտոր քայլել , եւ ճշմարիտ դաստիարակութեան մայրերը լինելով՝ նոր ընտանիք , նոր կեանք կազմեն Հայոց ժողովուրդին : Երջանիկ օրեր են այն օրերը երբ Հայոց տիկնայք ու կանայք հին պատկառանաց ընտանիք հետը՝ նոր դաւա-

տիարակութեան լուսով եւս կը փայլին եւ յայն-
ժամ միայն կարող են իսկապէս նմանիլ Եւրոպիոյ
կրթեալ եւ ժրագլուխ կիներուն: Ապա թէ ոչ,
սոսկ արտաքին կեղծ երեւոյթով, քաղաքավարի
չարժման կերպերով, պերճ հագուստներու նոր նոր
ձեւերով, առանց մայրենի լեզուին՝ քանի մի Ֆրան-
սերենի բառերը հնչելով, Հայուն հին պար մոռ-
նալով՝ նոր պար խաղալով, մեր հայրենի կամ մայ-
րենի անուշակ երգեր թողլով՝ անընտանի դաշնակ
զարնելով՝ Հայոց ընտանեկան կեանքը դէպ ի լա-
ւադոյն չի փոխիր, այլ յաւէտ կը վատթարանայ
հին ու նոր զեղծմունքները իրար խառնուելով.
որով յետին ազատութիւնը՝ թերեւս չար լինի քան
զառաջինն, եւ յայնժամ իրաւունք չունին պատ-
կառասէր ընտանիք նգովք կարգալ նոր աշխարհի
ծայրայեղ ազատութեանն եւ դարձեալ բարւոք
համարին կինը ընկերական հրապարակէն հանել
եւ անդրէն տանել հին նահապետական վրանին
տակ փակել եւ թանձր քողով ծածկել նորա գլուխ,
որ այլ եւս արեւ եւ ազատութիւն չի տեսնայ:

Մոռացէք այդ, մոռացէ՛ք, ո՛վ դուք դադթա-
կան Հայեր, դուք որ կէս ու կեղծ լուսաւորու-
թեամբ խայտաղիք առանց ընտանեկան դաստիա-
րակութեան՝ աճապարեցիք կինը պատկառանաց
համեստ քօղին տակէն հանելով՝ դպրոցին տաճար
տարիք զինքն. ինչ որ կնոջ պէտք էր՝ դուք զայն
ուսուցիք, եւ ինչ որ պէտք էր՝ դուք կամ չգիտ-
ցաք կամ աւելորդ դասուցիք, միայն աղօտ կիսա-
խաւար լոյս տուիք կնոջ եւ արձակեցիք զինքն:

Կին միանգամ ազատութիւն գտնելով՝ ճամբայ

առեր է կերթայ, ուր որ հրապոյր եւ հաճոյք կը
վարեն զինքն: Կինը իւր կորստեան ճանապարհ չի
նկատեր, կոյր զիւրայն կերթայ եւ իւր ուժով ե-
տեւէն կը քարչէ կը տանի իւր խեղճ կապեալ ա-
մուսինը: Չկայ բնաւ զօրութիւն մի, որ կնոջ քայ-
լերը յետս կասել տայ. նա պիտի շարունակէ այդ
խոտորնակ ճանապարհ, ո՛վ կարող է կրկին անգամ
չզթայել նորա ոտքը երբ նա ազատութեան իրա-
ւունքը՝ իւր զօրավիգ առած է: Չգիտեմ ի՞նչ ճար
ու դարման կը մտածէք սորա համար, ո՛վ դուք,
այր մարդիկ, որ ընտանեաց տէր ու կառավար էք,
արդեօք կնոջ այսչափ ազատութեան վերայ ստըր-
ջանալով՝ կը խորհի՞ք վերստին դնել զինքն այն հին
պատկառանաց բանտին մէջ. կապել ձեռքն ու ոտ-
քը եւ իսպառ փակել նորա դէմ ազատութեան
դուռը:

Այդ դարմանը, զոր դու կը խորհիս անհնարին
եւ անօգուտ է այսուհետեւ. դու կարող չես աշ-
խարհի եւ ժամանակի անիւները դէպ ի յետս դար-
ձնել անդրէն, որք անդիմադրելի ուժով դէպ յա-
ռաջ կերդան: Մանաւանդ Եւրոպիոյ հոսանքները
որ մէկ բաղխելով քո հին բանտերը եւ շղթաները
առ հասարակ կը խորտակեն:

Ուրեմն մի ճար, մի դարման միայն կը փնայ
քեզ եւ այս է. կնոջ հոգին ու միտքը տիրապէս
կրթել ուղիղ դաստիարակութեամբ. թող այնու-
հետեւ նա ինքնին իւր կիրք, իւր հաճոյք եւ իւր
ազատութիւնը չափաւորէ, ինքնին զգալով ու ճա-
նաչելով իւր մոլորամիտ շաւիղը: Աշխարհիս բոլոր
ողջամիտ իմաստասէրներ, բարոյախօս բժիշկները՝

կնոջ հիւանդութեան համար միակ դարման ու դեղ՝ այս կը վարդապետեն :

Ո՛վ դուք դաստիարակք Հայոց , որ թերեւս աւելի քան զիս կը ճանաչէք Հայոց ընտանեկան կեանքն ու վիճակը , թէ ի՞նչպէս հին պատկառանաց մէջ նա առողջ էր , նոր աղատութեան մէջ հիւանդացաւ . եթէ կայ եւ գիտէք ուրիշ դեղ ու ճարը՝ հոգացէք ու գրեցէք այս հիւանդին համար . թող կարդան խեղճերին ամէն ընտանեաց հայրերը , որ յուսակաւոր եղած՝ դարման դարման կաղաղակեն :

Ժ Ը .

ՓՈՓՈԽՈՒԹԻՒՆ ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻՆ

ԱՆԿՈՒՄՆ ԵՒ ԲԱՐԳԱՌԱՃՈՒՄՆ

ՅՍ Աշխարհի վերայ մարդոց ընտանեկան վիճակը միշտ անստոյգ եւ անհաստատ է . եւ այնչափ վիճակէ ի վիճակ կը փոփոխի ինչպէս տարերաց շարունակող եղանակները : Շատ յարմար է թէ որ ըսենք ընտանեկան վիճակը այնքան ել եւ էջ ունի , ինչպէս օդաչափ գործիքին աստիճաններն առաւօտէն մինչեւ երեկոյ :

Աշխարհիս տարերքը բնական ու մշտնջենաւոր օրէնքով կը շարժին ու կը փոփոխին : արդեօք պէտք է համարինք այնպէս թէ մարդոյն ընտանեկան կեանքն եւս նոյն մշտնջենաւոր օրէնքին տակ փակուած է , միայն թէ ուրիշ պայմաններով : Զորօրինակ Աստուծոյ պետական հրաման օրինօք վճռեք է , որ մարդ իւր երեսաց քրտինքով իւր հացն ուտէ . ուստի թէ քաղաքացի թէ հողագործ մեկը , եթէ մինն արհեստով եւ միւսն հարօրին մածով

չաշխատին՝ ընտանեկան սեղանէն հաց կը պակսի եւ զաւակները սովալլուկ կը տանջին։ Ուրեմն հացն աշխատողինն է, իսկ հեղգացող մշակին բաժինն է սովամահութիւն։

Իբրեւ ճշմարիտ ֆրիստոնեայ եւ անթերահաւատ հաւատացեալ պարտաւոր եմք հաւատալ թէ զաշխարհ կառավարող Նախախնամութիւնն՝ իւր անյեղլի օրէնքով մեր վիճակը կը փոփոխէ բարձրութենէ՝ ի խոնարհութիւն, խոնարհութենէ՝ ի բարձրութիւն։ Բայց երկնից արդարութեան ատեանն՝ այդ օրինաց վճռագիրը յայնժամ ի գործ կը դնէ՝ երբ մարդ մեղանջէ նորա բնական օրինաց եւ պատուիրանին դէմ, որով յայտ է թէ, մեր վիճակի փոփոխութիւնը՝ մեր մեղքէն յառաջ կուգայ, եւ մեղքը մեր ազատ կամքէն կը ծնանի։ Եթէ այսպէս է, ուրեմն ընտանեկան չարեաց ու աղէտից նախապատճառը՝ դարձեալ ինքն ընտանիքն է, ինչպէս նաեւ բարեկեցիկ երջանկութեան։

Սակայն աշխարհս եւ ժամանակը միշտ աղէտաբեր օրեր ունին ու կը բերեն ընտանեկան վիճակին վերայ. որ այսօր ճոխ է՝ վաղը կը չքաւորի. որ այսօր երջանիկ է, վաղն ապերջանիկ. որ այսօր բարձրապատիւ է, վաղն անպատիւ եւ արհամարհ։ Եթէ պարզ հայեցողութեամբ նայիմք, այնպէս կը թուի մեզ՝ որ շատ անգամ ընտանեաց վերահաս չարիքները՝ հեռաւոր պատճառներէն կուգան. զոր օրինակ երկնից ցասումներուն անարգել պատուհասներէն, երկրի անարդար կառավարութենէն, արշաւանքներէն, պատերազմներէն, մահատարածամէն եւ այլ սոյնպիսի կոտորածներէն եւ

պատահարներէն։ Որք առ հասարակ սոսկալի ու կորստեան պատուհասներ են. խոտի նման կը հընձեն ու կսպառեն մարդկային ընկերութեան ընտանիքը. ճոխն եւ աղքատն ի միասին եւ անխնայապէս ի գերեզման իջուցանելով։

Յիրաւի շատ հաւաւոր ու դժնդակ են այս արտաքին արկածները. բայց առաւել սոսկալի առաւել մահաբեր են ընտանեաց համար ներքին ամէնօրեայ սովորական պատուհասները, զոր մարդիկ իրենց ազատ կամքով ու ձեռքով կը պատրաստեն։ Արտաքին պատուհասները մարդոց ձեռնհասութեան վեր են, մարդ կարող չէ խոյս տալ կամ դիմակալել նոցա դէմ։ Զի ո՞վ կարող էր Իսալիոյ վէսուվ լեւան հրաբուխի բերան փակել, որ հռչակաւոր Պոմպէն մոխրով չի ծածկէր. եւ ո՞վ կարող է ամպերուն հրաման տալ, որ բարկաճայթ կարկուտով եւ յորդահոս անձրեւով գիւղեր եւ քաղաքներ չողողէ։

Իսկ ներքին պատուհասները այսպէս չեն. այլ մեր ազատ կամաց ու հրամանին տակ լինելով՝ մեք կարող եմք դոցա առաջ թուժք քաշել արգելուլ որ մեր սունն եւ ընտանեկան սրահը չողողեն։ Արտաքին պատուհասն՝ աշխարհիս վերայ միայն ի տեղիս տեղիս իւր արկածներ կը թափէ, իսկ ներքինը գրեթէ նոր քաղաքակիրթ աշխարհիս մէջ համաշխարհական պատուհաս է, որ Արեւմուտքէն ելնելով դէպ Արեւելք իւր արշաւանքները կը շարունակէ, որ իբրեւ համաճարակ ախտ իւր մահատուցաւ տիրեր է մեր ընտանեաց սրտին մէջ. նոքա այս ծիրակաւ ախտով տակաւ առ տակաւ կը մաշուին ու չեն զգար։

Սկսինք այժմ պարզապէս բացատրել այս հաճոյսական ակտին տեսակներն, առ որ սիրահարած են մեր կարճամիտ ընտանիքը եւ մահ գրկելով տարածամ կը մեռնին: Քանի՞ ես այդ ներքին ակտերուն ցեղը. ուշ դիր, ես խօսիմ քեզ մի եւ երկու բառով. եւ այս է, զեղիս եւ անբարոյական կեանք. եւ ըստ սուրբ Գրոց չափազանց ցանկութիւն եւ այն. որոց այլ եւ այլ ճիւղերը թուեմ քեզ ահաւարիկ:

Ցանկութիւն բազմախորտիկ սեղանոյ եւ գինարբեցութեան, առանց գիտնալոյ ու հաշուելոյ թէ տաշտին մէջ որչափ հաց, մառանին մէջ որչափ պաշար եւ կարասին մէջ որչափ գինի կայ: Ցանկութիւն հանդերձի եւ նորասիրութեան, առանց նրկատելոյ թէ նորա աշխատութիւն եւ կազմութիւնը մեր երկրի եւ մեր ժողովուրդի աշխատութեան արդիւնք չէ, մեր հանճարոյ գիւտ չեն եւ մեր ժողովուրդի աշխատութեան արդիւնք չէ, մեր հանճարոյ գիւտ չեն եւ մեր մեքենական գործարաններէն ելած չեն, ճշմարիտ խօսելով մեք արժանի չեմք այդ պերճութիւնները վայելել: Եւ գիտէք թէ քանի՞ ծանր գնով կը գնեմք առանց երբէք հոգալու մեր օրական պարէնն: Միթէ ես չեմ ճանաչեր ու տեսնար այն բազմաթիւ ընտանիքներ որք իրենց տղոց բերնէն հաց կտրելով՝ նախ նորասիրութեան չպէտ պէտքերը կը հոգան, ես չեմ ճանաչեր ընտանիք անպատուող, այն անհոգ հայրերը, որ պարտքը չվճարելով վարկն ու պատիւ կը կորուսանեն, եւ փոխանակ ընտանեկան ցանկութիւն զսպելու եւ չափաւորելու՝ իրենք եւս նոյն ցան-

կութեան հոսանքէն մղուելով կերթան կը հասնին մինչեւ յայն կէտ, ուր յուսահատ չքաւորութիւնն կը տիրէ: Երանի՛ թէ այդ զգալի փորձով ուշաբերէր պճնասէր ընտանիքը եւ այնուհետեւ գիտնար չափաւորել իւր կեանք եւ ունայնասէր ցանկութիւնը:

Նորասիրութեան ցանկութեան հետք կցենք նաեւ մեծածախ շինութեանց ցանկութիւն եւ թանկագին կահ կարասեաց կազմութիւնը: Մեք գիտեմք թէ թագաւորին՝ պալատ պէտք է, իշխանին՝ ապարանք, քաղաքացի ժողովուրդին՝ չափաւոր տուն եւ դաշտարնակ շինականին՝ խրճիթը: Մեք տեսանք ու տակաւին կը տեսնամք մեր ազգին մէջ այն կարգի ընտանիքը՝ որոց դրամագլուխը միայն իրենց կեանք եւ ապրուստը կերաշխաւորէր թէ արհեստի եւ թէ շահավաճառութեան մէջ: Անմիտ անախառնութիւն չէ՞ արդեօք, երբ այդպիսիները անխորհուրդ ձեռնարկութեամբ իրենց դրամագլուխը՝ տան շինութեան եւ կահ կարասեաց համար կը վառնեն, որով շահու եւ վաստակի ազբիւրը նուազիլ կակսի: Եւ այնժամ տրտունջ կը բառնան այդ տնայէն տնտեսները, թէ մեր ժամանակ դառն ու անյաջող է, թէ վաստակ չի կայ, թէ տուր եւ առ դադրած է, եւ թէ անցեալը շատ լաւ էր քան թէ ներկայն: Բայց հուսկ ուրեմն նա կը գղջայ ու կը խոստովանի եւ ինքնադատ լինելով իւր անմտութեան վերայ կողբայ, որ ցուցամոլ պերճութեան համար դրամագլուխ փճացուց: Եւ ի՞նչ կընէ յետոյ հոյակապ տան փառասէր բնակիչը, երբ կը տեսնայ որ արտաքուստ ընկերութեան մէջ

իւր վարկ ու պատիւ պակսած է, եւ ի ներքուստ մեծալէն տան սեղանին հացը նուազած. եւ մի կողմէն եւս անհոգ ընտանեաց նորասիրութեան անյագ ցանկութիւն երբէք պակսած չէ. եւ կուգայ արագ կը հասնի այն դժպատեհ ժամն, որ տան տէրն՝ իւր ձեռալէն տունը ի վաճառ հանէ, եւ կէս գին վաճառելով՝ վճարէ իւր դիզուած պարտքերը, եւ երանի թէ մնար դուզնաքեայ մասն մի, որով կարենար նա կրկին դրամազուլս կազմել եւ շարունակել իւր շահավաճառութիւնը. եւ միշտ անցեալը մտաբերելով խելաբերէր սակաւապէտ տնտեսութեամբ, բարւոքէր իւր ընտանեկան կեանքը եւ այլ եւս չերթար իւր հին ճանապարհ, որոյ վախճանը վաճառել կուտայ իրեն հայրենի տուն եւ ժառանգական ստացուածքը եւ ինքն կը մնայ անվարկ անպատիւ եւ այնուհետեւ կամայ ակամայ կը խոնարհի սակաւապէտ տնտեսութեան վարժապետին առաջ, եւ կուսանի խնայութեան, պարկեշտութեան, պարզութեան, աշխատութեան եւ ապագային հեռատեսութեան դասերը: Եւ դարձեալ կրկնեմ, երանի թէ մի անգամ եւ երկիցս խրատուելով եւ փորձուելով, չմոռնար այդ օգտակար դասերը՝ որ մարդոյն կենաց ապահովութիւնն է:

Դառնանք այժմ ընտանեկան ցանկութեան միւս ճիւղ բացատրենք աստ, որ քան զամէն ժանտաբեր ու աւերիչ է. մահ կը բերէ իրեն եւ տարածելով կը թունաւորէ ազգին ամբողջ ընտանիքը, որ հարցստութեան հետը՝ կեանքն եւս կը բառնայ եւ կը ջնջէ մարդոյն արժանաւորութեան պատիւ, հանե-

լով ու զրկելով զիրենք ընտանեկան պարկեշտ դասէն: Այնուհետեւ նոցա բաժին այն է, որ առակ ու նշաւակ լինին մարդոց աչքին ու դատաստանին առաջ: Եւ ի՞նչ է այս մոլեգոյն ցանկութեան անուն եւ վարք. մէկ բառով խօսիմ, անառակութիւնն է. մեր հրաշամիտ թարգմանիչները Աւետարանի ճառած անառակ որդւոյն կեանքը՝ երկու բառով բովանդակած են. «Զի կեսայր անառակութեամբ». որ կը նշանակէ մոլեկան մարդոյն զեղիս կեանք իւր ամէն հանգամանօքն, զոր կը վարէր անառակ որդին իւր կենաց մէջ: Մարդոց մոլորութեան եւ անառակ վարուց ասպարէզը շատ բազմաճղի եւ ընդարձակ է, որոց նկարագիրը Աւետարան կը հանէ մեր առաջ ջրհեղեղեան դարուն մարդոց ապականեալ կեանքը, որոց համար կը խօսի. «Ուտէին, ըմպէին, կանայս առնէին եւ արանց լինէին»: Հաց ուտել մեր կեանքը պահպանելու համար է, գինի խմել մեր տխրութիւն փարատելու համար է աշխարհիս վշտակրութենէն, սուրբ ամուսնութեամբ կին ածել, այդ եւս Աստուածադիր օրինաց համեմատ, մարդկային կեանքը պահելու եւ բարգաւաճելու համար է: Ի՞նչ է ապա Նոյեան դարուն մարդոց անառակ կեանքը, զորս Յիսուս իբրեւ յօրինակ յառաջ կը բերէ ի զգուշութիւն իւր հաւատացեալ որդւոց: Այդ ինքնին յայտնի է, թէ նոցա կեանքը՝ ծայրայեղ անբարեխառնութիւնն էր: Նոցա սեղան որկրամոլութիւն էր եւ իրենց որովայն՝ Աստուած՝ զոր կը պաշտէին. նոցա գինին խելաթափ արբեցութիւնն էր: Նոքա կուտէին կը խմէին եւ անմիջապէս կը վայելէին Աստուծոյ պար-

գեւեները առանց պարգեւատուն օրհնելու. նոյն ամբարիշտ դարուն մէջ՝ կնոջ եւ սուրբ ամուսնութեան պատիւ ոտնհար եղած էր, անասնաբար խառնաճանց լինելով՝ սուրբ պսակին դաշնադրութիւն եղծուած էր, այլ եւս ընտանեկան կեանքին պահապան պարիսպ չի կար, ամօթ երկիւղածութիւն վերջացած էր. առ հասարակ երկիր եւ մարդկութեան սեռ ապականուած էր Աստուծոյ առաջ. միայն մի բարի արդար Նահապետ մնացեր էր անարատ երկնից առաջ, զոր Նախախնամութիւն պահեց տապանով ու ջրհեղեղով երկրիս երեսէն ջնջեց ապականեալ մարդոց սերունդը:

Սուրբ Գրոց պատմութեանց՝ այս պատուհասի դասէն պէտք է ուսանիմք, թէ ընտանիք եւ մարդկութիւն ջնջող մեծ պատուհասը՝ անառակ եւ զեղիս կեանքն է. թէ հայրենի ժառանգական հարստութիւնը վատնող՝ այն է, թէ ի վերջոյ հացի կարօտ եւ սովամահ լինելոյն պատճառն՝ այն է, թէ անխղելի ամուսնութեան կապ հատանող յանդուգն ձեռք՝ այն է, թէ ազգին թէ այլ ազգին դատարանաց մէջ քրիստոնէական պարկեշտութիւն քամահրող անպատկառ երեսն՝ այն է. թէ յայտնի գինետանց մէջ, հրապարակի մէջ եւ այլ խաւարաշրջիկ տեղերը. Գրիստոնէայ անուն կրելով՝ հեթանոսի կեանք վարելով, եւ հեթանոսին դայթակղութիւն տուողն՝ այն է. խաղաղ ընտանիք խռովող, ընտանեկան միութիւն քակող, հայրենական տան հաստատ հիմունք հիմն ի վեր շրջող՝ այն է:

Ո՛վ, որչափ երանի կը լինէր, եթէ արդի աշ-

խարհի սրամիտ ու վարժ անառակներն՝ Աւետարանի պատմած հին անառակին օրինակն մտաբերելով՝ միանգամ յիշէին իրենց նախնի կեանքն ու վիճակը. յիշէին թէ անարգ կրից ծառայութեան մէջ խողարած եղած են եւ փափագէին ի ձեռս բերել նախնի կորուսած ազատ կեանք ու հացալից սեղան:

Դարձէք ուրեմն, ո՛վ դուք, անառակութեան մէջ մաշուած ու սոված թշուառ զաւակներ, դարձէք զգաստացէք ու դարձեալ շինեցէք ձեր ընտանեկան աւերակները, զոր ձեր ձեռքով, ձեր գործով եւ ձեր հետուութեամբ քակեցիք զայն:

Ձեր խեղճ ծնողը վշտացուցիք, ձեր քոյրեր ձեր եղբայրները լացուցիք. ընտանեկան պատիւ, մարդկութեան պատիւ արհամարհեցիք. դարձէք ու դարձեալ դուք շինեցէք ձեր քակած տան աւերակներն. եթէ տակաւին յամէք ու յամառիք այդ ճանապարհին վերայ, անշուշտ ի կորուստ կը տանի զձեզ եւ դուք վատահամբաւ ու սովամահ կը կորնչիք, եւ ի վերջոյ ձեր եւ ձեր հայրենի տան յիշատակ կը բարձուի աշխարհէս. գերեզման միայն կը թողուք առանց անուան եւ փառաց:

Թողունք այժմ ընտանեկան կենաց այս մոլութեան նկարագիրը, որ շատ ընդարձակ է. յառաջ բերենք նաեւ նոր սովորական մոլութեան այն մասն, որ շատ ընտանիք յաջողութենէ եւ հարստութենէ հանելով՝ հողի վերայ նստեցուց. եւ ի՞նչ է դորա անունը, խաղամոլութիւն է:

Լուսնայափոխ կամ տնտեսագէտ չեմ ես. դժուարին է ինձ այդ մոլութեան նկարագիրն ըստ

արժանւոյն երեւան հանել՝ միայն այսքան ըմբռնած եմ, որ այդ մոլութիւնը՝ բախտին երեւակայութեամբ մոլորուած մարդիկը, երկու կերպով ի դորձ կը դնեն, որ երկուքն եւս միապէս կորստական է: Մի կերպն է դրամով թղթախաղութիւնը, որոյ ծածուկ հրապարակը բուն ընտանեկան կեանքին ու ծոցին մէջն է. միւսն է Մայրաքաղաքիս արժէթղթոց հրապարակը, որ այսօր գրեթէ բազմաթիւ մարդկանց համար իբր յաջողակ շահավաճառութիւն մի դարձած է. որով շատ ընտանիք գահավիժեցան այդ խոր ու անտակ գետին մէջ: Եզովբոսին խորհրդաւոր առակը՝ նոցա վերայ կատարուեցաւ. արհեստաւոր, վաճառական, իրենց բերնին հացը այսինքն փոքրիկ ու չափաւոր դրամագլուխ եւ ապահով վաստակը թողլով՝ հոն վազեցին. անըմբռնելի ստուերին հետը խաղացին. իրենց չնչին ու ցամաքաջուր առուակներով՝ մեծամեծ գետերուն հետ մրցեցան. եւ ի՞նչ շահեցան ի վերջոյ, ոչինչ, առուակներ ու վտակները դարձեալ առատ գետերուն մէջ թափուեցան. գետերն եւս աշխարհի գանձապետ Մեծին Անգղիոյ ծովացեալ գանձուց հետ խառնուեցան: Իսկ մեր փոքրիկ վտակներուն վիճակը ականբեւ տեսնք թէ ի՞նչ եղեւ ու տակաւին կը տեսնամք թէ ի՞նչ կը լինի: Կը ցաւիմ գրել, ոմանք թշուառացան իրենց ընտանիքներով ու ոմանք եւս կատաղի յուսահատութեամբ գնացին դէպ ի ծով. ասացին, որ զիրենք ծածկէ. որպէս զի մեռնին ու չզգան պատուոյ եւ ամօթոյ կսկիծն եւ չտեսնան իրենց թշուառ ընտանեաց անբախտ վիճակը:

Իսկ առ տնին խաղամոլութիւնն, զոր շատ ընտանեաց համար իբրեւ միակ զբօսանք դարձած է, զբաղելով միայն չնչին եւ աննշան գումարներով. սակայն ոմանց եւս իբրեւ բախտի խաղ, որ մեծամեծ գումարներով կը մրցին՝ անբաժանելի մոլութիւն դարձած է. երկուքն եւս իրենց խիստ ֆրաստար հետեւանքներ եւ վատթար կողմեր ունին. եւ դարձեալ թէ բարոյապէս եւ թէ նիւթապէս շատ աղետաբեր են ընտանեկան կեանքին: Վասն զի ոմանք կը կորուսանեն, ուրիշները կը գտնեն. նոքա, որ կը կորուսանեն, յայտնի է թէ ո՞ր աստիճան մեղապարտ են աշխարհի առաջ. նոյն իսկ ընտանեկան կենաց մէջ, մօր ու զաւակաց առաջ, սեղանին հաց, ինչք ու ստացուածք բառնալ եւ ինքնին ձեռօք կողոպուտ տալ ուրիշին. որ քան զայս աւելի ընտանեկան աւարառութիւն չիկայ: Քաղաքակրթութեան մէջ այլ եւս ո՞վ կարող է մեղադրել ամայի լեռներու աւազակաց գործը, որ միայն զխալուած է ճամբորդին համար եւ շատ անգամ գոհ կը լինին եւ գտած միայն կառնեն, առանց ամբողջ տունը եւ ընտանիքը կողոպտելու:

Իսկ այն, որ լի ուրախութեամբ կը խայտայ իւր բախտին խաղով, միթէ նա եւ իւր ընտանիքը կը վայելէն այդ անարդար եւ անքիրտն վաստակը, ոչ. նոքա ինչպէս կը գտնեն, նոյնպէս վաղ եւ դիւրաւ կը կորուսանեն դարձեալ, թէ խաղին մէջ եւ թէ այլ եւ այլ անհաշիւ զեղխութեանց մէջ, վասն զի շատ դժուարին է հաւատալ թէ աշխարհիս խաղամոլները տնտեսութիւն գիտեն. կամ թէ կարող են հաշուով եւ խնայութեամբ ապրիլ. այդ շատ

անբնական է. զի ով որ դիւրութեամբ շահի, դիւրութեամբ կը մսխէ. եւ ով որ գառնաքիրտ աշխատութեամբ հաց եւ հարստութիւն ձեռք բերէ, նա միայն կը հոգայ տնտեսութեամբ ապրիլ, տնտեսութեամբ կառավարել իւր ընտանիքը:

Յիշենք այժմ նաեւ բարոյական կողմի մեծ անպատուութիւնն, զոր կը կրէ խաղամուն: Չեմ գիտեր. նա ամօթ կը գգայ, երբ նորա անունը վատահամբաւ կը հնչի, կը տարածի թէ այս ինչ պարոնը իւր խաղին մէջ այսքան գումարը կորուսեր է. ի՞նչ կը լինի յայնժամ պարոնին վիճակը. պատիւ եւ վարկը կը կորուսանէ պարկեշտ ժողովուրդին առաջ, որով իւր առեւտրական գործերը եւ շահավաճառութիւն անյաջողութեան մէջ կը դադրի եւ երբեմն եւս իսպառ ի սնանկութիւն կերթայ:

Բարոյական ուրիշ մի մեծ վնաս եւս ասեմ քեզ, որ է ընտանեկան կեանքի մէջ այդ չար օրինակով՝ ընտանեաց կեանքը եղծանել. զի ով կը հաւատայ. երբ ծնողք եւ ընտանեաց մեծերը թղթաղաղով մոլին՝ խեղճ զաւակները չը հետեւին նոցա եւ իրենց մատաղ հասակէն սկսեալ չը վարժին այդ անմեղ կարծեցեալ մոլութեանց մէջ: Թողունք այս, մայրեր եւ կիներն եւս այդ ախտով կախտանան եւ շատերն ախտացած են իսկ. թողլով առ տնին տընտեսութիւն, թողլով զաւակաց խնամք եւ կրթութիւն, թողլով ընթերցմունք եւ ուրիշ ծնողական պարտիքները: Խաղամոլ մարդոց կեանքին մէջ, աւելի մեծ խանգարմունք մի եւս կայ, զոր նոքա թեթեւ եւ փոքր կը համարին, այսինքն թէ ժամանակի բարեւոք տնտեսութիւնը նոցա համար չէ:

Նոքա ցերեկուան աշխատութեան զբաղմունք բաւական չեն համարիր. զողջոյն գիշերն եւս այդ հաճոյական խաղով կըբաղին. նոքա չեն շնչեր ու չեն տեսնար ոչ առաւօտեան կենդանարար շունչ եւ ոչ արեւուն ծագումը, նոքա չարաչար քնահատութեամբ գիշերահանգիստ պահուն մէջ արթուն կենալով կը տանջուին, կորուսանելով մարմնոյ առողջութիւնը, հոգւոյ մոտաորական ուժը, որով կը ջլատի եւ կը թմրի ողջ մարդոյն գործունեայ ճարտարութիւնը: Դու քաջ դիտէ եւ կը տեսնաս, որ այդ քնահատ պարոնները՝ ցերեկուան մէջ իբրեւ քնաչրջիկ եւ ապուշ կը դեդեւին: Քաղցր քուն եւ դժուարագիւտ ոսկին կորուսանելէն յետոյ՝ ցերեկուան շահն եւ վաստակն եւս կը կորուսանեն. որոց միայն կակնկալեն խեղճ ընտանիքը, զի այդ օրական շահերէն կը կազմուի իրենց ներկայ եւ ապագայ կեանքին պարէնը:

Համառօտենք. թէ եւ շատ են եւ զանազան մեր ընտանեկան կենաց ներքին զեղծմունք եւ անկարգութիւնք, որով մեր ընտանեկան վիճակը չարունակ փոփոխութեան ենթակայ է: Մեր հարուստ եւ ազնուական գերդաստանները գրեթէ հարիւր տարուան չրջան չունին. այսօր ասուպի նման պահ մի կը փայլին, վաղը իրենց տոհմական փառքով կանցնին ու կստուերանան: Մեք գիտենք երկիր եւ երկրի օրէնքը չերաշխաւորեր որ նոքա տոհմային ճոխութեամբ յազգէ յազգ յարատեւեն Անգղիոյ Լորտերուն չափ. բայց պէտք է խոստովանիլ, որ մեր ազգի ազնուական ընտանիքը չափազանց ձեռնարկութեամբ, անհաշիւ տնտեսութեամբ եւ

փառասիրական զեղխութեամբ իջեր խոնարհեր են :
Չեմ յիշեր թէ ոմանք եւս անարդար ճանապարհով
ու զրկանօք ճոխացեր են եւ դարձեալ նոյն ան-
արդար միջոցներով տուժեր են մինչեւ ցլետին բը-
նիոնն :

Ուրեմն այս աշխարհիս վերայ ընտանիքները
թէ հարուստ թէ աղքատ կապրին ու կը մնան .
եթէ գործասէր մընոց նման աշխատասէր լինին .
եթէ աշխատութեան արդիւնքը ժողովելով ի քան-
ձատուն եւ շտեմարանը , ընտանեկան պէտքերն ի-
մաստուն տնտեսութեամբ մատակարարեն . չմոռ-
նալով հաշիւ , չափ ու կշիռ , հոգալով նաեւ ապա-
գայ չմերան պաշարն . յորում թերեւս գործելն
անհնարին լինի : Եթէ արդար վաստակին հետը
զրկանք չի խառնեն , հարստահարելով աղքատ ըն-
տանիքները , որոց վրէժխնդիր դատաւորն Աստ-
ուած է եւ կը հատուցանէ : Եթէ ընտանեկան
դուռը ամուր փակեն , որ մուտ չի գտնայ հոն ա-
նառակ ու զեղխ կեանք : Այս բացուած դուռը , որ
այժմ Հայոց ընտանիքը կը կործանէ , կը փակուի
միայն ուսմամբ , դաստիարակութեամբ եւ երկիւ-
ղած Աստուածապաշտութեամբ , առ որ պէտք է
լինի բոլոր ընտանեաց խնամք , քանք եւ մեծ հոգա-
տարութիւն այլ եւ այլ զոհերով եւ անձնանուի-
րութեամբ հանդերձ : Այդ իսկ է միայն ճար ու
դարմանը եւ մեք եւ աշխարհ կը հաւատայ յայն-
ժամ , որ Հայոց ընտանեաց վիճակը լաւագուցին
մէջ կը յարատեւէ , բարգաւաճեալները կանգուն
կը մնան եւ անկեալ ընտանիքը կը բարձրանան :

Կաւարտեմ աստ ԴՐԱՆՏԻ ԸՆՏԱՆԵԱՅ դուզ-

նաքեայ երկոյս վաստակը , դարձեալ նոյն բան կըրկ-
նելով ու գրելով թէ ընտանեկան տան հաստատուն
հիմն՝ ողջամիտ կրթութիւն եւ ուղիղ դաստիարա-
կութիւնն է . այս է աշխարհիս բարոյախօս իմաս-
տասիրաց ցոյց տուած միակ ճանապարհ : Իսկ քան
զիմաստասէրս գերազանց՝ ցոյց կուտան մեզ եւս
լաւագոյն ճանապարհ Սողոմոն եւ քան զՍողոմոն
իմաստուն Յիսուս . մինն իրբեւ պատգամ կը
վճռէ թէ՛ «Արդարութիւն զազգ բարձրացուցանէ ,
Մեղք նուազեցուցանեն զազգ» : Բայց ազգն ըն-
տանեկան արդարութեամբ կը բարձրանայ եւ ըն-
տանեկան մեղքով կը նուազի : Իսկ միւսն այսինքն
Յիսուս , հաւատացելոյն համար ցոյց կուտայ Աւե-
տարանի բան եւ ճշմարտութիւն , որ այն իսկ է
միայն համայն ֆրիստոնեայ ընտանեաց կեանք եւ
յաւիտենական հիմն : Երանի որ այս հիման վերայ
կը հաստատէ իւր ընտանեկան կեանք . զոր երբէք
չկարեն խախտել , աշխարհիս գետեր եւ հեղեղներ :

ՅԱՆՆ ԳԼԽՈՅ

Երև

Գլ. Ա.	Դրախտի ընտանիք	49
Գլ. Բ.	Դրախտի ընտանիք, արտաքոյ դրախտին . .	26
Գլ. Գ.	Հայոց նահապետական տուն եւ ընտանիք .	35
Գլ. Դ.	Մարդ եւ ամուսնութիւն	42
Գլ. Ե.	Տուն եւ ընտանիք	51
Գլ. Զ.	Ամուսնութեան կամ ընտանեկան կեանքին խափանարար գեղծումներ	63
Գլ. Է.	Ընտրութիւն եւ իրաւունք կենակից ամուսնոց	74
Գլ. Ը.	Հարսանիք եւ խորհուրդ պսակի	94
Գլ. Թ.	Կոջումն հարսին եւ փեսային	104
Գլ. Ժ.	Փոխադարձ պարտիք եւ իրաւու առն եւ կնոջ	113
Գլ. ԺԱ.	Մայր եւ դայեակ	130
Գլ. ԺԲ.	Ընտանեկան դաստիարակութիւն գաւակաց .	142
Գլ. ԺԳ.	Զաւակաց պարտիք առ ծնողս	157
Գլ. ԺԴ.	Մահ ծնողաց եւ օրհնութիւն	165
Գլ. ԺԵ.	Ընտանեկան կտակ եւ յիշատակ	174
Գլ. ԺԶ.	Տան երեց եւ իւր պարտիք	182
Գլ. ԺԷ.	Ընտանեկան պատկառանք եւ ազատութիւն .	193
Գլ. ԺԸ.	Փոփոխութիւն ընտանեկան վիճակին, անկումն եւ բարգաւաճումն	201

Յարգելի
Բարձր

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0177905

